

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXX. évfolyam
2020/3.

A TARTALOMBÓL

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája: az energiabiztonság és a magyar–német védelmi kapcsolatok

A munkaelégedettség szerepe és jelentősége a katonai pályán

Katonaerkölcsi értékek a Honvéd Középiskolában végzetek életében

A határország sorállománya 1956–57-ben

A katona-egészségügyi szolgálat megteremtése a 18. század elején

Az esztergomi katonai egészségügy története 1848-tól 1918-ig

A sport és a haderő

Az MHTT Dél-dunántúli Tagozatának videokonferenciái 2020. első félévében

A Hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelenik meg. A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archíválja.

A lapszám szerzői

Bán Attila hadnagy, oktató-, nevelőtanár,
Kratochvil Károly Honvéd Középiskola
és Kollégium

Barna Boglárka doktorandusz, NKE HDI

Dr. Bene Krisztián PhD, intézetigazgató
egyetemi docens, PTE BTK,
Romanisztika Intézet

Dr. Fórizs Sándor ny. r. dandártábornok, CSc,
egyetemi tanár, NKE RTK

Kiss Márton doktorandusz, PTE TTK,
Földtudományok Doktori Iskola

Körmöczy Dávid egyetemi hallgató, NKE HHK

Országné dr. Faragó Éva alezredes, MH EK VEI
Repülőorvosi-, Alkalmasságvizsgáló
és Gyógyító Intézet

Pogányné dr. Rózsa Gabriella PhD, könyvtárvezető,
MH EK VEI, Tudományos Kutató és
Laboratóriumi Intézet Tudományos Könyvtár

Speck Gyula doktorandusz, NKE HDI

Dr. Süli Attila őrnagy, PhD, tudományos kutató,
HM HIM

Zsolt Melinda doktorandusz, NKE HDI

Rövidítések:

BTK	– Bölcsészettudományi Kar
HDI	– Hadtudományi Doktori Iskola
HHK	– Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
MH EK	– Magyar Honvédség Egészségügyi Központ
HM HIM	– Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum
KMDI	– Katonai Műszaki Doktori Iskola
NKE	– Nemzeti Közszolgálati Egyetem
ny.	– nyugállományú
PTE	– Pécsi Tudományegyetem
r.	– rendőr
RTK	– Rendészettudományi Kar
TTK	– Természettudományi Kar
VEI	– Védelem-egészségügyi Igazgatóság

A Magyar Hadtudományi Társaság és az

MTA Hadtudományi Bizottság "A., kategóriás, lektorált folyóirata

Felelős kiadó:

Szenes Zoltán, az MHTT elnöke
A folyóirat szerkesztőbizottsága:

Elnök:

Hegedűs Henrik, az MHTT alelnöke

Elnökhelyettes:

Hausner Gábor főszerkesztő

Rovatvezető (angol nyelvű közlemények):

Panajotu Kosztasz

Angol nyelvi szerkesztő:

Gazdag Erika

A bizottság tagjai:

Balla Tibor

Forgács Balázs

Haig Zsolt

Horváth Attila

Kátai-Urbán Lajos

Lakner Zoltán

Palik Máttyás

Siposné Kecskeméthy Klára

M. Szabó Miklós

Ujházy László

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X.,

Hungária krt. 9–11.

Tel.: 432-9000/29-684 mellék

(A mellék HM-vonalon
közvetlenül hívható.)

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

hadtudomany@gmail.com

Honlap:

www.mhmt.eu/?page=ht_archiv

Nyomtatott kiadásváltozat:

ISSN 1215-4121

Műszaki szerkesztés, nyomdai előkészítés:

BAUSZ Stúdió

Nyomtatta:

Prime Rate Kft.

Online kiadásváltozat:

ISSN 1588-0605

Webmester: Jelencsics Imre

HADTUDOMÁNY

MILITARY SCIENCE

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXX. évfolyam

3. szám

2020. november

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Zsolt Melinda

A jövő homályába vész az energiaszuverenitás megoldása.

Az energiabiztonság szerepe

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájában 3

Speck Gyula

Magyar–német védelmi kapcsolatok Magyarország

új Nemzeti Biztonsági Stratégiájának tükrében 17

HONVÉDELEM

Fórizs Sándor

A határőrség sorállománya 1956–1957-ben 39

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Barna Boglárka

A munkaelégedettség szerepe és jelentősége a katonai pályán 55

Bán Attila

Katonaerkölcsi értékek érvényesülése

a Kratochvil Károly Honvéd Középiskola

és Kollégiumban végzett növendékek életében 67

VÉDELEMGAZDASÁG

Pogányné Rózsa Gabriella

Ludwig Andreas Khevenhüller instrukciói
a tábori felcserek számára 77

Süli Attila

Az esztergomi katonai egészségügyi szolgálat története
a 19. század elejétől 1918-ig 88

FÓRUM

Országné Faragó Éva

Sport és haderő kapcsolata. Katonasportolók, sportoló katonák 104

A TÁRSASÁG HÍREI

Bene Krisztián – Kiss Márton

Tudományos kihívás a 21. század elején.
A Magyar Hadtudományi Társaság Dél-dunántúli
Tagozatának videokonferenciái 2020 első felében 118

Körmöczy Dávid

Zrínyiek a haza szolgálatában.
Kiállítás és könyvbemutató a költő-katona
Zrínyi Miklós születésének 400. évfordulójára
a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen 124

Contents B/3

Zsolt Melinda[✧]

A jövő homályába vész az energiaszuverenitás megoldása

Az energiabiztonság szerepe Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájában

DOI 10.17047/HADTUD.2020.30.3.3

2020. április 21-én megjelent Magyarország új Nemzeti Biztonsági Stratégiája, melyben elődeihez képest lényegesen hangsúlyosabb szerepet kap az energia, az energiabiztonság és ezekhez kapcsolódva a klímaváltozás kérdésköre. A dokumentum 21. századi, modern szemléletet tükröz ebben a témában, de számos ellentmondás is felfedezhető. Kérdéseket vet fel például, hogy a paksi beruházás mennyiben lesz képes beváltani a hozzá fűzött elvárásokat a dekarbonizációs célok teljesítésében. A modern megközelítésbe szintén nem illeszkedik az, hogy szénelapú technológiára épül Magyarország stratégiai tartaléka. A dokumentum összhangban van az EU és a NATO biztonságfelfogásával. A biztonsági kockázatok prioritásai azonban nem tükrözik a magyar társadalom biztonságpercepcióját.

KULCSSZAVAK: energiabiztonság, klímaváltozás, importfüggőség, megújuló energiák, nukleáris energia

The solution to energy-sovereignty obscured by the future

The role of energy security in Hungary's National Security Strategy

On 21 April 2020, Hungary's new National Security Strategy was released, in which the issues of energy, energy security, and related climate change are given a much more prominent role than in its predecessors. The document represents a modern, 21st-century approach to this topic, but a number of contradictions can also be discovered. For example, it raises questions about the extent to which the Paks investment will be able to live up to expectations in meeting decarbonisation targets. The fact that Hungary's strategic reserve is based on coal-based technology is not in line with the modern approach either. The document – with a few

✧ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola
National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, Doctoral School
of Military Sciences;
e-mail: zsolt.melinda@uni-nke.hu; ORCID: 0000-0002-3826-8323

exceptions – basically meets the requirements of a modern interpretation of energy security, is in line with the security perceptions of the two most important international organizations for Hungary's security, the EU and NATO, and the Hungarian sectoral strategy documents. The priorities of security risks do not reflect the security perception of Hungarian society.

KEYWORDS: energy security, climate change, import dependence, renewable energies, nuclear energy

Bevezetés

A magyar kormány 2020. április 21-én mutatta be Magyarország új Nemzeti Biztonsági Stratégiáját, azaz nyolc év telt el ugyanennek a dokumentumnak az előző verziója megalkotása óta. A dolgozat célja, hogy bemutassa, hogy a most született Nemzeti Biztonsági Stratégia hogyan viszonyul az energia és az energiához kapcsolódva a klímaváltozás kérdéseihöz, mekkora jelentőséget tulajdonít ezeknek a globális biztonsági környezetben, és milyen szerepet szán Magyarországnak az ezekhez a területekhez kapcsolódó hazai és nemzetközi folyamatokban. A dolgozat kitér arra is, hogy a magyar stratégiai dokumentumokban hogyan jelennek meg a Nemzeti Biztonsági Stratégia iránymutatásai, valamint hogy a magyar dokumentumokban foglaltak hogyan viszonyulnak a biztonság szempontjából releváns nemzetközi szervezetek, az EU és a NATO biztonságpercepciójához, iránymutatásaihoz.

A biztonság átfogó értelmezése

A Nemzeti Biztonsági Stratégia¹ bevezetője a globális biztonsági környezet változásaival indokolja a dokumentum megalkotását, amelynek tényezői között rögtön említi a klímaváltozás felgyorsulását és a természeti erőforrások kimerülését. A dokumentum a nemzeti jövőképről szóló fejezetben felvázoltak alapján Magyarország biztonságának zálogát a fenntartható fejlődés feltételeinek biztosításában látja, amelynek gazdasági alapját a nemzetközi versenyképesség fokozása képezi.

Az alapvető értékeinkről szóló fejezetből kiderül, hogy a dokumentum a biztonságot átfogóan értelmezi, és a hagyományos katonai biztonságot kiszélesítve beszél politikai, gazdasági, pénzügyi, társadalmi, technológiai, környezeti, egészségügyi, katonai, rendészeti, információs és kibertérbeli biztonságról is.

A biztonság átfogó értelmezése megjelenik az első, 2002-ben megjelent Nemzeti Biztonsági Stratégiában,² az a dokumentum ugyanakkor nem foglalkozik érdemben az energiabiztonság területével.

A 2004-es stratégiában³ is az átfogó értelmezés a meghatározó, és az akkori biztonsági környezetnek megfelelően „a hagyományos politikai és védelmi tényezők mellett, többek között, gazdasági, társadalmi, ezen belül emberi és kisebbségi jogi, valamint környezeti elemeket” tartalmaz. Jelen elemzés szempontjából fontos, hogy megjelenik a dokumentumban az energiabiztonság fogalma, mint a gazdaságbiztonság kiemelten

1 A Kormány 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

2 A Kormány 2144/2002. (V. 6.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

3 A Kormány 2073/2004. (IV. 15.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

fontos területe, részletekbe azonban nem bocsátkozik. A klímaváltozás ugyanakkor nem szerepel, a természet pusztítása, a környezet szennyezése és a szűkös erőforrásokért folytatott küzdelem ezzel szemben hangsúlyos elemként jelenik meg.

A 2012-ben született Nemzeti Biztonsági Stratégia⁴ ugyancsak átfogóan értelmezi a biztonságot, de a mostaninál egy szűkebb területet nevesít. *„Mára elengedhetlenné vált a biztonság politikai, katonai, gazdasági és pénzügyi, társadalmi, ezen belül emberi és kisebbségi jogi, valamint környezeti dimenziójának együttes kezelése.”*

Jól látszik tehát, hogy az energiabiztonságot a gazdaságbiztonság alrendszerékként kell értelmezni, de sajátosságaiból adódóan egyes vetületei érintik a biztonság többi szektorát.

Energiafüggőség: az EU és Magyarország

A dokumentum az alapvető adottságaink áttekintésekor leszögezi, hogy Magyarország a globális, de különösen az európai értékteremtési láncba mélyen integrálódott, ami alapvetően számos előnnyel jár, de sebezhetőséget is hordoz magában. Megállapítja, hogy *„természeti erőforrásaink korlátozottak, külső tőkebefektetési szükségletünk és importfüggőségünk magas, a magyar gazdaságban az export meghatározó”*.

Magyarország energiaellátásának túlnyomó része importból származik, különösen nagy a kitétsége a fosszilis energiahordozóknak, így amikor energiabiztonságról beszélünk, akkor az energiafüggőségből adódóan az ellátás biztonsága kerül fókuszba. Az energiabiztonság ebben az értelmezésben azt jelenti, hogy folyamatosan és zavartalanul hozzá lehet férni a megfelelő mennyiségű energiához megfizethető áron. A Nemzetközi Energiaügynökség definíciója szerint⁵ a fejlett világban az energiabiztonság definíciója pont így hangzik. Kiegészül azzal, hogy ha egy ország rövid és hosszú távú céljait és érdekeit vizsgáljuk, az energiabiztonság értelmezése eltér. Rövid távon az akut energiabiztonsági problémák kezelését kell szem előtt tartani, azaz hogy az energetikai rendszerek képesek legyenek gyorsan reagálni a kereslet-kínálat egyensúlyának hirtelen változásaira. Hosszú távon viszont a legfontosabb szempont, hogy az energetikai beruházások a gazdasági fejlődést és ezzel együtt a környezeti fenntarthatóságot szolgálják.

Az EU és a NATO: klíma és energia

Magyarország biztonsági környezetének vizsgálatakor a stratégia azonnal leszögezi, hogy a jelenlegi szilárd biztonsági helyzetet az EU és a NATO tagságunk tovább növeli.

Az EU kiemelt ügyként kezeli az energia és a klíma területeit, ennek keretét adva döntött az energiaunió létrehozásáról. Az Európai Bizottság 2015-ben mutatta be az energiaunió stratégiáját,⁶ ami öt pillérré épül:

4 A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

5 International Energy Agency: Energy security. <https://www.iea.org/topics/energysecurity/> (Letöltés ideje: 2020. 05. 30.)

6 European Commission: Energy Union. https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-strategy/energy-union_en (Letöltés ideje: 2020. 05. 30.)

- 1) energiabiztonság: az energiaforrások diverzifikációja, szolidaritás és együttműködés a tagállamok között;
- 2) teljesen integrált belső energiapiac: az energia akadálytalan továbbjutása a megfelelő infrastruktúrán keresztül;
- 3) energiahatékonyság: az importfüggőség csökkenése, kibocsátás-csökkenés, munkahelyteremtés, gazdasági növekedés;
- 4) fellépés a klímaváltozás ellen, a gazdaság dekarbonizációja: a Párizsi Klímaegyezmény megvalósítása, vezető szerep a megújuló energiák terén;
- 5) kutatás, innováció, versenyképesség: alacsony kibocsátású és tiszta energiára épülő technológiák, az energiaátmenet előmozdítása.

Az energiaunió összességében azokra a kihívásokra ad választ, amelyekkel az EU energia, illetve ezzel összefüggésben a klíma témájában szembesül. A 2030-ig kitűzött célok közül az egyik legfontosabb az energiahatékonyság növelése 32,5 százalékkal, a másik a megújuló energiaforrások részarányának növelése 32 százalékkal, a harmadik pedig az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése 40 százalékkal.

Az energiaunió tehát elkötelezett a klímaváltozás elleni küzdelem mellett, azzal a céllal, hogy az EU 2050-re klímasemlegessé váljon. A világ legnagyobb energiaimportőréként további célja az energiafüggőség csökkentése, illetve a teljesen integrált belső energiapiac megteremtése egy korszerűbb energetikai infrastruktúra fejlesztésével. Ugyancsak az energiaunió előírása, hogy a tagállamok nemzeti energia- és klímaterveket készítenek, amelyben beszámolnak a nemzeti hozzájárulásról az energiaunió céljainak eléréséhez. Magyarország első ilyen, 10 évre szóló nemzeti energia- és klímaterve 2020 januárjában készült el, ennek tartalmi elemeire később visszatérünk.

Az EU esetében fontos még áttekinteni az energiabiztonság kérdését a kül- és biztonságpolitikára vonatkozó globális stratégiában.⁷ A 2016-ban bemutatott dokumentum természetesen utal az energiaunió célkitűzéseire, és törekvéseit úgy fogalmazza meg, hogy azok támogassák ezeknek a céloknak az elérését. Elsősorban az energetikai diplomácia eszközét alkalmazva képzelettel el a szükséges források biztosítását. Külön hangsúlyozza az Európán kívüli szereplők bevonásakor az átláthatóság fontosságát, éppen a belső energiapiac működésének biztonsága érdekében. Az integrált energiapiac esetében a fenntarthatóságra és az energiahatékonyságra összpontosít, valamint az infrastruktúra fejlesztésekor figyel a kétirányú szállítás és a cseppfolyósított földgáz (LNG) becsatornázásának lehetőségére. Az energiabiztonsághoz kapcsolódóan is említi a kiberbiztonság fontosságát, valamint többször előke-
rül az energiaátmenet a klímaváltozáshoz kötődően.

A NATO biztonságpercepciójában ugyancsak egyre fontosabb szerepet tölt be az energia és a klíma. Ugyan az energia nem tartozik elsődlegesen a politikai-katonai szövetség profiljába, de közvetlenül befolyásolja a nemzetközi biztonsági környezetet, és számos tagállam esetében hosszú távú biztonsági következményekkel járhat.⁸

7 Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa – Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan. http://www.eas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_hu_.pdf (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)

8 NATO's role in energy security. 14 September 2018. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49208.htm (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)

A NATO érdeke tehát az, hogy a szövetség és a tagállamok rendelkezzenek stabil és megbízható energiaellátással, hogy diverzifikálják a beszállítók körét, az ellátási útvonalakat és az energiaforrásokat, illetve, hogy megvalósuljon az energiahálózatok összekapcsolhatósága. A NATO tehát szorosan követi az energiapiaci trendeket, változásokat, párbeszédet folytat a szövetségen belül és a partnerekkel, szakértőkkel, nemzetközi szervezetekkel, így kiemelten kezeli az Európai Uniót, a Nemzetközi Energiaügynökséget (IEA) és a Nemzetközi Megújulóenergia-ügynökséget (IRENA).

Az energiabiztonság politikai és gazdasági hátterének megteremtésén túl a NATO figyelmet fordít a kritikus energetikai infrastruktúrák védelmére. Ez a feladat alapvetően nemzeti hatáskörbe tartozik, ugyanakkor ezek a rendszerek jellemzően átfelvenek határokon, és olyan fenyegetésektől kell megvédeni őket, amelyek szövetségi szintű fellépést igényelnek. Ilyenek például a terror-, a kiber- és a hibrid támadások. A NATO tehát fejleszti azon képességeit, amelyekkel hozzájárulhat a nemzeti erőfeszítésekhez az energiabiztonság terén.

A harmadik kiemelt terület a NATO energiabiztonsági tevékenységében a hadseregek energiahatékonyságának javítása, ami egyrészt csökkenti a környezeti terhelést, emellett javítja a műveletek biztonságát, a mobilitást, illetve hosszabb idejű, nagyobb földrajzi távolságot lefedő műveleteket tesznek lehetővé.

Klímaváltozás, migráció, túlnépesedés, szűkülő erőforrások

A dokumentum a biztonsági kihívásokat változó jellegűnek ítéli, és arra számít, hogy egyes tendenciák a biztonsági környezet romlását vetítik előre. Ezek közül jelen elemzés szempontjából a klímaváltozás, a migráció kiváltó okai és következményei, a túlnépesedés, illetve az erőforrások szűkössége a kiemelten fontosak, és összességében ez a négy tényező szorosan össze is függ egymással. A dokumentum ki is fejt, hogy *„a világban zajló nagyléptékű gazdasági, társadalmi, demográfiai és környezeti változások és az egyre szűkösebb globális erőforrásokért folyó verseny jelentős feszültségek forrása. A változások elsődleges jellemzője, hogy azok sokszor összeolvadnak, felgyorsulnak és komplex kihívásokat generálnak”*.

Foglalkozik a klímaváltozás és a szélsőséges időjárás hatásaival az államok belső működésére. Leszögezi, hogy a klímaváltozás hatásai mindenhol érzékelhetőek, az amúgy is jelenlévő nehézségek és sérülékenységek felerősödhetnek, így a már meglévő gazdasági és társadalmi problémák még súlyosabbá válhatnak.

A dokumentum – a migráció kiváltó okainak vizsgálatát követően, de nem annak magyarázatául – rámutat, hogy Afrika és Ázsia számos térségében súlyos kihívást jelent az ivóvíz és az élelmiszer biztosítása a lakosság számára. A dokumentum ugyanabban a pontjában szerepel az is, hogy *„a megújuló energiák és a környezetbarát technológiák növekvő hányadot képviselnek a globális energiaellátásban”*. A két gondolat közti összefüggés magyarázatára ugyan nem tér ki, de itt több kapcsolódási pont is lehetséges. Az egyik például, hogy a klímaváltozás káros hatásai leginkább a harmadik világot érintik, így a szén-dioxid-kibocsátás csökkentését támogató technológiák hozzájárulnak ahhoz, hogy az említett régiókban a lakosság életminőségének romlása ne legyen olyan drasztikus. Emellett a megújuló energiák alkalmazása decentralizált módon, akár háztartási méretben is történhet, ami könnyebben elérhető a kevésbé fejlett

energetikai infrastruktúrával rendelkező térségekben is. Az energiaellátás javítása pedig ugyancsak segíti a jobb életminőséget.

A biztonsági környezet szempontjából önmagában is fontos értelmezni az állítást, hogy „a megújuló energiák és a környezetbarát technológiák növekvő hányadot képviselnek a globális energiaellátásban”. Az energiaszektor globális átalakulása zajlik, ami jelentős geopolitikai változásokat is magával hoz, márpedig az átalakuló globális és regionális erőviszonyok hatást gyakorolnak Magyarország biztonságára.

Azok az erőközpontok, ahol földrajzilag koncentráálódtak a fosszilis energiaforrások lelőhelyei, fokozatosan veszítik el jelentőségüket, miközben a megújuló energiaforrásokra épülő technológiák egyre versenyképesebbé válnak, és egyre nagyobb szeletet hasítanak ki a globális energiamixből.⁹ Mindez együtt jár azzal, hogy bizonyos mértékben minden állam függetlenebbé válik, hiszen képes megújuló forrásból biztosítani energiaigényének legalább egy részét. A megújuló térhódítását tovább erősíti, hogy alkalmazásukkal érdemben lehet felvenni a versenyt olyan globális kihívások ellen, mint a klímaváltozás vagy az egyre nagyobb közegészségügyi problémává váló légszennyezés.

Ehhez a gondolatmenethez szorosan kapcsolódik a dokumentum azon megállapítása, hogy a lakosság létfenntartásához szükséges javak szűkössége jelentős államközi és államokon belüli konfliktusokhoz vezethet. A természeti erőforrások iránti igény növekszik, ami súlyos környezeti károkat okoz, és azzal fenyeget, hogy ezek az erőforrások kimerülnek, így megszerzésük egyre nagyobb erőfeszítést igényel, ami tovább fokozhatja a feszültséget. A társadalmi stabilitás fenntartása ebből következően ugyancsak kihívásként jelenik meg, ami közvetlen hatást gyakorol a gazdasági és a pénzügyi stabilitásra. A dokumentum szerint a változó biztonsági környezet kockázatot jelent a források és szállítókapacitások szempontjából, azaz diverzifikálni kell Magyarország energiainportját.

Az energiabiztonság koncepciója

A diverzifikáció az energiafüggőség csökkentésének egyik legkézenfekvőbb módja, diverzifikálni pedig lehet a külső beszállítók körét, az energiaforrásokat, valamint az ellátási útvonalakat. Ezek az eszközök azonban önmagukban nem garantálják a kiegyensúlyozott ellátást, a megfelelő rugalmasság és ellenállóképeség kialakításához további lépések is szükségesek. Az energiabiztonság koncepciójának áttekintéséhez a Daniel Yergin által összefoglalt tételeket vesszük alapul.¹⁰ Yergin szerint a diverzifikációt követően a második összetevő egy tágan értelmezett biztonsági tartalék kialakítása az energiaellátó rendszerben, ami képes az esetleges ellátási ingadozásból vagy bármilyen előre nem látható eseményből adódó különbözetet kiegyenlíteni. Erre számos lehetőség létezik a stratégiai tartalékoktól kezdve a termelési

9 International Renewable Energy Agency (IRENA): A New World – The Geopolitics of the Energy Transformation. 2019. https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2019/Jan/Global_commission_geopolitics_new_world_2019.pdf (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)

10 Yergin, Daniel: Ensuring Energy Security. Foreign Affairs, March/April 2006 Issue. <https://www.foreignaffairs.com/articles/2006-03-01/ensuring-energy-security> (Letöltés ideje: 2020. 05. 30.)

kapacitások növeléséig, megfelelő tárolókapacitás vagy akár egészen konkrétan kidolgozott tervek arra vonatkozóan, hogy váratlan helyzetekben mi a teendő. A diverzifikáció és a biztonsági tartalék kialakítását pedig szükségszerűen kiegészíti egy harmadik összetevő, az integráció. Az integráció itt azt jelenti, hogy alapvetésnek kell tekinteni a kölcsönös függőség globális jellegét: az egyetlen piac stabilitásában mindenki érdekelt, és a stabil piac garantálja a biztonságot. A negyedik összetevő a megfelelő információáramlás, ami ugyancsak szorosan összekapcsolódik a fent felsorolt három összetevővel. Ennek mára bevált és jól működő infrastruktúrája van, hogy ezzel segítse a piac megbízható működését, fórumot biztosít a piaci szereplőknek, így például a kormányzati és a magánszektorak, aminek különösen válsághelyzetben lehet jelentősége. Kitér továbbá olyan szegmensekre, mint az energiapolitika vagy a környezetvédelem és a klímaváltozás elleni küzdelem nemzetközi összehangolása.

Yergin a 21. század kihívásait alapul véve meghaladottnak tartja az energiabiztonságnak azt az értelmezését, amelyet a hetvenes évek olajválságaiból levont tanulságok alapján fogalmaztak meg. A globális piac és annak sebezhetősége kiterjeszti ezt az értelmezést, így tételei újabb elemekkel bővültek. Az ellátás biztonsága mára nemcsak a stabil piac fenntartását jelenti, magába foglalja az energiaellátást biztosító teljes infrastruktúra védelmét is. Megjelenik továbbá az energiahatékonyság és az energiamegtakarítás, ami jelentős gazdasági előnnyel jár, így hozzájárul az energiabiztonsághoz, és ez a terület hatalmas potenciált rejt magában összhangban a technológiai fejlődéssel. Az energiabiztonságnak emellett természetesen környezetvédelmi vetületei is vannak. Az energiabiztonsághoz – amibe az új technológiák fejlesztése is beletartozik – szükséges anyagi háttér megteremtéséhez folyamatos befektetésekre van szükség, így érdekeltté kell tenni a magánszektor az energetikai fejlesztésekben.

Yergin gondolatmenete alapján összességében a diverzifikáció az energiabiztonság alapvetése, ami kiegészül az energiaátmenet sajátosságaival, így a technológia fejlődésével, illetve a környezet védelmével. Különösen nagy potenciált rejt az energiahatékonyság.

Magyarország céljai

A Nemzeti Biztonsági Stratégia érdekeinkről szóló fejezetében fogalmazza meg az energiapolitika meghatározó elemeit. *„Magyarország legfontosabb célkitűzése az energiapolitika terén az energiaszuverenitás és az energiabiztonság megerősítése, valamint az energiatermelés dekarbonizációja, ami csak az atomenergia alkalmazásával lehetséges. Az energiaellátási források és útvonalak diverzifikálása alapvető és hosszú távú nemzeti érdek, ami hozzájárul hazánk stabilitásának és ellenálló képességének növeléséhez. Magyarország egyértelmű érdeke, hogy csökkentse energiaimport-szükségletét, és ezzel egyidejűleg biztosítsa mind szélesebb körű kapcsolódását a régiós áram- és földgázhálózatokhoz, ami az ellátásbiztonságot és a hatékony importversenyt tudja garantálni. Kiemelt cél az integrált európai és regionális belső energiapiac kiépítése.”*

Az energiaszuverenitás és az energiabiztonság megerősítése rendkívül ambiciózus célkitűzés a stratégia által kijelölt 2030-ig terjedő tíz év alatt, tekintettel Magyarország jelenlegi nagymértékű energiafüggőségére. A szövegben nem is szerepel konkrétan, hogy milyen indikátorok alapján tekinthető megvalósultnak ez a megerősítés.

Jól látszik, hogy a magyar célkitűzések egybeesnek mind az energiaunió, az uniós biztonsági stratégia, mind a NATO energiára és klímára vonatkozó biztonságpercepciójával. Daniel Yergin az energiabiztonság megteremtésére és fenntartására vonatkozó koncepciójában ugyanez az értékrend jelenik meg.

A kormány 2020. január 9-én fogadta el az új Nemzeti Energiastratégiát,¹¹ ami 2030-ig határozza meg Magyarország energia- és klímapolitikai prioritásait. Egy héttel később, január 16-án pedig bemutatott további energia- és klímapolitikai stratégiai dokumentumokat, köztük Magyarország Nemzeti Energia- és Klímatervét (NEKT), megfelelően az uniós kötelezettségnek.¹² Az időzítésből arra lehet következtetni, hogy ezek a stratégiai dokumentumok nemcsak egymással, hanem a Nemzeti Biztonsági Stratégiával is párhuzamosan, a szükséges tartalmi elemeknél egyeztetve készültek. A dokumentumok tartalma ezt megerősíti, az Energiastratégia jövőképe és a Nemzeti Energia- és Klímaterv célkitűzései csaknem szóról szóra megegyeznek a Nemzeti Biztonsági Stratégiában az ebben témában megfogalmazott célokkal.

A legnagyobb kérdés, ami az összes stratégiai dokumentumban kiemelt helyen szerepel, az energiafüggőség kérdése. A Nemzeti Biztonsági Stratégia is részletesen foglalkozik az energiafüggőség jelentette kihívásokkal, rögtön a dokumentum elején a gazdaságot érintő alapvetések után hívja fel erre a figyelmet. A földgázellátás esetében számszerűsíti is az importfüggőséget, a 80 százalékot meghaladó arányt nemcsak az ellátásbiztonság szempontjából, hanem az importáraknak kitétség miatt is kockázatnak tekinti.

Magyarország szempontjából különösen fontos az európai energiapiacok integrációja. Az egységes piac, a közös infrastruktúrafejlesztés, a tagállamok közti szolidaritás, az energiahatékonyság, a klímavédelem, valamint a kutatást, innovációt és versenyképességet célzó intézkedések mind egybeesnek Magyarország energiabiztonsági érdekeivel. A nemzeti energiapiacok regionális szintű együttműködése már önmagában hozzájárul az energiaunió sikeréhez. Továbbá – Magyarország nemzeti érdekeit és az EU globális stratégiáját szem előtt tartva – megfelelő alapot teremthet az Oroszországból importált gáz kiváltására a Lengyelországon vagy Horvátországon keresztül az Egyesült Államokból érkező cseppfolyósított földgáznak. Ha pedig megindul a kitermelés a fekete-tengeri Neptun-gázmezőn, Románia felől is várható földgázszállítás, ami ugyancsak diverzifikálja az energiabeszállítók körét.¹³ Az Energiastratégiában és a NEKT-ben kitűzött cél, hogy a jelenlegi 80 százalékos gázimportfüggőség 2030-ra 70 százalékra csökkenjen.

11 Innovációs és Technológiai Minisztérium: Döntött a kormány Magyarország közép és hosszú távú energia és klímapolitikai prioritásairól. 2020. január 9.

<https://www.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-miniszterium/hirek/dontott-a-kormany-magyarorszag-kozep-es-hosszu-tavu-energia-es-klimapolitikai-prioritasairol> (Letöltés ideje: 2020. 05. 29.)

12 Innovációs és Technológiai Minisztérium: A kormány határozott stratégiai célokat tűzött ki a klímaváltozás és a környezetvédelem területén. 2020. január 16.

<https://www.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-miniszterium/energiaugyekert-es-klimapolitikaert-felelos-allamtitkar/hirek/a-kormany-hatarozott-strategiai-celokat-tuzott-ki-a-klimavaltozas-es-a-kornyezetvedelem-területen> (Letöltés ideje: 2020. 05. 29.)

13 Domokos Erika; Szijjártó Péter: Magyarország nem jókedvből veszi az orosz gázt. Napi.hu, 2019. 05. 02. https://www.napi.hu/magyar_gazdasag/szijjarto-magyarorszag-nem-jokedvbol-veszi-az-orosz-gazt.683452.html (Letöltés ideje: 2020. 05. 29.)

Villamosenergia-termelés a 21. században

Ami a biztonságunk garanciáját jelentő EU és NATO biztonságpercepciójában nem kapott szerepet, azonban a magyar stratégiai dokumentumokban hangsúlyos, az a nukleáris energia alkalmazása a villamosenergia-termelésben. A Nemzeti Biztonsági Stratégia az energiaszektorban zajló globális átalakulások várható kimeneteleit értékelve arra jut, hogy a villamos energia és a gáz felhasználásának módja változni fog, és jelentősen megnő a villamos energia aránya. Nem vitás, az uniós szintű tervezés is arra épít, hogy az energiatermelésben és -felhasználásban egyre nagyobb szeletet hasít majd ki a villamos energia. A dokumentum a nukleáris energiától várja, hogy az ellátásbiztonság egyik alapköve legyen, valamint, hogy kibocsátáscsökkentési céljainkhoz járuljon hozzá. A NEKT és az Energiastratégia ezt tovább részletezi, és a megújuló energiaforrásoknak is kiemelt szerepet tulajdonít a klímabarát villamosenergia-termelésben.

A nukleáris energia – tekintettel a paksi beruházásra – hosszú távra meghatározza Magyarország energiapolitikájának alakulását, de itt fontos megjegyezni a dekarbonizációs célok elérésén túl néhány szempontot. A Paksi Atomerőmű működtetése a stratégiai célokkal pont ellenkezőleg, fokozza Magyarország kiszolgáltatottságát, hiszen a technológia és a fűtőelemek is importból származnak. Továbbá – éppen az energiaátmenet miatt – egyre fontosabbá válik a villamosenergia-rendszerek rugalmassága, a rugalmassági szempontoknak a nukleáris energia azonban nem felel meg, így egyre nagyobb kihívást jelent majd, hogy illeszkedjen az európai vagy akár regionális energiarendszerbe.¹⁴ A nukleáris energia hasznosításával kapcsolatban örök kérdés, és fontos biztonsági, finanszírozási és energetikai vetületei is vannak, hogy a hulladék elhelyezése hol és milyen módon történik. Végül kérdés, hogy a paksi beruházás előkészületeinek csúszásai mellett valóban üzembe tudnak-e állni az új blokkok 2030 előtt¹⁵ úgy, amivel biztosítják a tőlük várt kibocsátáscsökkentési célszámokat.

Új elem a 2020-as stratégiai dokumentumokban a szénkészletek stratégiai tartalékként megőrzése. A dokumentum a jelenleg 8,6 milliárd tonnányi lignit, barna- és feketeszén-készletet nevezi az egyetlen, itthon is rendelkezésre álló, nem megújuló energiaforrásnak. Azt latolgatja, hogy ez több száz évre elegendő alapanyagot szolgáltathat a tiszta szén technológiák fejlődésével a diverzifikált korszerű energiaellátásban, ezért stratégiai tartalékként tervezi megőrizni, és hosszú távon „*megfelelő körülmények esetén gazdaságos és környezetkímélő*” módon hasznosítani.

Ma Magyarországon kizárólag a Mátrai Erőmű működik széntüzeléssel, így a szén stratégiai tervezése egybeesik az erőműre vonatkozó tervekkel. A NEKT

14 Felsmann Balázs, Kádár Péter, Munkácsy Béla: A fenntarthatósági szempontok érvényesülése a paksi atomerőmű bővítése kapcsán. Műhelytanulmány. Corvinus Kutatások. 2014.

https://www.researchgate.net/publication/295706167_A_fenntarthatosagi_szempontok_ervenyesulese_a_paksi_atomeromu_bovitese_kapcsan (Letöltés ideje: 2020. 07. 04.)

15 Szabó M. István: Már most látszik, hogy Pakssal baj lesz. Napi.hu, 2020. 05. 01.

https://www.napi.hu/magyar_gazdasag/mar-most-latszik-hogy-pakssal-baj-lesz.705190.html (Letöltés ideje: 2020. 05. 30.)

2030-ig tervezi kivezetni a szén a magyar piacról, ugyanakkor az erőmű jelenleg 2025-ig rendelkezik engedélyekkel.¹⁶ A Mátrai Erőmű további sorsa a NEKT és az Energiastratégia szerint sem eldöntött, több lehetőséget is vizsgálnak, de nem kap külön hangsúlyt, hogy a majd később alkalmazott technológia is szénelapú legyen. Az említett tiszta szén technológiák még nem győzték meg valódi hatékonyságukról a szakmát, amit a dokumentum is sugall egyrészt a feltételes móddal, másrészt a jövőbeni fejlődés kikötésével. Mindezek alapján kérdés, hogy a 8,6 milliárd tonnányi lignit, barna- és feketeszén szolgálhat-e valóban stratégiai tartalékként hosszú távon, ha nem lesz olyan erőmű, ami alkalmas ezek elégetésére. A terv megalapozottságát mutatja ugyanakkor, hogy idén márciusban zárult le az a tranzakció,¹⁷ melyben az állam megvásárolta a Mátrai Erőművet. Összességében azonban fontos leszögezni, hogy a szénelapú energiatermelés elavult, káros a környezetre, hátráltatja a klímavédelmi célok megvalósulását, ezért nem kéne, hogy egy fejlett gazdaságú ország stratégiai dokumentumai hosszú távon tervezzenek vele.¹⁸

Kiemelt biztonsági kockázatok

A dokumentum összesen 17 pontba szedve prioritálja a kiemelt biztonsági kockázatokot. Az energia és klíma területét érintő kockázatok közül a 4. helyre került a jelentős károkat okozó kibertámadás, ami érinthet például kritikus energetikai infrastruktúrát, és ezzel veszélybe sodorhatja az ellátás biztonságát. A kiberbiztonság pont ebben az értelemben szorosan összefügg az energiabiztonsággal, és a digitalizáció terjedésével valóban egyre nő a sebezhetőség.

A 9. helyre sorolták azt a Magyarország energiainport-függőségéből adódó kockázatot, hogy az energiaszállítás fennakadása ellátási válsághelyzetet okozhat. Ez az energiatünetesség mértékét tekintve kissé nagyvonalú besorolásnak tűnik, hiszen a teljes gazdaság működése kerülhet így veszélybe, amire egyébként egy másik pontban ki is tér a dokumentum. Összehasonlításként az EU globális stratégiájában az első öt veszélyforrás között említi az energiabiztonság hiányát.

A 14. helyen szerepelnek a regionális hatással járó ipari balesetek és katasztrófák, amire földrajzilag közelfekvő példa az 1986-ban történt csernobili atomkatasztrófa. Sajnos azonban az atomerőművekben rejlő kockázatok nem maradtak az előző évezredben, elég csak a 2011-es fukusimai atomkatasztrófára gondolni.

A 16. helyre kerültek a szélsőséges időjárás okozta rendszeres pusztítások és természeti katasztrófák. Ugyan külön pontba kerültek, de szorosan összefüggenek a 17. helyre sorolt kockázatok, ahol már a klímaváltozással indokolják a természetes folyamatok kedvezőtlen alakulását, így a csapadékmentes időjárást és a talaj kiszáradását, amelyek

16 Mátrai Erőmű. <http://www.mert.hu/hu/elotet-gazturbin> (Letöltés ideje: 2020. 05. 30.)

17 Ezért vásárolja meg az állam a Mátrai Erőművet. Origo, 2020. 03. 26. <https://www.origo.hu/itthon/20200326-ezert-vasarolja-meg-az-allam-a-matrai-eromuvet-origo.html> (Letöltés ideje: 2020. 05. 30.)

18 Dr. Munkácsy Béla, Csontos Csaba, Győri Kata, Magyar László, Dr. Sáfian Fanni: Magyarország Nemzeti Energia- és Klímatervének értékelése a fenntartható energiagazdálkodás nézőpontjából. Energiaklub 2020. június. 18. o. <https://www.energiaklub.hu/files/study/Energiaklub%20NEKT%20v%C3%A9lem%C3%A9ny.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 07. 04.)

hatására sérül a biodiverzitás. A dokumentum a klímaváltozást csak az utolsó, 17. pontban említi nevén, miközben nyilvánvalóan a 16. pont tartalma is teljesen lefedi a klímaváltozás megvalósulási formáit, tehát ez a két pont egybevonása indokoltnak tűnik, ahogyan az is, hogy lényegesen feljebb kerüljön a listán. A klímaváltozás számos, feljebb említett kockázattal is szoros összefüggést mutat, különösen az energia hasznosításának egyes kérdéseivel, hiszen egyik sajátossága, ahogy egyébként azt a dokumentum részben a klímaváltozásra utalva korábban meg is jegyzi, hogy multiplikátorként képes folyamatokat összekapcsolni, felgyorsítani, és komplex kihívásokat generálni, így a biztonságra közvetlen hatást gyakorolni. Természetesen a prioritások objektíven nehezen határozhatóak meg, a magyar társadalom biztonságpercepciójáról szóló kutatás azonban konkrét információt nyújt.

Az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet (SVKI) 2019 decemberében végzett reprezentatív felmérést a magyar lakosság körében.¹⁹ A megkérdezettek közül a legtöbben, 36,8 százalék gondolta úgy, hogy a klímaváltozás negatív hatást gyakorol Magyarország biztonságára. Majdnem ugyanennyien, 36,6 százalék vélekedett ugyanígy az illegális migrációról. A megkérdezettek 30 százaléka sorolta a gázimportfüggőséget a biztonságra negatív hatást gyakorló tendenciák közé, ami így a harmadik helyre került. Az elemzés szerint ez feltehetően szorosan kapcsolódik a klímaváltozáshoz köthető félelmekhez, és valószínűleg ebből következik az az általános vélemény, hogy a megújuló energiák részarányának növelésével kell fenntarthatóbbá tenni az energiamixet.

A lakossági kutatásban előkerült az energiabiztonság kérdése is, a megkérdezettek 32 százaléka látna szívesen V4-es kooperációt a témában. A környezeti biztonság és klímapolitika területén 30,3 százalék várt együttműködést a V4-ektől. A kutatás szerint a magyar lakosság biztonságpercepciója a NATO és EU kiemelt szerepében Magyarország biztonságában teljességgel megegyezik a Nemzeti Biztonsági Stratégiában foglaltakkal.

Az SVKI kutatásában megkérdeztek a magyar biztonságpolitikai stratégiát alkotó szakembereket is, közülük azonban csak néhány érintette a fenti, a társadalom számára kiemelten fontos témákat. Néhányan a klímaváltozást említették, de inkább a migráció kiváltó okaként, és nem általánosabb kontextusban. Mindössze egy szakember beszélt a globális gazdaság kihívásainak Magyarországra gyakorolt hatásairól és ennek biztonsági vetületeiről, és szintén egy szakember vetette fel az energia témájában a diverzifikáció kérdését.

Magyarország a globális közösségben

A dokumentum a nemzeti biztonság feltételének tekinti, hogy Magyarország részese legyen a globális közösségnek, és hozzájáruljon a fenntartható, globális növekedéshez, azaz hogy képes legyen a politikai és gazdasági együttműködésre az érdekelt államokkal.

19 EtI Alex: The perception of security in Hungary. *ISDS Analyses*, 2020/3. 2020. 03. 04. [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/ISDS_Analyses_2020_3_The%20perception%20of%20security%20in%20Hungary_\(Alex%20EtI\)%20\(1\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/ISDS_Analyses_2020_3_The%20perception%20of%20security%20in%20Hungary_(Alex%20EtI)%20(1).pdf) (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)

A dokumentum ugyancsak globális kontextusban említi növekvő kockázati tényezőként a gazdasági növekedés esetleges lassulását és az ebből fakadó gazdasági és pénzügyi instabilitást. Ebből következően Magyarország érdekei közé sorolja a nemzetközi gazdasági konjunktúra fenntartását. A stratégia tehát amellett érvel, hogy a tartós gazdasági növekedés az útja a gazdasági mozgásterünk szélesítésének. Azt is mondja ugyanakkor, hogy „a fenntartható társadalmi és gazdasági fejlődés, továbbá a természeti katasztrófák megelőzésének egyik kritikus feltétele az éghajlatváltozás hatásainak mérséklése, a gazdaság fosszilis energiahordozó-igényének csökkentése érdekében a környezet-tudatos és karbonszegény életmód népszerűsítése”.

Egyes közgazdasági elméletek szerint a tartós gazdasági növekedés ellentmond a fenntarthatóságnak, ezen irányzatok egy olyan társadalmi és gazdasági berendezkedést tartanak kívánatosnak, ahol a termelés és a fogyasztás nem növekszik, mégis nagyobb a jóllét, és mindezzel párhuzamosan jelentősen csökken a környezeti terhelés.²⁰ Ha pedig a gazdasági növekedésnek kizárólag az energiára gyakorolt hatását nézzük, fontos kihangsúlyozni az energiahatékonyság szerepét, aminek a lényege azoknak a technológiáknak a támogatása, amelyekkel minél kevesebb az energiafelhasználás. Ugyancsak fontos tényező, hogy az olcsó energia fellendíti a gazdaságot, és ha a fenntarthatóságot szem előtt akarjuk tartani, akkor a megújuló energiaforrások jelentik a megoldást.

A stratégia összességében tartalmaz minden olyan szempontot, értéket és célt, amelyek alkalmassá teszik, hogy irányt mutasson a 21. század energia- és klímabiztonságot érintő kihívásaira. Jól látszik azonban az is, hogy bármennyire is modern a stratégia energiabiztonságot érintő tartalma, a szélesebb társadalom és a biztonságpolitikát alakító elit biztonságpercepciója lényeges különbségeket mutat, és egyes, napjaink kihívásai szempontjából fontos tudományos irányzatok nem vagy csak utalás szintjén jelennek meg a tartalomban. A 2020-as stratégia ezzel együtt is részletesebben és alaposabban foglalkozik az energia és a klíma kérdéseivel, mint a 2012-ben született elődje. Ez nem meglepő abból a szempontból, hogy ezeknek a területeknek a biztonságra gyakorolt hatása jelentősen felértékelődött.

A két dokumentum között meghatározó különbség, hogy 2012-ben egy-egy külön pont foglalkozott az energia és a klíma kérdéseivel részletesebben, a friss dokumentum továbbmegy, és ezeket a területeket nem elszigetelt egységekként kezeli. Most komplexen megjelennek a bennük rejlő kihívások és kockázatok a biztonság más területein is, majd a dokumentum megoldási javaslatokat is tesz. Az előző stratégia megalkotása óta eltelt nyolc év fejleményei mindezt indokolják is: a 2015-ös Párizsi Klímaegyezmény, az energiaunió létrehozása, az energiaszektor globális átalakulása, a megújuló energiák térnyerése, a klímaváltozás felgyorsulásával párhuzamos dekarbonizációs törekvések, a szélsőséges időjárási jelenségek mezőgazdaságra, élelmiszerbiztonságra gyakorolt hatásai stb.

20 Dombi Judit – Málóvics György: A növekedésen túl – egy új irányzat hozzájárulása a fenntarthatósági vitához. *Közgazdasági Szemle*, LXII. (2015. február), 206–208. o.
http://real.mtak.hu/21302/1/04_DombiMalovics_u_170743.308539.pdf (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)

Összegzés

A magyar stratégiai dokumentumok alapvetően tartalmazzák mindazokat az elemeket, amelyeket az elemzés szempontjaiként jelöltünk ki. Megfelelnek a biztonsági garanciának tekintett EU és NATO biztonságpercepciójának, és kivétel nélkül szerepelnek bennük a Daniel Yergin energiabiztonságról szóló elméleti koncepciójának elemei. Az energia és hozzá köthetően a klíma témájához, valamint az energiabiztonsághoz kapcsolódó magyar stratégiai dokumentumok is tartalmilag mind összhangban vannak egymással.

A politikai döntéshozók és a lakosság biztonságpercepciójában már korántsem ekkora az összhang, ennek ellenére a vizsgált témák egy modern, a 21. század kihívásait ismerő szemléletmódot tükröznek. Egyes elemeiben mégis felfedeztünk logikai buktatókat, amelyek ellentmondanak a 21. század elvárásainak.

Kérdés például, hogy ha Magyarország egyetlen széntüzelésű erőműve, a Mátrai Erőmű 2025-ig rendelkezik engedéllyel, akkor hogyan képzelik a szénkészlet hasznosítását hosszú távú stratégiai tartalékként. Fontos azt is leszögezni, hogy a szénelapú energiatermelés elavult, káros a környezetre, hátráltatja a klímavédelmi célok megvalósulását, ezért nem kéne, hogy egy fejlett gazdaságú ország stratégiai dokumentumai hosszú távon tervezzenek vele.

Kérdés továbbá, hogy a paksi bővítés képes lesz-e beváltani a hozzá fűzött reményeket, hiszen nem rendelkezik a modern energiarendszerekhez szükséges rugalmassággal, illetve egyelőre az sem biztos, hogy 2030 előtt el tud kezdeni termelni, és produkálja az elvárt kibocsátáscsökkentési célszámokat.

Nem világos az sem, hogy a célul kitűzött energiaszuverenitás és energiabiztonság megerősítése milyen indikátorok alapján számít teljesítettnek, hiszen Magyarország importfüggősége rendkívül magas. Az energiaszuverenitás szempontjából pedig különösen fontos lenne a stratégiában valamelyest alulkezelt megújuló energiaforrások szerepe, valamint a gazdasági növekedés, mint fejlődési irány megkérdőjelezése és az ahhoz szükséges energiaigény érdemi vizsgálata.

Végül, de nem utolsó sorban, az uniós célkitűzések és a gazdasági szempontok mérlegelése a biztonsági kockázatok értékelésében kevésbé jelenik meg. Kérdés, hogy ez nem áll-e majd útjába annak, hogy a dokumentumokban szereplő fenntartható energiagazdálkodási célok megvalósuljanak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
 A Kormány 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
 A Kormány 2073/2004. (IV. 15.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról
 A Kormány 2144/2002. (V. 6.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
 Dombi Judit – Málóvics György: A növekedésen túl – egy új irányzat hozzájárulása a fenntarthatósági vitához. *Közgazdasági Szemle*, LXII. (2015. február), 206–208. o.
http://real.mtak.hu/21302/1/04_DombiMalovics_u_170743.308539.pdf (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)
 Domokos Erika: Szijjártó Péter: Magyarország nem jókedvből veszi az orosz gázt. *Napi.hu*, 2019. 05. 02.
https://www.napi.hu/magyar_gazdasag/szijjarto-magyarország-nem-jokedvbol-veszi-az-orosz-gazt.683452.html (Letöltés ideje: 2020. 05. 29.)

- European Commission: Energy Union.
https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-strategy/energy-union_en (Letöltés ideje: 2020. 05. 30.)
- Etl Alex: The perception of security in Hungary. *ISDS Analyses*, 2020/3. 2020. 03. 04.
[https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/ISDS_Analyses_2020_3_The%20perception%20of%20security%20in%20Hungary_\(Alex%20Etl\)%20\(1\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/ISDS_Analyses_2020_3_The%20perception%20of%20security%20in%20Hungary_(Alex%20Etl)%20(1).pdf)
 (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)
- Ezért vásárolja meg az állam a Mátrai Erőművet. Origo, 2020. 03. 26.
<https://www.origo.hu/itthon/20200326-ezert-vasarolja-meg-az-allam-a-matrai-eromuvet-origo.html> (Letöltés ideje: 2020. 05. 30.)
- Felsmann Balázs, Kádár Péter, Munkácsy Béla: A fenntarthatósági szempontok érvényesülése a paksi atomerőmű bővítése kapcsán. Műhelytanulmány (working paper). Corvinus Kutatások. 2014.
https://www.researchgate.net/publication/295706167_A_fenntarthatosagi_szempontok_ervenyesulese_a_paksi_atomeromu_bovitese_kapcsan (Letöltés ideje: 2020. 07. 04.)
- Innovációs és Technológiai Minisztérium: A kormány határozott stratégiai célokat tűzött ki a klímaváltozás és a környezetvédelem területén. 2020. január 16.
<https://www.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-miniszterium/energiaugyekert-es-klimapolitikaert-felelos-allamtitkar/hirek/a-kormany-hatarozott-strategiai-celokat-tuzott-ki-a-klimavaltozas-es-a-kornyezetvedelem-teruleten> (Letöltés ideje: 2020. 05. 29.)
- Innovációs és Technológiai Minisztérium: Döntött a kormány Magyarország közép és hosszú távú energia és klímapolitikai prioritásairól. 2020. január 9.
<https://www.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-miniszterium/hirek/dontott-a-kormany-magyarorszag-kozep-es-hosszu-tavu-energia-es-klimapolitikai-prioritasairol>
 (Letöltés ideje: 2020. 05. 29.)
- International Energy Agency: Energy security. <https://www.iea.org/topics/energysecurity/>
 (Letöltés ideje: 2020. 05. 30.)
- International Renewable Energy Agency (IRENA): A New World – The Geopolitics of the Energy Transformation. 2019.
https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2019/Jan/Global_commission_geopolitics_new_world_2019.pdf (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)
- Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa – Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan.
http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_hu_.pdf (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)
- Mátrai Erőmű. <http://www.mert.hu/hu/elotet-gazturbin> (Letöltés ideje: 2020. 05. 30.)
- Dr. Munkácsy Béla, Csontos Csaba, Győri Kata, Magyar László, Dr. Sáfíán Fanni: Magyarország Nemzeti Energia- és Klímatervének értékelése a fenntartható energiagazdálkodás nézőpontjából. Energia-klub, 2020. június 18. <https://www.energiaklub.hu/files/study/Energiaklub%20NEKT%20v%C3%A9lem%C3%A9ny.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 07. 04.)
- NATO's role in energy security. 14 September 2018. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49208.htm
 (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)
- Szabó M. István: Már most látszik, hogy Pakssal baj lesz. Napi.hu, 2020. 05. 01.
https://www.napi.hu/magyar_gazdasag/mar-most-latszik-hogy-pakssal-baj-lesz.705190.html
 (Letöltés ideje: 2020. 05. 30.)
- Yergin, Daniel: Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, March/April 2006 Issue.
<https://www.foreignaffairs.com/articles/2006-03-01/ensuring-energy-security> (Letöltés: 2020. 05. 30.)
<https://doi.org/10.2307/20031912>

Speck Gyula[✦]

Magyar–német védelmi kapcsolatok Magyarország új Nemzeti Biztonsági Stratégiájának tükrében

DOI 10.17047/HADTUD.2020.30.3.17

Magyarország 2020 áprilisában megjelent új Nemzeti Biztonsági Stratégiájában a Németországi Szövetségi Köztársaság Magyarország kiemelt partnereként szerepel nem csak a gazdasági, politikai és kulturális, hanem védelmi vonatkozásban is. A gazdasági kapcsolatok korábban is meghatározóak voltak, azonban mégsem alakult ki korábban olyan szoros német–magyar védelmi együttműködés, mint ma. A tanulmány első felében arra a kérdésre keressük választ, hogy a 2010-es évek végére miért értékelődött fel Németország szerepe a magyar biztonság- és védelempolitika számára, második felében pedig ismertetjük a magyar–német védelmi kapcsolatok alakulását 2010-től napjainkig. Tanulmányunk következtetése, hogy a magyar–német védelmi kapcsolatok felértékelődése a 2014 után megváltozott nemzetközi biztonsági környezetben, illetve Magyarország és Németország változó biztonság- és védelempolitikai prioritásaiban rejlik.

KULCSSZAVAK: védelempolitika, Németország, Magyarország, NATO, nemzeti biztonsági stratégia

German-Hungarian defense relations in the light of Hungary's new National Security Strategy

In Hungary's new National Security Strategy, released in April 2020, the Federal Republic of Germany is shown as an exceptional partner not only in terms of economy, politics, and culture but in defense as well. The German-Hungarian economic relations have always been of great importance although such close defense relations as today have not been established before. In the following, we seek the answer to the question why Germany became important for the Hungarian security and defense policy in the late 2010s. The answer lies in the changed international security environment after 2014, and the changing priorities of the German and Hungarian security and defense policies.

KEYWORDS: defense policy, Germany, Hungary, NATO, national security strategy

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola – National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences; e-mail: speck.gyula@uni-nke.hu; ORCID: 0000-0003-0498-6615

A magyar kormány által 2020 áprilisában kiadott új Nemzeti Biztonsági Stratégiában (röviden NBS) Magyarország bilaterális kapcsolatai között első helyen szerepel a Németországi Szövetségi Köztársaság.¹ Amellett, hogy a német–magyar kapcsolatokban erősen a gazdasági dimenzió dominál, az utóbbi években a politikai nyilatkozatok már védelmi (és védelmi ipari) téren is hangsúlyozták a „rendkívül szoros kapcsolatokat”.² E változás mindenképpen szembetűnő, lévén, hogy a korábbi, nemzeti biztonsági és katonai stratégiákban Németország egyáltalán nem, valamint biztonságpolitikai vonatkozásban a korábbi politikai nyilatkozatokban sem szerepelt ennyire hangsúlyosan. Természetesen egyből rávágthatnánk, hogy Németország a legutóbbi haditechnikai beszerzések miatt került a magyar biztonság- és védelempolitika fókuszába, mi azonban ennél átfogóbb választ keresünk a kérdésre: miért került Németország Magyarország elsőszámú partnerei közé a biztonság- és védelempolitikában? Hipotézisünk szerint erre a válasz a 2014 után megváltozott nemzetközi biztonsági környezetben, valamint a német, illetve a magyar új biztonság- és védelempolitikai prioritásokban rejlik.

Az alábbiakban elsőként a magyar–német biztonság- és védelempolitikai kapcsolatok stratégiai kontextusát vizsgáljuk meg, majd részletesen kitérünk a védelmi együttműködésre, hangsúlyosan a 2012-től napjainkig tartó időszakra vonatkozóan. A kérdéskört elsősorban a stratégiai szemszögből vizsgáljuk, rámutatva a fő tendenciákra és fejleményekre, így nem fogunk kitérni a katonai együttműködés minden területére, továbbá nyílt források hiányában nem is ismerhetjük meg a témakör minden részletét.

Magyar–német biztonság- és védelempolitikai kapcsolatok stratégiai kontextusban

A gazdasági és politikai kapcsolatok, mint alapok a védelmi kapcsolathoz

Az új NBS értelmében Németország „az EU és a NATO egyik meghatározó tagjaként, kontinensünk legerősebb nemzetgazdaságaként kulcsszerepet tölt be az integrációs folyamatokban, ezáltal földrészünk stabilitásának szavatolásában [...] A Németországgal két- és többoldalú keretek között kialakított, hagyományosan szoros politikai, gazdasági, társadalmi és védelmi kapcsolatok kitüntetett helyet foglalnak el hazánk kül- és biztonságpolitikájában.”³ Szijártó Péter külgazdasági és külügyminiszter Orbán Viktor 2018. júliusi berlini látogatása kapcsán kiemelte, „e védelmi

1 Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/6c9e9f4be48fd1bc620655a7f249f81681f8ba67/letoltes> (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.) 110. pont.

2 Rendkívül szoros magyar–német védelmi együttműködés jön létre. <https://www.kormany.hu/hu/kulgzdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/rendkivul-szoros-magyar-nemet-vedelmi-egyuttmukodes-jon-letre> (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.); Udvariassági látogatáson fogadta Benkő Tibor a Bundeswehr főszemlélőjét. <https://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/udvariassagi-latogatason-fogadta-benko-tibor-a-bundeswehr-foszmelelojet> (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)

3 Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”. 110. pont.

együttműködés alapját az adja, hogy Magyarország és Németország gazdasági együttműködése rendkívül szoros, másrészt a NATO keretein belül egy szövetségben dolgoznak azért, hogy Európa minél biztonságosabb hely legyen”.⁴

A német–magyar diplomáciai látogatások folyamán szinte szokássá vált, hogy a felek kiemelik a hagyományosan jó gazdasági kapcsolatokat. A német–magyar külkereskedelmi mérleg értéke a 2010 előtti időszakhoz képest jelentősen megnőtt, míg a 2006–2010 közötti időszakban átlagosan 1,28 milliárd euró volt, addig 2016-ban már 20 éves rekordot döntve 9,72 milliárd eurót ért el. (Lásd: 1. táblázat).⁵

1. táblázat.

A német–magyar kereskedelmi forgalom alakulása 2006–2019 között⁶

Időszakos átlag		Év				
2006–2010	2011–2015	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Kereskedelmi forgalom milliárd euróban</i>						
1,28	7,03	8,59	9,72	8,07	5,52	4,98

A kereskedelmi kapcsolat nyilvánvalóan aszimmetrikus: míg Németország hagyományosan Magyarország elsősorú exportpartnere (2018-ban a magyar export 27%-a irányult Németországba⁷), addig 2019-ben Magyarország csak a 13. legfontosabb kereskedelmi partnere Németországnak.⁸ A vizsgált téma szempontjából fontosabb adat, hogy Németország az elsősorú közvetlen külföldi tőkebefektető Magyarországon, 2018-ban a befektetések 20%-a származott Németországból, köszönhetően a számos német nagyvállalatnak.⁹ A német közvetlen tőkebefektetések tekintélyes része a gépjárműiparba irányult, 2018-ban a befektetett 18,6 milliárd euró 36%-a.¹⁰

Stratégiai szempontból fontos kiemelnünk, hogy a 2010 utáni magyar kormányok felismerték, hogy a hatékony honvédelemhez és haderőfejlesztéshez elengedhetetlen a megfelelő gazdasági háttér megteremtése, továbbá az új NBS is kihangsúlyozza, hogy az ország biztonságpolitikai érdekérvényesítő képességéhez elengedhetetlen a növekedés- és exportorientált gazdaságpolitika folytatása.¹¹ Mivel a magyar gazdaság erősen

4 Rendkívül szoros magyar–német védelmi együttműködés jön létre. i. m.

5 Außenhandel – Entwicklung. https://www.ahkungarn.hu/fileadmin/AHK_Ungarn/Dokumente/Wirtschaft/Statistik/INFO_HU_Aussenhandel.pdf (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)

6 A táblázat forrása: Uo.

7 Helyzetkép a külkereskedelemtől, 2018.

<https://www.ksh.hu/docs/hun/xfp/idoszaki/kulker/kulker18.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.) 14. o.

8 Rangfolge der wichtigsten Handelspartner Deutschlands nach Wert der Exporte im Jahr 2019. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/2876/umfrage/rangfolge-der-wichtigsten-handelspartner-deutschlands-nach-wert-der-exporte/> (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)

9 Ausländische Direktinvestitionen in Ungarn. https://www.ahkungarn.hu/fileadmin/AHK_Ungarn/Dokumente/Wirtschaft/Statistik/INFO_HU_Direktinvestitionen.pdf (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)

10 Deutsche Direktinvestitionen in Ungarn. https://www.ahkungarn.hu/fileadmin/AHK_Ungarn/Dokumente/Wirtschaft/Statistik/INFO_HU-DE_Direktinvestitionen.pdf (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)

11 Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”. 154. pont.

függ Németországtól, a német–magyar gazdasági kapcsolatok kulcsfontosságúak a stabil magyar gazdasági háttér fenntartásához, így a honvédelemhez és a haderőfejlesztéshez is. Más szempontból viszont az NBS fent idézett megállapításában valójában semmi újdonság nincsen, mivel a gazdasági kapcsolatok már az 1990-es években is meghatározó jelentőséggel bírtak a két ország kapcsolatában: Németország 1991-től Magyarország legnagyobb kereskedelmi partnere, 1993-tól pedig a legnagyobb külföldi befektető lett.¹² A szoros gazdasági kapcsolatok azonban mégsem vezettek korábban szorosabb biztonsági-védelmi kapcsolatokhoz.

Ami az NBS által említett német–magyar „hagyományosan szoros politikai” kapcsolatokat illeti, az elmúlt 10 évet áttekintve nyilvánvalóvá válik, hogy különösen a 2015-ös migrációs válságra adott eltérő reakciók, valamint a jogállamisági értelmezések, illetve az Európai Unió kapcsán kialakult nézeteltérések miatt mélypontra kerültek. 2015 után a felek a „stratégiai partnerség” alatt szinte kizárólag a gazdasági kapcsolatokat nevezték meg. A magas szintű látogatások száma a korábbi évekhez képest jóval alacsonyabb lett. A kapcsolatok romlására némileg fékezően hatott, hogy a nyílt konfrontáció elsősorban az Európai Unió intézményei és a magyar kormány között áll fenn, sőt az utóbbi még némely német politikus támogatását is élvezzi.¹³ Mindenesetre leszögezhetjük, hogy történelmi távlatokban nézve a 2010-es évek német–magyar politikai kapcsolatai kevésbé bizonyultak „szorosnak”, ellentétben például az 1990–2002 közötti időszakokkal.¹⁴

A 2010 utáni jobboldali magyar kormányok hagyományosan szoros kapcsolatot tartanak fenn Bajorországgal, amely a sajtófeltételezések szerint hozzájárulhatott ahhoz, hogy Magyarország a bajorországi székhelyű Krauss-Maffei Wegmantól és az Airbus Helicopterstől vásárolta az új haditechnikai eszközöket, azonban az EDA korábbi német vezérigazgatójának helyettese, Hilmar Linnenkamp szerint nem kell túlbecsülni a politikai kapcsolatok jelentőségét, az üzletet Németországban elsősorban gazdasági ügyként kezelik.¹⁵

Stratégiai kultúrák

A védelmi együttműködések vizsgálatához általában véve fontos az országok stratégiai kultúráját megvizsgálni, ahogy arra a hazai¹⁶ és nemzetközi szakirodalom¹⁷ is

12 Hettyey András: Hegemonia helyett. Magyar–német kapcsolatok 1990–2002 között. Budapest, L'Harmattan, 2019. 105. o.

13 Dr. Inotai, Edit – Prof. Karolewski, Ireneusz Pavel: The Berlin-Warsaw-Budapest Triangle. In: The Polish-Hungarian Alliance. Six Dimension of Bilateral Relations. Center for Euro-Atlantic Integration and Democracy. Budapest, 2019. http://ceid.hu/wp-content/uploads/2019/05/The-Polish-Hungarian-Alliance_EN_04_08.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 02.) 43–45. o.

14 Hettyey András 2019. 237. o.

15 Mijnissen, Ivo: Ungarn umgarnt seine Partner mit Waffengeschäften. <https://www.nzz.ch/international/ungarn-ruestet-auf-und-setzt-dabei-auf-europaeische-statt-auf-amerikanische-gueter-ld.1477435> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

16 Csiki Tamás: A kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései 2008–2016. Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Közszerológati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2017. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12399/ertekezés.pdf;jsessionid=0A8E1C3C8D976FB2389008DC565CF373?sequence=1> (Letöltés ideje: 2020. 06. 03.) 138–152. o.

rámutatott, mivel az államoknak célszerű olyan partnereket találnia, amelyek hasonlóan vélekednek a katonai erő alkalmazásáról. Csiki Tamás és Tóth Péter szerint a konstruktivista iskola nyomán a stratégiai kultúra fogalma a következőképpen definiálható: „Azok a közös normák, eszmék és meggyőződések, amelyek egy társadalomban meghatározzák a kül-, biztonság- és védelempolitikai célokat és cselekvési formákat. Ebben a megközelítésben az ország biztonsági identitását azok a választott viselkedésminták jelzik, amelyeket a közös, egyedi módon az adott közösségre jellemző tapasztalatok és narratívák határoznak meg.”¹⁸

Mivel a magyar és a német stratégiai kultúráról számos hazai és nemzetközi elemzés¹⁹ született a nemzetközi ambíciószint, a külpolitikai orientáció, a katonai erő használata és a kül- és biztonságpolitikai döntéshozatal viszonylatában, ezért mi inkább a 2014 után bekövetkezett változásokra és a közös pontokra helyezük a hangsúlyt.

Ami a külpolitikai orientációt²⁰ illeti, magától értetődő, hogy gazdasági és biztonsági szempontból mindkét ország számára jelenleg is kulcsfontosságú a NATO és az Európai Unió. Németország annak ellenére, hogy Donald Trump elnöksége óta folyamatos amerikai kritikával szembesül a szövetségi teherviseléssel kapcsolatban, ugyanakkor élvonala a 2016 óta erősödő európai védelmi integrációnak, NATO- és EU-orientációja között továbbra is nehéz különbséget felfedezni, mivel a német politika még a jelenleg kiéleződött transzatlanti viták közepette sem kezeli olyan sarkalatosan ezt a kérdést, ellentétben Franciaországgal.²¹ A Macron elnök által hangoztatott európai stratégiai autonómiáról Berlin továbbra is óvatosan vélekedik, ugyanakkor

17 Zandee, Dick – Drent, Margriet – Hendriks, Rob: Defence cooperation models. Lessons learned and usability. Clingendael, Netherlands Institute of International Relations, 2016. 4. o.
https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Report_Defence_cooperation_models.pdf
(Letöltés ideje: 2020. 06. 03.)

18 Csiki Tamás – Tóth Péter: A magyar stratégiai kultúráról. In: Magyar biztonságpolitika 1989–2014. Tanulmányok. (Szerk. Tóth Péter – Csiki Tamás.) Budapest, Nemzeti Közszerkeleti Egyetem, Nemzetközi Intézet, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, 2014. 23. o.

19 A magyar stratégiai kultúráról lásd: Csiki – Tóth 2014. 23–37. o.; Csiki 2017. 148–149. o. A német stratégiai kultúráról például: Csiki Varga Tamás – Etl Alex: Németország stratégiai jövőképe és a Bundeswehr reformfolyamata. *Honvédségi Szemle*, 2020/1. 20–24. o.
https://honvedelem.hu/wp-content/uploads/2020/01/Csiki-Varga-Tam%C3%A1s-%E2%80%93-Etl-Alex_N%C3%A9metorsz%C3%A1g-strat%C3%A9giai-j%C3%B6v%C5%91k%C3%A9pe-%C3%A9s-a-Bundeswehr-reformfolyamata.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 03.) vagy
Junk, Julian – Daase, Christopher: Germany. In: *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. (Ed. Heiko Biehl, Bastian Giegerich, Alexandra Jonas) Springer VS, 2013. 139–153. o.

20 „Az ország formálisan vagy informálisan kialakított külpolitikai preferenciája az európai (EU)–transzatlanti (NATO) kontinuum mentén, egyes bilaterális vagy multilaterális kapcsolatokban, az Egyesült Nemzetek Szervezetének irányában, valamint az ezekhez rendelt külkapcsolati eszközöket illetően”. Lásd: Csiki – Tóth 2014. 24. o.

21 Junk – Daase 2013. 145. o. A „kiegyensúlyozott” német álláspontra jó példa, hogy mikor Macron elnök „agyhaltá” nyilvánította a NATO-t, Merkel kancellár visszautasította a kritikát, és határozottan kiállt a NATO mellett. Lásd: Merkel rallies round NATO following Macron ‘brain dead’ claims. *Euractiv*, Nov 8, 2019. <https://www.euractiv.com/section/politics/news/merkel-rallies-round-nato-following-macron-brain-dead-claims/>
(Letöltés ideje: 2020. 06. 03.)

kiáll egy európai haderő létrehozása mellett.²² Magyarország Lengyelországgal ellentétben nem tekinthető erős „atlantistának”, ugyanakkor a forrás- és képességihiány miatt az európai védelmi integrációban mérsékeltlen vesz részt.²³ Az új NBS szintén visszafogottan fogalmaz a közös európai védelemről, melyre hosszú távú célként tekint, és hangsúlyozza a NATO-val való összhang fontosságát.²⁴ Megállapíthatjuk tehát, hogy a biztonság- és védelempolitikában mindkét fél a 2010-es évek elejéhez képest továbbra is kiegyensúlyozottan kezeli az európai és atlanti dimenziót. Földrajzi fókuszot tekintve, a német és a magyar fél egyaránt érdekelt Európa és az olyan szomszédos térségek stabilitásában, mint a Nyugat-Balkán, Ukrajna és a menekülteket kibocsájtó afrikai és közel-keleti országok, azonban a magyar külpolitika „akció-rádiusza” elsődlegesen inkább a Nyugat-Balkánra, illetve a kelet- és közép-európai térségre korlátozódik, míg Németország szerepet vállal az ukrajnai válság rendezésében, de újonnan már egyes szubszaharai országok stabilizálásában is.²⁵ Oroszország kapcsán alapvetően mindkét fél a kiegyensúlyozott kapcsolatokat tartja elsődlegesnek, egyik sem képvisel konfrontatív álláspontot, Magyarország viszont az ukrajnai válság kapcsán erősen ellenezte a Berlin által szorgalmazott gazdasági szankciókat. Összességében azonban a magyar külügyminiszter szavaival élve leszögezhetjük, hogy „számos ponton van érdek- és értékegybeesés Magyarország és Németország általános politikájában és külpolitikájában”.²⁶

Nem meglepő, hogy a két ország eltérő nemzetközi súlyából (gazdaság, terület, haderő mérete stb.) fakadóan szembetűnő különbségek jelentkeznek a nemzetközi ambíciószintekben.²⁷ A cselekvési szándékot tekintve, míg Magyarország fegyveres erejével szuverenitásának megőrzésére, illetve a transzatlanti és európai biztonság erősítésére törekszik, addig Németország esetében a 2014 óta a nagyobb nemzetközi szerepvállalás, a „középről” vezetés (*führen aus der Mitte*), vagyis a morális és politikai

-
- 22 Gotkowska, Justyna: European strategic autonomy or European pillar in NATO? Germany's stance on French initiatives. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2020-02-21/european-strategic-autonomy-or-european-pillar-nato-germanys> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.); De La Baume, Maia – Herszenhorn, David M.: Merkel joins Macron in calling for EU army to complement NATO. <https://www.politico.eu/article/angela-merkel-emmanuel-macron-eu-army-to-complement-nato/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)
- 23 Jankosowski, Dominik P. – Varga Gergely: Lengyel–magyar védelmi együttműködés: a jelenlegi helyzet és a kilátások. In: *The Polish-Hungarian Alliance. Six Dimension of Bilateral Relations*. Center for Euro-Atlantic Integration and Democracy. Budapest, 2019. 41. o. http://ceid.hu/wp-content/uploads/2019/05/The-Polish-Hungarian-Alliance_EN_04_08.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 02.)
- 24 Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”. 94. pont.
- 25 Uo. 14–15., 85., 137. pont; Németország hazánk stratégiai szövetségese és a legfontosabb gazdasági partnere. <https://www.kormany.hu/hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/nemetorszag-hazank-strategiai-szovetsege-es-a-legfontosabb-gaszdasagi-partnere> (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.); Rinke, Andreas: Deutschlands neue Nachbarn. <https://dgap.org/de/deutschlands-neue-nachbarn>; (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.)
- 26 Szijjártó: közép-európai NATO-hadosztály-parancsnokság alakul Németország támogatásával. <https://mfor.hu/cikkek/makro/szijjarto-kozep-europai-nato-hadosztaly-parancsnoksag-alakul-nemetorszag-tamogatasaval.html> (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.)
- 27 „Az ország önmeghatározása és cselekvési szándéka a nemzetközi közösségben a passzív közömböség és a nemzetközi vezető szerep között húzódoó spektrumon.” Lásd: Csiki – Tálás 2014. 24. o.

példamutatás is központi jelentőséggel bír.²⁸ Továbbá jelenleg több, mint kétszer annyi német katona (2802 fő²⁹) szolgál külföldi misszióban, mint magyar.³⁰ A különbségek ellenére azonban mégis felfedezhető közös pont: mindkét fél nagyobb szerepvállalásra törekszik a szövetségi rendszeren belül (EU, NATO). Ezt jól bizonyítja a politikai nyilatkozatok közötti összhang is: Merkel kancellár szerint „nekünk, európaiaknak saját kezünkbe kell vennünk sorsunkat”, Orbán Viktor pedig úgy nyilatkozott, hogy „azok közé tartozom, akik fontosnak tartják a NATO-t, de nem gondolom, hogy Magyarország katonai biztonságát a NATO-ra lehetne alapozni. Képesnek kell lennünk a támadások saját erőből való elhárítására is”, valamint „Ha a NATO keretein túli együttműködés lehetőségét keressük, akkor mindig észben kell tartanunk, hogy az amerikai külpolitikában Közép-Európára nézve nincs tartós politikai elem.”³¹ A magyar védelempolitika is felismerte a 2010-es években, hogy nagyobb önerőre van szükség Magyarország és az európai kontinens biztonságához, ezen felül a békefenntartói létszámot 1200 főre emelte 2019 januárjában.³² Megállapíthatjuk, hogy a magyar és a német fél a korábbi időszakokhoz képest nagyobb hajlandóságot mutat a nemzetközi szerepvállalás iránt, saját súlyuknak megfelelően. Fontos hangsúlyozni, hogy egyik fél sem kíván elfordulni a NATO-tól, hanem azt erősítve, saját és az európai védelmi képességeket kívánja fejleszteni.

Szintén közös pont, hogy a katonai erő használatában³³ mind a két fél multilaterális (EU, NATO, ENSZ vagy ad-hoc koalíciók) keretekben gondolkodik. Míg a békefenntartó, válságkezelő vagy humanitárius műveletekben a Magyar Honvédség (MH) elsődlegesen harci támogató feladatokat (logisztikai, őrző-védő, egészségügyi, kiképző) lát el, addig a Bundeswehr 1994 óta és különösen afganisztáni szerepvállalása óta már harci feladatokat is ellát.³⁴ Ennek ellenére Németországban a katonai erő külföldi, kifejezetten harci feladatokra való alkalmazása továbbra is erősen kényes, illetve átpolitizált kérdés. További szempont, hogy a stratégiai dokumentumok értelmében a magyar és a német fél egyaránt törekszik civil (fejlesztési, humanitárius segélyek, diplomácia) és katonai válságkezelési eszközök integrációjára, bár ez

28 Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”. 25., 29. pont; Csiki – Etl 2020. 23. o.

29 2020. május 11-i állás szerint.

30 Wie lauten die Einsatzzahlen? <https://www.bundeswehr.de/de/151670-151670> (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.)

31 Wir Europäer müssen unser Schicksal in unsere eigene Hand nehmen. <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/angela-merkel-wir-europaeer-muessen-unser-schicksal-in-unsere-eigene-hand-nehmen/19861340.html?ticket=ST-1030461-kc6yWHVscSSLE0ZyzYZf-ap2> (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.)

vö. Célunk, hogy a világ nagyhatalmai érdekeltek legyenek hazánk sikerében. <https://figyelo.hu/matrix/celunk-hogy-a-vilag-nagyhatalmai-erdekeltek-legyenek-hazank-sikereben-9327/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 09.)

32 Magyarország növeli békefenntartó szerepvállalását. <https://honvedelem.hu/galeriak/magyarorszag-noveli-bekefenntarto-szerepvallalast/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.)

33 „A civil és katonai eszközök szerepe az ország által érzékelt fenyegetésekre adott válaszokban, a civil eszközök vagy a katonai erő elsőbbsége, a két eszközcsoport használatának arányai, oka, körülményei és célja, (össz)kormányzati megvalósítása.” Lásd: Csiki – Talás 2014. 24. o.

34 Csiki 2017. 149. o.; Junk – Daase 2013. 147–148. o.

az elem a német fehér könyvben koherensebben (*Vernetzter Ansatz*) van megfogalmazva.³⁵

A kül- és biztonságpolitikai döntéshozatalban³⁶ nem sok közös pontot találunk: míg Magyarországon 2010 után egy centralizált modell figyelhető meg, addig Németországban a tárcaelv (*Ressortprinzip*), illetve a számos külpolitikához közel álló minisztérium és nem kormányzati szereplő miatt egy decentralizált döntéshozatal jellemző.³⁷ A fegyveres erők külföldi alkalmazását tekintve az MH rugalmasabb keretek között alkalmazható, mint a német Bundeswehr.³⁸ További jelentős különbség, hogy a Szövetségi Köztársaságban a Bundeswehr felett hagyományosan erős a civil kontroll, következésképp jellemző a haderő erős átpolitizáltsága, és meghatározóak a civil normák és értékek.³⁹

A stratégiai kultúrákat röviden áttekintve megállapítható, hogy bár a felek védelmi képessége és fejlettsége jelentősen eltér egymástól, a nemzetközi ambíciószinteket, a külpolitikai orientációt, illetve a civil és katonai eszközök alkalmazását tekintve több átfedést is találunk, amelyek kellő alapot nyújthatnak egy szorosabb védelmi együttműködéshez. Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a szoros történelmi barátság és a V4-együttműködés miatt Lengyelország stratégiai kultúrája vajon nem „kompatibilisebb”-e a magyarral? Ha közelebbről megvizsgáljuk e kérdést, megállapíthatjuk, hogy nem feltétlenül: Lengyelország kül- és biztonságpolitikai fókusza a földrajzi közelség miatt elsődlegesen az orosz fenyegetésre koncentrál, számára a NATO elsőbbséget élvez az EU-val szemben, továbbá meghatározó az atlantista beállítottsága.⁴⁰ A stratégiai kultúrák viszonylatában a német együttműködés „vetélytársa” lehet az olasz, mivel jelenleg is szoros védelmi kapcsolat áll fenn vele, valamint ahogyan az NBS is kiemeli, Olaszország érdekelt a délről érkező fenyegetések (tömeges bevándorlás) kezelésében.⁴¹

- 35 Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr. 6., 60. o. <https://www.bmvg.de/resource/blob/13708/015be272f8c0098f1537a491676bfc31/weissbuch2016-barrierefrei-data.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 06. 03.); Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”. 138–140. pont
- 36 „Az ország döntéshozatalát meghatározó formális és informális folyamatok, főbb szereplők, hatáskörök és funkciók, valamint a végrehajtás rugalmassága és a demokratikus ellenőrzés eszközei, lehetőségei.” Lásd: Csiki – Talás 2014. 24. o.
- 37 Hettyey András: Ki az úr a házban? – A német külpolitikai döntéshozatal struktúrája. *Európai Tükör*, 2017/1. 73. o. https://folyoiratok.uni-nke.hu/document/nkeszolgaltato-uni-nke-hu/Europai_Tukor_2017_1_5Hettyey.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.) Vö. Csiki 2017. 149. o.
- 38 Magyarországon az Országgyűlés tájékoztatása mellett a kormány dönthet bármely NATO kollektív védelmi vagy EU és NATO válságreakgáló műveletben való részvételről. Németországban a fegyveres erők „*Parlamentsarmee*” jellegéből fakadóan NATO területén kívüli „fegyveres vállalkozásokban” való bevetéséhez részletes parlamenti mandátumra van szükség. Csiki 2017. 149. o. Vö. Junk – Daase 2013. 142–143. o.
- 39 Zapfe, Martin: Strategic Culture Shaping Allied Integration: The Bundeswehr and Joint Operational Doctrine. *Journal of Strategic Studies*, Vol. 39. No. 2., 251. o. DOI: 10.1080/01402390.2015.1115044 <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402390.2015.1115044?journalCode=fjss20> (Letöltés ideje: 2020. 06. 09.)
- 40 Csiki 2017. 146–147. o.
- 41 Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”. 113. pont.

Reálpolitika: változások a nemzetközi biztonsági környezetben

A német–magyar védelmi kapcsolatok szempontjából talán a legfontosabb változás 2012-höz képest, hogy a nemzetközi biztonsági környezetben jelentős változások következtek be. A korábban viszonylag nyugodt nemzetközi biztonsági környezet 2014-től megváltozott, amely változás különösen Európát érintette. A migrációs nyomás, illetve a különböző terrorszervezetek („Iszlám Állam”), illetve az ukrajnai válság, a hibrid fenyegetések előtérbe kerülése alapvetően befolyásolta az európai országok és a nemzetközi szervezetek (Európai Unió és NATO) biztonságpercepcióját. A NATO a walesi, varsói és brüsszeli csúcstalálkozóin határozott a keleti stratégiai irányra vonatkozóan (orosz fenyegetés) a kollektív védelmi és elrettentési képességek erősítéséről, illetve a délről jövő veszélyek (migráció, terrorizmus) kezeléséről. Az Európai Unió 2016-ban elfogadta új, Globális Stratégiáját, továbbá intézkedéseket hozott az európai védelmi képességek fejlesztéséről.⁴²

A (defenzív) realista biztonságelméleti felfogás szerint az anarchikus nemzetközi rendszerben az államok mivel csak magukra számíthatnak, saját biztonságukat kívánják maximalizálni.⁴³ A 2010-es évek második felében bekövetkezett „stratégiai sokkra” reagálva Magyarország továbbra is bízhat a NATO biztonsági garanciájában, az Egyesült Államok viszont, mint az európai kontinens elsőszámú biztonsági garanciája, fokozatosan Ázsia felé fordítja stratégiai fókuszát. E megváltozott nemzetközi biztonsági helyzetben egy kis állam, mint Magyarország egyrészt saját védelmi képességeinek erősítésével (Zrínyi 2026), másrészt a kollektív védelmi és regionális együttműködésekbe való szorosabb bekapcsolódásával válaszolhat. Más szóval: az Egyesült Államok fokozatosan csökkenő európai szerepével Magyarországnak szüksége van egy regionális „támaszra” is biztonsága szavatolásához, így a Németországgal való együttműködésre, amely kiegészítheti a V4-ekkel és Olaszországgal már meglévő regionális dimenziót. Nem mellékes szempont, hogy (az *European Council for Foreign Affairs* felmérése szerint) Németország első számú partnere valamennyi tagállamnak a közös kül- és biztonságpolitikában, továbbá az európai védelmi integráció éllovasa Franciaországgal karöltve.⁴⁴

A stratégiai kontextusból megállapíthatjuk, hogy a Németországgal való szorosabb biztonság- és védelempolitikai együttműködés több szempontból is előnyös Magyarország számára. Egyfelől a stabil gazdasági (és kulturális) kapcsolat kellő alapot nyújt, valamint az ingadozó politikai kapcsolatok helyreállításának lehetőségét kínálja, a stratégiai kultúrák, kül- és biztonságpolitikai érdekek nagyobb részét átfedésben vannak egymással, továbbá a megváltozott nemzetközi környezetben Németország regionális szövetségesként hasznos támasz lehet. Fontos kiemelnünk,

42 Siposné Kecskeméthy Klára: Magyarország és a NATO. In: Szenes Zoltán – Siposné Kecskeméthy Klára: NATO 4.0 és Magyarország. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019. 412–414. o.

43 Kiss J. László: Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében. Budapest, Osiris Kiadó, 2009. 230. o.

44 EU Coalition Explorer. Results of the EU28 Survey 2018 on coalition building in the European Union. https://www.ecfr.eu/page/ECFR269_EU_COALITION_EXPLORER_2018_V1.10.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 07.)

hogy míg a 2010-es évek elején Németország kapcsán a szakirodalomban a „katonai visszafogottság kultúráját”, illetve geoökonómiai hatalmát hangsúlyozták, addig a 2010-es évek második felére inkább mint Európa vezető hatalmaként jellemezték, amely már nem tartózkodik a reálpolitikától.⁴⁵ Ezen kül- és biztonságpolitikai szerepváltozás miatt a Németországgal való együttműködés fokozott jelentőséggel bír a magyar biztonság- és védelempolitika számára is, amelynek prioritásai szintén megváltoztak a 2010-es évek első feléhez képest.

Együttműködési területek és lehetőségek a védelmi kapcsolatokban

A német–magyar biztonság- és védelempolitikai kapcsolatot alapvetően határozza meg a közös NATO- és EU-tagság. A multilaterális formátumokon felül azonban a két ország között bilaterális biztonság- és védelempolitikai együttműködés is van, amelyet többek között az 1992. évi magyar–német alapszerződés 6. cikkelye is rögzít. Eszerint a felek „különösen együttműködnek a közös erőfeszítések révén megteremtődő új lehetőségeknek a biztonság területén történő kihasználásában”, támogatják a biztonság kooperatív struktúráinak európai kiépítését, valamint a már létrejött leszerelési és fegyverzetellenőrzési megállapodások végrehajtását. A német–magyar katonadiplomáciai kapcsolatok (kölsönös képzések, kooperációs programok, hivatalos és munkalátogatások) már az 1990-es évek elejétől intenzívek voltak, ezen felül Németország (bár kezdetben vonakodva) támogatta Magyarország NATO-csatlakozását is, továbbá haditechnikai eszközöket szállított és szakértői támogatást nyújtott a magyar logisztikai rendszer korszerűsítésében.⁴⁶ A katona-egészségügyi együttműködés szintén már az 1990-es évek legelejétől jelentős volt a két fél között, így 2008-ban Németország támogatásának köszönhetően Budapesten létesülhetett a többnemzeti NATO Katona-egészségügyi Kiválósági Központ, amely Münchenben is rendelkezik egy részleggel, igazgatóját váltással a magyar és német katona-egészségügyi szolgálat biztosítja.⁴⁷

A 2010-es évek elején a védelmi együttműködés legfontosabb dimenziója a nemzetközi válságkezelő műveletek voltak. Az MH kontingense Koszovóban német parancsnokság alatt állt, Afganisztánban pedig szorosan együttműködtek a magyar és a német Tartományi Újjáépítési Csoportok (*Provincial Reconstruction Team – PRT*), köszönhetően a Bundeswehr Vezetőakadémiáján (*Führungsakademie*) képzett magyar tiszteknek, valamint a német fél korábban hadfelszerelésekkel (kevlár sisakok, katonai járművek) látta el

45 Junk – Daase 2013. 142. o. Vö. Csiki – Etl 2020. 24. o.; Fröhlich, Stefan: *Das Ende der Selbstfesselung. Deutsche Außenpolitik in einer Welt ohne Führung*. Springer, 2019. 142. o.

46 Hettyey András 2019. 95–97. o.; Gáspár Tibor ny. mk. vezérőrnagy: A német–magyar logisztikai együttműködés hatása a logisztikai rendszer korszerűsítésére. Az MH Központi Logisztikai Bázis létrehozásával kapcsolatos tervek és konkrét lépések. *Honvédségi Szemle*, 2014/6. 106–107. o. https://honvedelem.hu/files/files/47524/hsz_2014_6.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

47 Márton, Péter – Wagner, Péter: Hungary’s Partnering in Foreign Military Missions: A Different Kind of Regionalism. *Defence Review*, Volume 145, Special Issue 2017/1, 154–155. o. https://honvedelem.hu/files/files/64874/hsz_20171_beliv_angol.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.); Siposné 2019. 295–296. o.

a magyar katonákat.⁴⁸ A NATO Eltökélt Támogatás⁴⁹ (*Resolute Support Mission – RSM*) missziójában az MH kontingense jelenleg is német vezetésű parancsnokság alatt áll (Északi Kiképző, Tanácsadó és Segítő Parancsnokság, *Train Advise Assist Command-North – TAAC-N*).⁵⁰ Az EUTM Mali misszió indulásakor 2013-ban a magyar katona-egészségügyi személyzet szintén a német vezetésű tábori kórházban kezdte meg szolgálatát.⁵¹

Általánosságban tehát leszögezhetjük, hogy a biztonság- és védelempolitikában Németország korábban is meghatározó partnere volt Magyarországnak, egyfajta mentor szerepet betöltve a haderő modernizációban és a NATO-ba történő integrációban, az együttműködés azonban a 2010-es évek elején továbbra is elsősorban a katonadiplomáciára, a katona-egészségügyre és a missziókra korlátozódott.⁵²

Együttműködés a haderőfejlesztésben és a kollektív védelemben

Ahogy fentebb már említettük, a biztonságpolitikai környezetben 2014-től bekövetkezett változások alapvetően változtatták meg a német, illetve a magyar biztonság- és védelempolitika irányait. Az orosz fenyegetés miatt felértékelődött a katonai biztonság szerepe, a NATO a válságkezelés és kooperatív biztonság helyett a kollektív védelmet helyezte középpontba, ezen irányváltás a magyar–német védelmi együttműködés jellegére is hatással volt.

Az új helyzethez alkalmazkodva, a magyar kormány 2016 decemberében bejelentette az ambiciózus „Zrínyi 2026” Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programot, melynek elsődleges célja az erős nemzeti haderő létrehozása a 21. század biztonsági kihívásainak megfelelően, illetve a „hátszágai” feltételek megteremtése.⁵³ A programban központi szerepet kap az országvédelmi képességek erősítése.⁵⁴ Mivel általában véve a haderőfejlesztéseknél, így a fegyverzeti modernizációnál és beszerzéseknél nem csak az ország gazdasági adottsága meghatározó, hanem fenyegetettségpercepciója és

48 Hettyey, András – Rác, András: *German-Hungarian Relations: A Marriage Held Together by Money, not Love?* In: *Friendship in the Making. Transforming Relations between Germany and the Baltic-Visegrad Countries.* (Edited by Dr. Andris Sprüds.) Latvian Institute of International Affairs, Friedrich ebert stiftung, Riga, 2012. 88–89. o.

49 Az Egyesült Államok és a tálib mozgalom között 2020 februárjában kötött békemegállapodás értelmében az Egyesült Államok és szövetségesei (beleértve Magyarországot és Németországot) fokozatosan kivonják csapataikat legkésőbb 2021 végéig. Lásd: *US on track to pull troops out of Afghanistan: Pentagon.* <https://www.aljazeera.com/news/2020/05/track-pull-troops-afghanistan-pentagon-200515190550268.html> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

50 *Train Advise Assist Command – North.* <https://rs.nato.int/rs-commands/train-advise-assist-command-north.aspx> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

51 *Megkezdik szolgálatukat a magyar katonák Maliban.* <https://2010-2014.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/vedelepoltikaert-es-tervezesert-felelos-helyettes-allamtitkarsag/hirek/megkezdik-szolgálatukat-a-magyar-katonak-maliban> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

52 Lázin Miklós András: *Külszolgálatban is hazánkat védik.* https://www.magyarhirlap.hu/belfold/Kulszolgálatban_is_a_hazankat_vedik (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

53 Siposné 2019. 414. o.

54 *Újabb mérőföldkőhöz ért a Zrínyi 2026 Haderőfejlesztési Program.* <https://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/ujabb-merfoldkoho-ert-a-zrinyi-2026-haderofejlesztési-program> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

védelmi doktrínája⁵⁵ is, Magyarországnak célszerű volt olyan fegyverzetet és importtört választania, amelyek segítségével (újra) kialakíthat olyan képességeket, melyekkel képes ellátni az országvédelmi és kollektív védelmi feladatokat.⁵⁶ Ebből kifolyólag Magyarország számára Németország „vonzó” partnernek számít, melyhez nem csak szoros gazdasági szálak és meglévő szövetségesi-partneri viszony fűzi, hanem csúcstechnológiát előállítani képes védelmi iparral is rendelkezik, amelynek egyik fő erőssége a tüzérségi eszközök és páncélozott harci járművek gyártása.⁵⁷

A fenti szempontoknak megfelelően Magyarország szárazföldi eszközök terén 2019 decemberében 44 darab újonnan gyártott Leopard 2 A7+ harckocsit és 24 darab PzH 2000 önjáró löveget, valamint 12 darab használt Leopard 2A4 harckocsit vásárolt Németországtól, amelyek értéke a hozzájuk tartozó komponensekkel, szimulátorokkal, valamint további katonai járművekkel (műszaki-mentő és hídvető harckocsik, tehergépjárművek) együtt 1,76 milliárd eurót tettek ki. A német szövetségi kormány fegyverexport-jelentése szerint a beszerzésekkel Magyarország elsőszámú célország lett 2019. első félévében, ezzel megelőzve ugyanezen időszakban az Egyiptomba, Dél-Koreába és az Egyesült Államokba irányuló német fegyverexportok értékét.⁵⁸ Összehasonlításképpen: Katar 2013-ban 62 Leopard 2-es harckocsit és 24 PzH 2000-et vásárolt közel 1,9 milliárd euró értékben.⁵⁹

Az 1,76 milliárd eurós költség, bár első ránézésre soknak látszik, az importőrök mégis hajlamosak az ügyletek hosszú távú lehetőségeit is figyelembe venni, egy hosszú távú fegyverzeti támogatással pedig a költségek idővel viszonylagossá válhatnak.⁶⁰ Az említett beszerzési szempontok mellett egy ország, amely nem rendelkezik az új fegyverzethez szükséges képzett katonai személyzettel, szívesen választ olyan fegyverimporttört, amely a megvásárolt eszközök mellé további támogató „csomagokat” is kínál.⁶¹ Mivel a magyar haderő a szárazföld terén szovjet gyártmányú haditechnikával rendelkezett, Németország megint csak kedvező feltételeket kínált,

55 Az MH jelenlegi doktrínája valószínűleg a Zrínyi 2026, az új NBS, illetve az új nemzeti katonai stratégia miatt változni fog.

56 Pearson, Frederic S.: The Priorities of Arms Importing States Reviewed. *Arms Control*, Volume 9, Issue 2, 171. o. 1988. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01440388808403886> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

57 Brzoska, Michael: Germany. In: *The Economics of the Global Defence Industry*. (Edited by Keith Hartley, Jean Belin.) Routledge, 2020. 194., 208. o.; Pearson 1988. 171. o.

58 Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im ersten Halbjahr 2019. https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Aussenwirtschaft/ruestingsexport-zwischenbericht-2019.pdf?__blob=publicationFile&v=10 (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.); Pressemitteilung. Krauss-Maffei Wegmann unterstützt ungarische Heeres Modernisierung. https://www.kmweg.de/fileadmin/user_upload/pdfs/Press_Releases/2018/Krauss-Maffei-Wegmann-unterstuetzt-ungarische-Heeres-Modernisierung_19-12-2018.pdf?fbclid=IwAR2kbbII-tCCF_1ATnDhh1z5DRQhe27bD-qaMQzPgzeixFuVrnw57oEQtO0 (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

59 Hegmann, Gerhard: Ungarn rüestet veraltetes Militär mit deutschen Panzern auf. <https://www.welt.de/wirtschaft/article185817794/Ruestung-Ungarn-bestellt-modernste-Leopard-Panzer.html> (Letöltés ideje: 2020. 06. 14.)

60 Az 1980-as években a harmadik világbi országok, mint például India szintén magas áron vásároltak fegyverzetet hosszú távú technológiai előnyökben és üzleti ellentételezésekben bízva. Lásd: Pearson 1988. 180. o.

61 Pearson 1988. 179. o.

mivel a fent említett ügylet részét képezte az eszközök szállításához szükséges logisztikai támogatás, illetve a magyar személyzet kiképzése is.⁶²

A harcokosi vásárlásokat 2020 szeptemberében 2 milliárd euró értékben 218 darab Lynx KF41-es lövészpáncélos beszerzéséről szóló szerződés aláírása követte.⁶³ A sajtóértésülések alapján nem zárható ki, hogy a felső szintű politikai egyeztetések újabb német haditechnikai eszközök (Boxer csapatzállítók, légvédelmi rendszerek) vásárlását vonhatják maguk után.⁶⁴ A beszerzések a haderőfejlesztési program azon ambiciózus célját is szolgálják, hogy Magyarország 2023-ra egy közepes, 2028-ra pedig egy nehézdandárt tudjon felajánlani a NATO részére, ezenkívül nem mellékes szempont, hogy a beszerzésekkel az MH hosszú távon biztosíthatja a NATO európai erőivel, így a Bundeswehrrel való interoperabilitását.⁶⁵

A magyar–német fegyverügyletek hosszú távú jelentőségét mutatja, hogy az MH és a Bundeswehr szándéknyilatkozatot írt alá a szárazföldi képességek terén való együttműködésről. Ahogy a magyar Szárazföldi Haderőnemi szemlélő, Takács Attila dandártábornok fogalmazott, Magyarország „nem csak egy új fegyverrendszert, hanem egy új doktrínát” vásárolt, és „ehhez filozófiaváltásra van szükség”, amelyhez fontos a német haderő támogatása.⁶⁶ A nemrégiben történt katonadiplomáciai látogatások arra engednek következtetni, hogy az MH a haderőfejlesztés érdekében nem csak a haditechnika, hanem a belső szervezeti kultúra, a tisztképzés és a haderőszervezés terén is „tanulni” kíván a német modelltől. Így került sor többek között a Bundeswehr főszemlélőjének budapesti látogatására, magyar katonai delegáció látogatására a Bundeswehr koblenzi „belső vezetés” központjában (*Zentrum Innere Führung*) vagy a Német Bundeswehr Tartalékosai Szövetségének (*Verband der Reservisten der Deutschen Bundeswehr*) látogatására a Honvédelmi Minisztériumban.⁶⁷

62 Megkezdődött a magyar harcokosik összeszerelése Németországban.

<https://honvedelem.hu/cikk/megkezdodott-a-magyar-harcokosik-osszeszerelese-nemetorszagban/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

63 Lynx gyalogsági harcjárműveket kap a Magyar Honvédség. <https://honvedelem.hu/hirek/lynx-gyalogsagi-harcjarmuveket-kap-a-magyar-honvedseg.html> (Letöltés ideje: 2020. 10. 15.)

64 Kósa András: Leopardok után jönnek a Boxerek.

https://nepszava.hu/3069511_leopardok-utan-jonnek-a-boxerek (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

65 A magyar gazdaság erősödésével a honvédelemre is több pénz jutott.

<https://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/a-magyar-gazdasag-erosodesevel-a-honvedelemre-is-tobb-penz-jutott> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.);

Heiming, Gerhard: Leopard 2 und PzH 2000 für Ungarn. <https://esut.de/2018/12/meldungen/land/9608/leopard-2-und-pzh-2000-fuer-ungarn/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

66 Snoj Péter: Tovább erősödnek a magyar–német kapcsolatok. <https://honvedelem.hu/galeriak/tovabb-erosodnek-a-magyar-nemet-kapcsolatok/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

67 Údvariassági látogatáson fogadta Benkő Tibor a Bundeswehr főszemlélőjét.

<https://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/udvariassagi-latogatason-fogadta-benko-tibor-a-bundeswehr-foszemlelojet> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.); „Wir brauchen dieses denken”.

<https://www.bundeswehr.de/de/organisation/weitere-bmvg-dienststellen/zentrum-innere-fuehrung-wir-brauchen-dieses-denken-162624> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.);

Ungarn informieren sich über deutsche Offizierausbildung. <https://www.bundeswehr.de/de/organisation/heer/aktuelles/ungarn-informieren-sich-ueber-deutsche-offizierausbildung-181730>

(Letöltés ideje: 2020. 06. 12.);

Német delegációt fogadott a honvédelmi miniszter. <https://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/nemet-delegaciot-fogadott-a-honvedelmi-miniszter> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

A szárazföldi haderőnemek mellett a két ország légierije is együttműködési szándéknyilatkozatot írt alá, amelynek célja a légiszállítás, a vezetés és a légvédelem terén történő együttműködés előmozdítása, annak érdekében, hogy a felek idővel közös hozzájárulásokat tegyenek a NATO felé, például a Nagyon Magas Készenlétű Erő (*Very High Readiness Joint Task Force – VJTF*) erősítése érdekében.⁶⁸

A haderőfejlesztésen kívül a magyar fél további felajánlással is növelni kívánja a NATO-n belüli szerepét. A 2018. évi brüsszeli csúcstalálkozón a szövetség készenléti politikájával összhangban bejelentette, hogy 2022-ig Horvátország, Szlovákia és Szlovénia bevonásával felállítja a Többnemzeti Közép-Európai Hadosztály-parancsnokságot (*Multinational Division Central Europe – MND CE*), amelynek feladatai lesznek békeidőben a kompetenciafejlesztés, kiképzések és gyakorlatok, válsághelyzetben pedig a NATO kollektív védelmi műveleteinek támogatása. A komoly kihívást jelentő vállalás a magyar külügyminiszter tájékoztatása szerint Németország támogatásával valósul meg.⁶⁹ Valószínű, hogy a magyar diplomácia Németország közbenjárásával érte el a szövetség támogatását, ahogy ez korábban a Katona-egészségügyi Kiválósági Központ esetében történt.

Összefoglalva: a komoly fegyverügyletekből és az utóbbi időben intenzívebbé váló katonai együttműködésekben arra következtetünk, hogy a magyar fél a Zrínyi 2026 haderőfejlesztési ágát a Németországgal való szorosabb együttműködés segítségével kívánja megvalósítani.

Védelmi ipar

A magyar–német védelmi együttműködés és a haditechnikai beszerzések kapcsán tett magyar politikusi nyilatkozatok állandó „mottója”, hogy szoros védelmi ipari együttműködés jött létre a felek között.⁷⁰ Az új NBS szerint „A hatékony és exportképes nemzeti védelmi ipar fejlesztése fontos sarokköve a biztonság szavatolásának”, valamint „A Zrínyi 2026 program leszögezi, hogy a haderőfejlesztési célok megvalósulását a hazai védelmi ipar fejlesztésével fogja elérni”, továbbá az NBS értelmében a védelmi ipar fejlesztése azon célt is szolgálja, hogy Magyarország a térség egyik meghatározó haderejét hozza létre 2030-ra.⁷¹ A nyilatkozatokból tehát arra következtetünk, hogy a kormány úgy a haderő modernizációjában, mint a hazai védelmi ipar fejlesztésében is komoly szerepet szán Németországnak.

68 Inspekteur in Budapest: „Ungarn ist ein wichtiger Partner.” <http://www.idlw.de/inspekteur-in-budapest-ungarn-ist-ein-wichtiger-partner> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

69 Szenes Zoltán: Transzatlanti „Super Bowl”. *Hadtudomány*, 2018/3–4. 64. o. http://real.mtak.hu/93610/1/ht201834_45-67.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.); Varga, Judit: Pragmatische Solidarität in der europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik. Die ungarische Perspektive. *Arbeitspapier Sicherheitspolitik*, Nr. 4/2019. 3. o. https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/arbeitspapier_sicherheitspolitik_2019_4.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

70 Varga 2019. 3. o. Rendkívül szoros magyar–német védelmi együttműködés jön létre. i. m. 3. o.; Németország hazánk stratégiai szövetségese és a legfontosabb gazdasági partnere. i. m.

71 Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. „Biztonságos Magyarország egy változó világban”. 128., 28., 5. pont.

Az elmúlt hónapokban a védelmi ipari együttműködésről egyre több információ érhető el nyilvánosan. A német védelmi iparral való együttműködés a „know-how” importálása, a kutatási-fejlesztési és innovációs programokba való bekapcsolódás⁷² révén hosszú távú választ adhat a magyar haderő modernizációjára, a védelmi ipari kapacitások fejlesztésére. A szárazföldi katonai járművek gyártása terén a magyar kis- és középvállalkozások, illetve a Honvédelmi Minisztérium vállalatai számára célszerű lépés az együttműködés kiépítése a meglévő gépjárműipari német–magyar együttműködést alapul véve.⁷³

E téren komoly jelentőséggel bír, hogy a Leopard 2 harckocsik vásárlását követően, 2019 áprilisában létrehozták a Krauss-Maffei Wegmann magyarországi leányvállalatát (KMW Hungary Kft.), amely valószínűsíthetően a harckocsik logisztikai, üzemeltetési támogatását fogja ellátni.⁷⁴ Ennél is fontosabb fejlemény, hogy a 218 darab Lynx lövészpáncélosból 46 darabot Németországban, 172 darabot pedig Zalaegerszegen fognak legyártani a Rheinmetall és a magyar állam által vegyesen létrehozott vállalat üzemében. A németországi gyártás folyamán megtörténik a magyar szakemberek felkészítése is.⁷⁵ További előrelépést jelentett, hogy 2020 októberében hadiipari gyártással és termékfejlesztéssel foglalkozó hazai vegyesvállalat alapításáról írt alá szándéknyilatkozatot a német Dynamit Nobel Defence ügyvezető igazgatója, Michael Humbek és Maróth Gáspár védelmi fejlesztésekért felelős kormánybiztos. A megállapodás értelmében reaktív páncélatok, illetve vállról indítható páncéltörő fegyverek alkatrészgyártása, illetve további nem hadiipari termékek gyártása indul meg, melyek a későbbiekben exportálhatók is.⁷⁶ Ahogy Szenes Zoltán, korábbi vezérkari főnök is kiemelte, a beruházások és a beszerzések nem csupán a haderőfejlesztést, hanem a hazai hadiipar megteremtését is szolgálják.⁷⁷

Az NBS leszögezi, a hazai védelmi iparnak a termelés diverzifikációjára, vagyis a polgári felhasználású termékek irányába kell nyitnia, valamint törekednie kell a specializációra, a kettős felhasználású termékek fejlesztésére és előállítására.⁷⁸ A kettős felhasználású, illetve polgári termékek gyártására való nyitás már megkezdődött az Airbus Helicopters gyulai üzemének létesítésével, amely precíziós mechanikai

72 A magyar és német fegyverzeti igazgatók egyeztetései is azt bizonyítják, hogy megvan a szándék az ilyen téren történő együttműködésre is. Lásd Magyar–német fegyverzeti igazgatói találkozó. <https://honvedelem.hu/cikk/magyar-nemet-fegyverzeti-igazgatoi-talalkozo/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 15.)

73 Csiki Tamás: A szó, a tett és a szándék egysége. Magyarország közép-európai védelempolitikai orientációs lehetőségeinek modelljei és azok értékelése. In: Magyarország Európában, Európa a világban. Tanulmánykötet Gazdag Ferenc 70. születésnapjára. (Szerk. Koller Boglárka, Marsai Viktor.) Budapest, Dialóg Campus, 2016. 216–218. o.

74 Dr. Gyömbér Béla: A KMW magyarországi jelenléte. <https://jogalappal.hu/a-kmw-magyarorszag-i-jelenlete/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 15.)

75 Lynx gyalogsági harcjárműveket kap a Magyar Honvédség. i. m.

76 Újgenerációs páncélokól és reaktív páncélat gyártása kezdődhet meg a kiskunfélegyházi fegyverüzemben. <https://honvedelem.hu/hirek/ujgeneracios-pancelokol-es-reaktiv-pancelzat-gyartasa-kezdo-dhet-meg-a-kiskunfelegyhazi-fegyveruzemben.html> (Letöltés ideje: 2020. 10. 15.)

77 Jóval többről van szó fegyverbeszerzésnél. <https://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagi-hirek/joval-tobbrrol-van-szo-fegyverbeszerzesnel-2-3068792/> (Letöltés ideje: 2020. 10. 15.)

78 Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”. 29. pont.

alkatrészeket fog gyártani a civil és katonai helikopterekhez.⁷⁹ Magyarország az Airbus csoporttal való szoros együttműködését jelzi, hogy a Zrínyi 2026 program keretében 100 milliárd forint értékben 16 darab H225M és 20 darab H145M többfunkciós helikoptert vásárolt, továbbá együttműködési szándéknyilatkozatot írt alá. Az üzlet magába foglalja a pilóták, illetve a technikai-műszaki személyzet képzését is.⁸⁰ Ezenfelül Magyarországon 2011 óta működik a Diehl-csoporthoz tartozó Diehl Aviation Holding GmbH leányvállalata, a Diehl Aircabin Kft., amely jelenleg polgári Airbus, Boeing gépekhez és Aerocopter helikopterekhez gyárt alkatrészeket.⁸¹ A kettős felhasználású termékek gyártása érdekében az itt meglévő ipari kapcsolatok kiterjeszthetők lehetnének a Diehl-csoport védelmi ágára is, amely jelentős szereplő a német védelmi iparban.

A védelmi ipari együttműködésről szűkszavúak a német források. A magyar vásárlások kétségkívül nagy profitot jelentettek a német védelmi iparnak, amelynek eladásai az utóbbi hét évben folyamatosan nőttek (2019-ben újabb rekordot elérve), versenyképessége fenntartásához erős európai felvevőpiac hiányában viszont kénytelen volt EU-n és NATO-n kívüli országokba exportálni, köztük regionális konfliktusokban is részt vevő közel-keleti államokba (Szaúd-Arábia, Katar, Egyiptom). Az ilyen, társadalmi ellenállást és a politikai vitákat eredményező fegyverexportok kiváltására lehetőséget kínálnak a közös európai fegyverzeti együttműködések (például francia–német új generációs vadászgép, illetve harcokcsi fejlesztése).⁸² Bár a német védelmi minisztérium 2019. végi fegyverzeti jelentése kedvező fejleményként értékeli, hogy a NATO keleti államai, köztük kiemelten Magyarország erősíteni kívánja a Németországgal való fegyverzeti együttműködések, a gazdasági korlátok miatt a Magyarországhoz hasonló haderómodernizációt végrehajtó kisállamok vásárlásai hosszú távon nem fogják tudni megoldani a német védelmi ipar konszolidációját.⁸³

79 Gyárat hoz Magyarországra az Airbus Helicopters. <https://www.vg.hu/vallalatok/ipar/gyarat-hoz-magyarorszagra-az-airbus-helicopters-1258060/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

80 Airbus and Hungary announce longterm industrial partnership. <https://www.airbus.com/newsroom/press-releases/en/2018/12/airbus-helicopters-and-hungary-have-signed-a-memorandum-of-agree.html> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.); Kiderült, mennyibe kerülnek az új magyar harci helikopterek. <https://infostart.hu/belfold/2018/07/02/kiderult-mennyibe-kerulnek-az-uj-magyar-harci-helikopterek> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

81 Diehl Aircabin's Debrecen development project to receive government funding. <https://www.kormany.hu/en/ministry-of-foreign-affairs-and-trade/news/diehl-aircabin-s-debrecen-development-project-to-receive-government-funding> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

82 Bővebben lásd: Speck Gyula: A német külpolitika hangsúlyváltásai – Németország fegyverexportpolitikája 2013–2017 között. *Nemzet és Biztonság*, 2018/4. 116–119. o. <http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=898> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

83 10. Bericht des Bundesministeriums der Verteidigung zu Rüstungsangelegenheiten. Teil 1. Bundesministerium der Verteidigung, Berlin, 2019. 22. o. <https://www.bmvg.de/resource/blob/161466/688cf41b8379db585b70dfc1487aa714/20191205-download-ruestungsbericht-herbst-2019-data.pdf#page126> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

Együttműködés a PESCO-ban

Ahogy említettük, mindkét fél támogatja a közös európai védelmi törekvéseket. Ennek megfelelően az Állandó Strukturált Együttműködés (*Permanent Structured Cooperation* – PESCO) további együttműködési lehetőségeket kínál Magyarországnak és Németországnak számára, utóbbi mellesleg Franciaországgal szemben határozottan szorgalmazta, hogy a kezdeményezésben minden uniós tagállam részt vehessen. Bár a PESCO-ban Magyarország Németországgal és Lengyelországgal is együttműködik, azonban Franciaországgal és Spanyolországgal való PESCO-kapcsolatai erősebbek.⁸⁴ A Németország által koordinált hét PESCO projektből, Magyarország 2019 végén csak kettőben (*Cyber and Information Domain Coordination Center [CIDCC]*, illetve *Network of Logistic Hubs in Europe and support to Operations*), Németország pedig a Magyarország által koordinált *Integrated European Joint Training and Simulation Centre (EUROISM)* projektben vett részt.⁸⁵ A meglévő katona-egészségügyi kapcsolatokat kihasználva célszerű lehet Magyarországnak bekapcsolódnia például a Németország által vezetett katona-egészségügyi programba (*European Medical Command*).⁸⁶

Együttműködési lehetőség a keretnemzet koncepcióban

A Bundeswehr jelenleg zajló reformfolyamatában, így a 2018-ban kiadott Koncepciójában (*Konzeption der Bundeswehr*) központi szerepet kap a többnemzetiség és az integráció, melynek értelmében a Bundeswehrnek a szövetségi struktúrákban és a többnemzeti együttműködésekben integráltan kell részt vállalnia, illetve keretnemzetként kell funkcionálnia a fegyverzet-, biztonság- és védelempolitikai együttműködésekben.⁸⁷ Az új NBS szintén leszögezi, hogy Magyarország érdeke, hogy „szem előtt tartva a magyar biztonságpolitikai prioritásokat és fenyegetések súlyosságát, részt vegyen, vagy vezető szerepet töltsön be regionális szinten a többnemzeti formációkban és képességfejlesztési kezdeményezésekben”.⁸⁸

84 Nádudvari, Anna – Etl, Alex – Berczky, Nikolett: Quo vadis, PESCO? An analysis of cooperative networks and capability development priorities. Institute for Strategic and Defence Studies, *ISDS Analyses*, 2020/15. 23. o. http://real.mtak.hu/108298/1/ISDS_Analyses_2020_15_QuovadisPesco.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

85 Permanent Structured Cooperation (PESCO)'s projects – Overview. <https://www.consilium.europa.eu/media/41333/pesco-projects-12-nov-2019.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

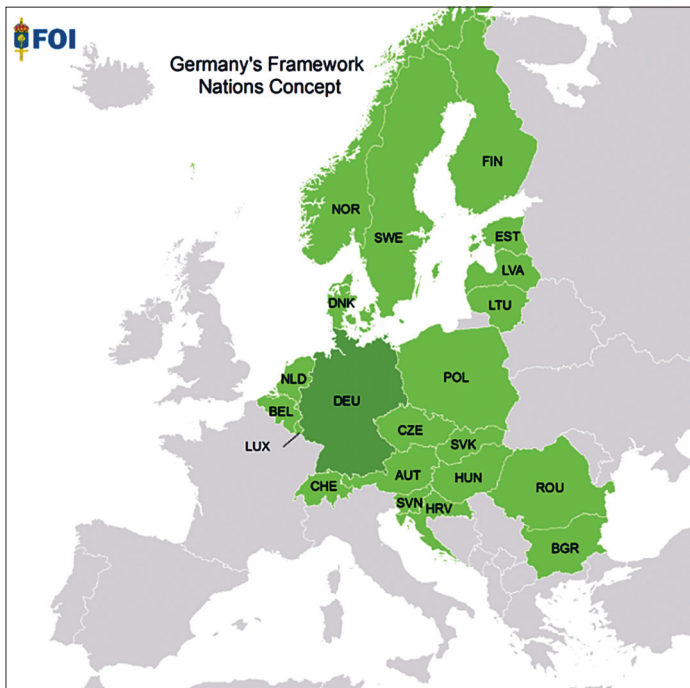
86 Nádudvari Anna – Varga Gergely: Az európai biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések értékelése Magyarország szempontjából (2.). *KKI Tanulmányok*, 2019/03. 14. o. https://kki.hu/wp-content/uploads/2019/06/03_KKI-tanulmany_EU_Varga_201903.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

87 Die Konzeption der Bundeswehr. Ausgewählte Grundlinien der Gesamtkonzeption. Bundesministerium der Verteidigung, 2018. 11. o. <https://www.bmvg.de/resource/blob/26546/befaf450b146faa515e19328e659fa1e/20180731-broschuere-konzeption-der-bundeswehr-data.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)

88 Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”. 97. pont

A megfogalmazott biztonság- és védelempolitikai célokkal összhangban a magyar–német együttműködés további lehetőségét kínálja a Németország által kezdeményezett, illetve a NATO által 2014-ben elfogadott keretnemzet koncepció (*Framework Nations Concept* – FNC).⁸⁹ Az FNC eredetileg arra irányult, hogy a NATO kollektív védelmi feladataival összhangban a Bundeswehr egy keretet adjon a kisebb európai haderők részére, amelyek „bekötik” képességeiket a keretbe.⁹⁰ Az FNC mára azonban a NATO Smart Defence kezdeményezésére épülve egy többnemzeti képességfejlesztési együttműködéssé fejlődött tovább, illetve magába foglalja közös nagyobb formációk létrehozását is. A Németország által koordinált FNC-ben jelenleg több mint 20 nemzet vesz részt, köztük a V4-ek, (így Magyarország is).

Az együttműködésben nem NATO-tagállamok, mint Ausztria és Svájc is részt vehetnek⁹¹ (lásd: 1. ábra⁹²).

1. ábra.

Keretnemzet koncepció országai 2019. februári állás szerint

89 Csiki 2016. 217. o.

90 Érdeemes megjegyezni, hogy a német haderő az FNC létrehozása előtt is keretnemzeti funkciót látott el az ISAF misszió Északi Regionális Parancsnokságán.

91 Hagström Frisell, Eva – Sjökvist, Emma: *Military Cooperation Around Framework Nations. A European Solution to the Problem of Limited Defence Capabilities*. 2019. 15–16. o. <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R—4672—SE> (Letöltés ideje: 2020. 06. 14.)

92 Az ábra forrása: uo. 15. o.

Az FNC elsődleges célja, hogy a részt vevő államok együttműködjenek a NATO védelmi tervezési folyamatának (*NATO's Defence Planning Process – NDPP*) megfelelően kitűzött 2023-ig és 2032-ig elérendő nemzeti képesség-célok teljesítése érdekében. Az FNC-t Németország a szövetség keleti stratégiai irányának kollektív védelmi intézkedéseivel és a követő erők generálásához kötötte. Az FNC-ben a nemzetek képességfejlesztő csoportokba, klaszterekbe tömörülnek, melyekben a felek együttműködnek, doktrínafejlesztés, gyakorlatok végrehajtása vagy a NATO Reagáló Erők (*NATO Response Force – NRF*) számára történő erőgenerálás terén. Az NDPP mellett az FNC képességklaszterei az EU képességfejlesztési mechanizmus (*EU Capability Development Mechanism*) és a koordinált éves védelmi felülvizsgálat (*Coordinated Annual Review on Defence*) által meghatározott képességihiányok pótlására is irányulhatnak.⁹³

Az FNC másik funkciója, hogy 2032-ig többnemzeti struktúrákat, nagyobb formációkat hozzon létre, mint például többnemzeti szárazföldi hadosztályokat (*Multinational Army Divisions*), katonaegészségügyi koordinációs központot (*Multinational Medical Coordination Centre*) vagy egy többnemzeti légi harccsoportot (*Multinational Air Group – MAG*).⁹⁴ Az utóbbi német vezetésű gyorsreagálású csoportban, amely többek között közös gyakorlatokat, kiképzéseket hajt végre, Magyarország is részt vesz.⁹⁵ Magyarország szintén részt vállal a koblenzi központú többnemzeti katonaegészségügyi központ formációjában. A szárazföldi projekt célja, hogy fejlessze az interoperabilitást és alapot nyújtson a jövőben létrehozandó három többnemzeti páncélos hadosztályhoz. Az együttműködés keretében eddig Hollandia, Románia és Csehország, illetve legutóbb Litvánia csatlakozott dandárokhoz a német hadosztályokba.⁹⁶ A német haditechnika megvásárlásával és hadrendbe helyezésével feltételezhető, hogy Magyarország is csatlakozni fog a formációhoz.

Berlin az FNC révén növelheti vezető szerepének hitelességét, javíthatja ingadozó politikai kapcsolatait a térség államaival, védelmi iparát is kielégítheti valamilyen exportokkal, a német haderő pedig hosszú távon növelheti fenntarthatóságát a kisebb államok képességeinek becsatolásával. A kisebb államok az együttműködés révén modernizálhatják haderejüket, valamint profitálhatnak a német katonai „know-how” importálásával. Így például a lengyel haderő további szakértelemre tehet szert a Leopard 2 harckocsik, Románia pedig drónok alkalmazása terén.⁹⁷ Amennyiben tehát Magyarország csatlakozik az FNC több területéhez, úgy továbbfejlesztheti az MH képességeit is. Az FNC védelmi ipari együttműködésre gyakorolt hatása egyelőre nem egyértelmű: például Szlovákia és különösen Csehország aktív résztvevője az FNC-nek, Magyarországhoz hasonlóan erős gazdasági kapcsolatokat

93 Uo. 18. o.

94 Uo. 19. o.

95 Egységben az erő. <https://honvedelem.hu/cikk/egysegben-az-ero/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 14.)

96 Hagström Frisell– Sjökvist 2019. 19. o.

97 Müller, Björn: Das Rahmennationkonzept. Bundeszentrale für politische Bildung. 2019. 05. 02. <https://www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verteidigungspolitik/290423/rahmennationenkonzept> (Letöltés ideje: 2020. 06. 14.)

ápolnak Németországgal, eddig viszont mégsem jött létre cseh–német vagy szlovák–német védelmi ipari együttműködés.⁹⁸

Összefoglalás és értékelés

Az elmúlt 10 évben bekövetkezett nemzetközi biztonságpolitikai környezet változásainak megfelelően a német–magyar védelmi kapcsolat jellege is változott, tartalma jelentősen kibővült: a missziós és katonai-egészségügyi együttműködés mellett új együttműködési terület lett a haderőmodernizáció, a védelmi ipar és a többnemzeti képességfejlesztés.

Az új NBS-t és a magyar vezető politikusi nyilatkozatokat áttekintve nyilvánvalóvá válik, hogy a magyar politikai vezetés felismerte a 21. század elejének katonai biztonsági realitásait. Az NBS-ből kivehető, hogy Magyarország történelmi tapasztalatai alapján „több lábbon álló” szövetségi-partneri rendszert kíván kialakítani. A Németországgal való védelmi együttműködés egyértelmű üzenet a magyar kormány részéről, miszerint a politikai viták ellenére Magyarország kész pragmatikus együttműködést kialakítani a nemzetközi vezető szerepet felvállaló Németországgal. Ugyanakkor Franciaország szerepének markánsabb hangsúlyozása, vagy például a francia légvédelmi kezdeményezésbe (Twister) való bekapcsolódás arra is utal, hogy Magyarország nem pusztán a német, hanem a francia–német tandem vezette európai védelmi integrációs irányt kívánja követni.⁹⁹ Fontos hangsúlyozni emellett, hogy Magyarország védelmi kapcsolataiban nem egyeduralgó szerepet kíván szánni a francia–német tandemnek, a visegrádi országokkal és az Olaszországgal való kooperáció továbbra is kulcsfontosságú. A jelenlegi tendenciák alapján úgy tűnik tehát, hogy a „nyugati”, „közép-európai” és „déli” stratégiai irányokat¹⁰⁰ Magyarország egyszerre kívánja kiaknázni.

Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a Berlinnel folytatott stratégiai irány nem fog-e idővel ütközni például a V4 együttműködéssel. A védelmi együttműködések összeegyeztethetőségének akadálya lehet, hogy Lengyelország eltérő álláspontot képvisel Oroszával szemben, továbbá nem támogatja határozottan a szorosabb európai védelmi integrációt sem. A magyar politikai vezetésnek törekednie kell arra, hogy a V4-ekkel és Berlinnel való együttműködés ne menjen egymás kárára, hiszen Berlin alapvetően támogatja a V4 harccsoportot, továbbá a V4 országok, így Lengyelország is hajlandó a Németországgal való pragmatikus védelmi együttműködésre, például az FNC keretében.¹⁰¹

98 Chovančík, Martin: Defense industrialization in small countries: Policies in Czechia and Slovakia. *Comparative Strategy*, 37:4, (2018), 280. o.. DOI: 10.1080/01495933.2018.1497321 <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01495933.2018.1497321?src=recsys> (Letöltés: 2020. 06. 14.)

99 Magyar üzenet Franciaországnak. <https://magyarnemzet.hu/kulfold/magyar-uzenet-franciaorszagnak-7727216/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 14.); Benkó Tibor: Elkészült az új nemzeti biztonsági stratégia. <https://magyarnemzet.hu/belfold/benko-tibor-elkeszult-az-uj-nemzeti-biztonsagi-strategia-7742639/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 14.)

100 Lásd bővebben: Csiki 2016. 212. o.

101 Pressekonferenz zum Treffen der Visegrád-Gruppe unter Teilnahme von Deutschland und Frankreich. Die Bundesregierung, 6. März 2013 <https://archiv.bundesregierung.de/archiv-de/dokumente/pressekonferenz-zum-treffen-der-visegr%C3%A1d-gruppe-unter-teilnahme-von-deutschland-und-frankreich-845434> (Letöltés ideje: 2020. 06. 14.)

A védelmi együttműködés előmozdításában Németország is egyértelműen érdekelt: egyrészt fegyverexportjaival gazdasági előnyre tehet szert, másrészt civil hatalmi vezetői szerepét is erősítheti a katonai norma és értékmutatás, a bilaterális kapcsolatok javítása, illetve a nemzetközi (biztonsági) intézmények, különösen a NATO és az EU támogatása révén.

A jelenlegi tendenciák azt bizonyítják, hogy a politikai akarat mindkét fél részéről megvan a hosszú távú együttműködéshez. A fő kérdés azonban az együttműködés pénzügyi háttere. A német és a magyar haderőreformokhoz, a védelmi ipari fejlesztésekhez, illetve a többnemzeti formációk fejlesztéséhez elengedhetetlen a védelmi költségvetések növelése és megtartása, amely kérdés, hogy mennyire lesz fenntartható a 21. században újra és újra felbukkanó járványhelyzetek és gazdasági válságok közepette.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Außenhandel – Entwicklung.

https://www.ahkungarn.hu/fileadmin/AHK_Ungarn/Dokumente/Wirtschaft/Statistik/INFO_HU_Aussenhandel.pdf (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)

Benkő Tibor: Elkészült az új nemzeti biztonsági stratégia.

<https://magyarnemzet.hu/belfold/benko-tibor-elkeszult-az-uj-nemzeti-biztonsagi-strategia-7742639/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 14.)

Célunk, hogy a világ nagyhatalmai érdekeltek legyenek hazánk sikerében.

<https://figyelo.hu/matrix/celunk-hogy-a-vilag-nagyhatalmai-erdekeltek-legyenek-hazank-sikereben-9327/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 09.)

Csiki Tamás – Tálás Péter: A magyar stratégiai kultúráról.

In: Magyar biztonságpolitika 1989-2014. Tanulmányok. (Szerk. Tálás Péter – Csiki Tamás.) Budapest, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Nemzetközi Intézet, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, 2014.

Csiki Tamás: A kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései 2008-2016 Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2017.

<https://nkrepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12399/ertekezés.pdf;jsessionid=0A8E1C3C8D976FB2389008DC565CF373?sequence=1> (Letöltés ideje: 2020. 06. 03.)

Csiki Varga Tamás – Etl Alex: Németország stratégiai jövőképe és a Bundeswehr reformfolyamata. *Honvédségi Szemle*, 2020/1. szám.

https://honvedelem.hu/wp-content/uploads/2020/01/Csiki-Varga-Tam%C3%A1s-%E2%80%93-Etl-Alex_N%C3%A9metorsz%C3%A1g-strat%C3%A9giai-j%C3%B6v%C5%91k%C3%A9pe-%C3%A9s-a-Bundeswehr-reformfolyamata.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 03.)

De La Baume, Maia – Herszenhorn, David M.: Merkel joins Macron in calling for EU army to complement NATO. <https://www.politico.eu/article/angela-merkel-emmanuel-macron-eu-army-to-complement-nato/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

Dr. Inotai, Edit – Prof. Karolewski, Ireneusz Pavel: The Berlin-Warsaw-Budapest Triangle.

In: The Polish-Hungarian Alliance. Six Dimension of Bilateral Relations. Center for Euro-Atlantic Integration and Democracy. Budapest, 2019.
http://ceid.hu/wp-content/uploads/2019/05/The-Polish-Hungarian-Alliance_EN_04_08.pdf
(Letöltés ideje: 2020. 06. 02.)

EU Coalition Explorer. Results of the EU28 Survey 2018 on coalition building in the European Union. https://www.ecfr.eu/page/ECFR269_EU_COALITION_EXPLORER_2018_V1.10.pdf

(Letöltés ideje: 2020. 06. 07.)

Fröhlich, Stefan: Das Ende der Selbstfesselung. Deutsche Außenpolitik in einer Welt ohne Führung. Springer, 2019. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-25143-7>

Gotkowska, Justyna: European strategic autonomy or European pillar in NATO? Germany's stance on French initiatives. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2020-02-21/european-strategic-autonomy-or-european-pillar-nato-germanys> (Letöltés ideje: 2020. 06. 12.)

- Hettyey András: Ki az úr a házban? – A német külpolitikai döntéshozatal struktúrája. *Európai Tükör*, 2017/1. szám https://folyoiratok.uni-nke.hu/document/nkeszolgaltato-uni-nke-hu/Europai_Tukor_2017_1_5Hettyey.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.)
<https://www.bmvg.de/resource/blob/13708/015be272f8c0098f1537a491676bfc31/weissbuch2016-barrierrefrei-data.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 06. 03.) 6., 60. o.
- Jankosowski, Dominik P. – Varga Gergely: Lengyel-magyar védelmi együttműködés: a jelenlegi helyzet és a kilátások. In: *The Polish-Hungarian Alliance. Six Dimension of Bilateral Relations*. Center for Euro-Atlantic Integration and Democracy. Budapest, 2019.
http://ceid.hu/wp-content/uploads/2019/05/The-Polish-Hungarian-Alliance_EN_04_08.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 02.)
- Junk, Julian – Daase, Christopher: Germany. In: *Strategic Cultures in Europe. Security and Defence Policies Across the Continent*. (Ed. Heiko Biehl, Bastian Giegerich, Alexandra Jonas) Springer VS, 2013.
- Kiss J. László: Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében. Budapest, Osiris Kiadó, 2009.
- Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. „Biztonságos Magyarország egy változékony világban”. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/6c9e9f4be48fd1bc620655a7f249f81681f8ba67/letoltes> (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)
- Magyarország növeli békefenntartó szerepvállalását. <https://honvedelem.hu/galeriak/magyarorszag-noveli-bekefenntarto-szerepvallalast/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.)
- Merkel rallies round NATO following Macron 'brain dead' claims. Euractiv, Nov 8, 2019
<https://www.euractiv.com/section/politics/news/merkel-rallies-round-nato-following-macron-brain-dead-claims/> (Letöltés ideje: 2020. 06. 03.)
- Mijnissen, Ivo: Ungarn umgarnt seine Partner mit Waffengeschäften. <https://www.nzz.ch/international/ungarn-ruestet-auf-und-setzt-dabei-auf-europaeische-statt-auf-amerikanische-gueter-ld.1477435> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)
- Németország hazánk stratégiai szövetségese és a legfontosabb gazdasági partnere. <https://www.kormany.hu/hu/kulgaszdasagi-es-kulgyminiszterium/hirek/nemetszag-hazank-strategiai-szovetsegese-es-a-legfontosabb-gaszdasagi-partnere> (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.);
- Rendkívül szoros magyar–német védelmi együttműködés jön létre. <https://www.kormany.hu/hu/kulgaszdasagi-es-kulgyminiszterium/hirek/rendkivul-szoros-magyar-nemet-vedelmi-vedelmi-egyuttmukodes-jon-letre> (Letöltés ideje: 2020. 05. 31.)
- Rinke, Andreas: Deutschlands neue Nachbarn. <https://dgap.org/de/deutschlands-neue-nachbarn;> (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.)
- Siposné Kecskeméthy Klára: Magyarország és a NATO. In: Szenes Zoltán – Siposné Kecskeméthy Klára: *NATO 4.0 és Magyarország*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019.
- Speck Gyula: A német külpolitika hangsúlyváltásai – Németország fegyverexport-politikája 2013–2017 között. *Nemzet és Biztonság*, 2018/4. 116–119. o.
<http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=898> (Letöltés ideje: 2020. 06. 13.)
- Szijaártó: közép-európai NATO-hadosztály-parancsnokság alakul Németország támogatásával. <https://mfor.hu/cikkek/makro/szijaarto-kozep-europai-nato-hadosztaly-parancsnoksag-alakul-nemetszag-tamogatasaval.html> (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.)
- Wie lauten die Einsatzzahlen? <https://www.bundeswehr.de/de/151670-151670> (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.)
- Wir Europäer müssen unser Schicksal in unsere eigene Hand nehmen. <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/angela-merkel-wir-europaeer-muessen-unser-schicksal-in-unsere-eigene-hand-nehmen/19861340.html?ticket=ST-1030461-kc6yWHVscSSLE0ZyZf-ap2> (Letöltés ideje: 2020. 06. 04.)
- Zandee, Dick – Drent, Margiet – Hendriks, Rob: Defence cooperation models. Lessons learned and usability. Clingendael, Netherlands Institute of International Relations, 2016.
https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Report_Defence_cooperation_models.pdf (Letöltés ideje: 2020. 06. 03.)
- Zapfe, Martin: Strategic Culture Shaping Allied Integration: The Bundeswehr and Joint Operational Doctrine. *Journal of Strategic Studies*, Vol. 39. No. 2., <https://doi.org/10.1080/01402390.2015.1115044>
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402390.2015.1115044?journalCode=fjss20> (Letöltés ideje: 2020. 06. 09.)

Fórizs Sándor[✦]

A határőrség sorállománya 1956–1957-ben

DOI 10.17047/HADTUD.2020.30.3.39

A tanulmány a magyar határőrségnél 1956–1957-ben szolgálatot teljesítő sorállomány helyzetét, a velük kapcsolatos eseményeket mutatja be a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető dokumentumok alapján. Megismerteti a határőrség sorállományának néhány jellemző tevékenységét az érintett időszakban, az államhatár lezárásának körülményeit, valamint a honvédségi katonák átcsoportosítását az államhatár őrizetére az 1957-es évben. A szerző elemzi a sorkatonai állomány szerepét az államhatár őrizetének 1957. évi újjászervezésében.

KULCSSZAVAK: határőrség, határőr őrs, járőrszolgálat, katonai szolgálat, külföldre szökés, Magyar Honvédség, országos parancsnokság, sorállomány

The Conscripted Personnel of the Border Guard in 1956–1957

Based on the documents in the National Archives of Hungary, the paper presents the status of the conscripted personnel of the Border Guard having served in the years 1956-1957, and the events related to them. It discusses some of their typical activities at those times, the circumstances of closing the state border and the redeployment of soldiers of the Hungarian Army to guard the state border in 1957. The author also presents the role of the conscripted personnel in the reorganisation of the guarding of the state border in the year 1957.

KEYWORDS: Border Guard, border guard post, patrol service, military service, desertion to a foreign country, Hungarian Armed Forces, National Headquarters, conscripted personnel

Bevezetés

Magyarországon az 1950-es évben a kötelező sorkatonai szolgálat idejét három évről emelték, majd 1956-ban, még az októberi események előtt jelentették be annak csökkentését két év három hónapra. Sorállománnyal ebben az időben még a Magyar Honvédség és a Belső Karhatalom rendelkezett.¹

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem – National University of Public Service;
e-mail: forizs.sandor@uni-nke.hu; ORCID: 0000-0001-6019-3295

1 „Sorállomány: a fegyveres erőkbe – a honvédséghez és a határőrséghez – a törvényben rögzített sorkötelezettség alapján katonai szolgálatuk teljesítésére bevonult hadkötelesek állománycsoportja.”
Hadtudományi Lexikon M–ZS. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995. II. 1219. o.

1956–1957-ben a határőrségnél meghatározó állománykategória volt a sorállomány. A határőrségi járőrrendszerű szolgálatellátás tekintetbe véve azt a központi követelményt, hogy legyen képes a jugoszláv és az osztrák államhatár hézagmentes lezárására, nagy létszámot és speciális szolgálati módra felkészített, jól kiképzett állományt igényelt.

A szervezet működését mondhatjuk, a sorállomány biztosította. Ez nem csak a tényleges szolgálatellátást jelenti. A kiszolgáló apparátusban elenyésző számban dolgozott polgári személyzet. A javítás, a karbantartás, a nyilvántartás, a híradó biztosítás, az étkeztetés-főzés, a raktározás, a szállítás, úgyszólván minden a sorkatonák vállán nyugodott. Még az építkezésekben is meghatározó szerepet játszottak. Az 1956-os évben komoly szerepük volt az aknamező (műszaki zár) felszedésében, illetve a jugoszláv államhatáron akkor folyó határfelmérési és határjel karbantartási munkálatokban.

Ezt a közel 300 szolgálati helyre széttagolt állományt teljesen váratlanul érték az októberi események, akárcsak az őket irányító tiszteket, és az jórészt felsőbb utasítások nélkül sodródott az állandóan változó, ellentmondásos viszonyok között. A történések folyamán, a távoli tanyai őrökön, elvágva minden konkrét információtól, a legjobb esetben nem tettek semmit, várakoztak. Ezt követően alkalmazkodniuk kellett a november 4-e után bekövetkezett fordulathoz, az államhatár őrizetének megszigorításához.

Ugyanakkor az egyetlen országos szintű szervezeti vezetést, a határőrség parancsnokságát, amely az 1956–1957-es évek fordulója során vezetőváltás nélkül, Szalva János ezredes országos parancsnokkal az élén, a helyén maradt, komoly nehézségek elé állították a sorkatonák kezelésének kérdései. Az 1957. évi határőrségi sorállomány kialakításában (a tiszti állomány esetében is) meghatározó szerepet játszott a Magyar Honvédség. Az országos parancsnokot is Gyurkó Lajos honvéd vezérőrnagy váltotta 1957 augusztusában. „A MT 3338/1957.Mt sz. határozatával Gyurkó Lajos vezérőrnagyot kinevezte a Belügyminisztérium Határőrség parancsnokává, egyben felmentette a HM kiképzési csoportfőnöki beosztása alól.”²

Publikációmban a határőrség sorállományának az 1956–1957-es években kialakult rendkívüli helyzetével kívánok foglalkozni a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető dokumentumok alapján, amelyek az MNL HOP-B-10 számon, az érintett évek dobozaiban találhatóak.

A sorállomány 1956-ban

A határőrség, mint a fegyveres erők része, jelentős sorállománnyal rendelkezett. Az 1953-as létszámcsökkentéseket követően, 1956. áprilisban rendszeresített sorlétszáma 12 399 fő volt. Évente egyszer került sor bevonulásra, és a hároméves sorkatonai szolgálati idő miatt egyszerre három korosztály tevékenykedett a szervezetben:

- Az '53-as bevonulású korosztály ('53. nov. 10. bevonulás) 3970 fő.
- Az '54-es korosztály ('54. aug. 25.) 4394 fő.
- Az '55-ös korosztály ('55. aug. 16.) 3972 fő.

2 A határőrség országos parancsnokának 0053. sz. parancsa, aug. 12. MNL HOP XIX- B-10 1957. év. 1. sz. doboz I-1. tárgykör, 1. folyószám. Fontosabb határőrizeti intézkedések gyűjteménye, 1950–1957.

Az előírt létszámból csupán 63 fő hiányzott. Évenként 6200, illetve 6199 újoncra volt szükség, természetesen a behívásokat rátartással tervezték. A határőrséghez 8427 fő, a belső karhatalomhoz 3277 fő újoncot kívántak behívni ebben az évben. Ez a behívás a későbbi események miatt elmaradt, viszont a novemberi leszerelést, esetenként megkésve ugyan, de végrehajtották. Ezzel jelentős sorkatonai hiány alakult ki a november–december hónapokban. Az '53-ban bevonultakat három év szolgálat után november tizedikén kellett az eredeti terv szerint leszerelni.³ A helyzetet nehezítette, hogy 1957 februárjában is tartottak leszerelést, tovább csökkentve a tapasztalt katonák létszámát.

A parancsnokság úgy számolt, hogy az új rendszerre véglegesen az 1959-es évben tudnak átállni. A következő leszerelésre és bevonulásra 1956. 11. 10-én került volna sor, és azt az alapkiképzésnek 1957. 02. 10-ig kellett követnie, de mindezt a későbbi események lehetetlenné tették. A határőrség az októberi–novemberi események során éppen a legidősebb, legtapasztaltabb korosztályát volt kénytelen nélkülözni, akik a szolgálati idő leteltével vagy még azt megelőzően leszereltek, esetleg egyszerűen elhagyták a szolgálati helyüket.

A bevonulást két és fél hónapos alapkiképzés követte valamelyik kiképzőzászlóaljnál. A tiszteseeknek kiválasztottak külön tisztiskolára kerültek. Érdekes módon a határőrség ebben az időben nem rendelkezett hivatásos tiszthelyettes állománnyal. Ezt a szolgálati kategóriát, szakmailag teljesen érthetetlen okokból 1950-ben, a szervezet ÁVH-hoz kerülését követően, az ÁVH vezetője 38. sz. parancsával (037/1951.ÁVH.T.Biz.sz.) 1951. 07. 01. hatállyal megszüntette, és helyette a „továbbszolgáló tiszthelyettesi állományt” rendszeresítették.

1956 augusztusában 847 továbbszolgáló beosztás szerepelt az állománytáblában. Maga a magas szám is mutatja, mennyire szükség lett volna erre az állománycsoportra, és nem a tiszteket terhelni mindenféle apró-cseprő ügy rendezésével. Még az ekkor gyakran másolt szovjet katonai rendszernek is ellentmondott ez a megoldás, hiszen a szovjet fegyveres erők komoly hivatásos állományú tiszthelyettesi gárdával rendelkeztek. Az 1950-es intézkedés talán azzal magyarázható, hogy politikai megfontolásokból kívántak megszabadulni tőlük ezen az úton, mivel a határvidék tiszthelyettesek jelentős része korábban a Horthy-hadseregben szolgált, és ekkor részben ők látták el az őrsparancsnoki teendőket is.

Csak jóval később, 1957. 05. 20-án tesz javaslatot a határőrség a belügyminiszternek egy hivatásos tiszthelyettesi állomány rendszeresítésére. Az anyag hivatkozik a honvédelmi miniszter 1957. 04. 12-én kelt 9. sz. parancsára, amelyben elrendelte a hivatásos tiszthelyettesi állomány létesítését a honvédségnél, valamint arra, hogy az MNVK Főnöke 13. számú intézkedésében meghirdette a hivatásos tiszthelyettes állományba történő jelentkezést.⁴

3 „Tárgy: A BM. Hőr., valamint a BM. BK. 1956. évi újoncigénylése.” 1956. 04. 24. MNL HOP XIX-B-10 1956. év 19. sz. doboz VII/4. tárgykör, 77. folyószám.

4 Javaslat a hivatásos tiszthelyettesi állomány létrehozására. 1957. 05. 20. MNL HOP XIX-B-10 1957. év 23. sz. doboz VII/1. tárgykör, 49. folyószám.

Mindezek miatt a szervezet életéből, működéséből/működtetéséből hiányzott az a tartóoszlop, amely a tisztek távollétében a rendet biztosította volna, megoldva az apró napi kérdéseket. A sorállományból a legtehetségesebbeket az alapkiképzést követően tiszthelyettes-iskolára küldték Főtra (Zrínyi Miklós Tiszthelyettes Iskola). Ennek elvégzését követően általában szakaszvezetőnek avatva kerültek be a határőrségi vérkeringésbe, tiszthelyettesi munkakörökbe (ellentmondás, hogy a szakaszvezetői rendfokozat tisztesi rendfokozat, de viselői tiszthelyettesi feladatokat láttak el). Ez a felkészített katona viszont csak jó két évet dolgozott, majd leszerelt és visszatért a civil életbe. Nem válhatott olyan meghatározó személyé, mint egy 10-15 évet szolgált hivatásos tiszthelyettes. Az iskolán 1956. október 19-én avattak 408 fő végzős hallgatót, majd szabadságra küldték őket. Így 23-át követően (talán szerencsésükre) a határőrség nem tudott egyből az iskola állományához fordulni, bár elméletileg a tanintézeteket és kiképző alegységeket mindig rendkívüli tartaléknak tekintették. A három századba szervezett tanintézet 1956. januárban 444 fő hallgatóval, 39 fő tiszttel, 12 fő továbbszolgáló tiszthelyetessel, 72 fő sor tiszthelyetessel, 22 fő sor határőrrel és 12 fő polgári alkalmazottal működött. Az intézmény viszonylag komoly fegyverzettel rendelkezett: 52 db pisztoly, 65 db géppisztoly, 472 db puska, 36 db távcsöves puska, 36 db golyószóró, 12 db géppuska, 1167 db kézigránát, négy db aknavető, négy db tehergépkocsi, egy db személygépkocsi állt rendelkezésre.

A hivatásos tiszthelyettesek hiányából jelentkező hátrányt próbálták feloldani, amennyire lehetett (persze nem lehetett), a „továbbszolgáló” állománykategória létesítésével. A leszerelő sorkatonák közül toboroztak kétszer négy éves időszakra bentmaradókat, továbbszolgáló őrmester vagy szakaszvezető rendfokozattal. Velük töltötték fel alapvetően a biztosító/kiszolgáló munkaköröket, mint például raktáros, élelmezési tiszthelyettes, órszolgálatvezető stb. Sok esetben olyanok vállaltak további szolgálatot, akik nem rendelkeztek megbízható polgári foglalkozással, alacsony volt az iskolai végzettségük, életvitelükben gyakran megbízhatatlanok voltak. A juttatások gyenge színvonala, valamint gyelmi okok sokszor vezettek leszereléshez.

A sorállomány nagyobbik része törekedett a szolgálat becsületes ellátására, és ez nagyfokú fizikai, lelki leterheltséggel járt. A mostoha elhelyezési viszonyok tűrése nem volt egyszerű.

Egy 1956. szeptember 4-én irattárba került értekezleti anyag annak ellenére is súlyos problémákat sorol fel, hogy elméletileg a határőrség objektumaira a korábbi években jelentős összegeket költöttek:

- 10 ággal kevesebb van az őrsön, mint a létszám, „ágyrajárók” a harcosok;
- nincs villany az őrsön, annak minden következményével;
- nincs rádió;
- télen nem lehet fürdeni (Erzsébetpuszta);
- a szabadnapokat nem adják ki;
- a békekölcsön kötvényt nem kapták meg, hiába fizették be a katonák;
- a tornacipőket az előjárói ellenőrzés során órsról órsre vitték.

A határőrségnél tartott tavaszi és őszi ellenőrző szemlék, ebben az évben éppen október elején, az állomány kiképzettségének fokát gyakran a megfelelő szint alattinak értékelték. Különösen harcászati vonatkozásban, lövészeteken és a sorozatlövő fegyverek kezelésében jelentkezett lényeges elmaradás.

1956. 01. 18-ai dátummal az országos értekezlet anyaga értékeli a határőrség '55. évi helyzetét.⁵ A 2. kerületnél a szemlén egy őr „kiváló”, egy őr „jó”, 12 őr megfelelő, 12 őr „nem megfelelő” (lényegében az őrök fele) lett. Ebben az évben mindhárom zászlóaljparancsnokot leváltották, éppen akkor, amikor az osztrák államszerződés életbe lépett. „Nem megfelelő” lett a kerület összesített lövészeti eredménye. 1954-ben 1604 főt, 1955-ben 1475 főt fenyítettek meg. Mindez egy nyugati-déli viszonylatú kiemelt köteleknél. A 3. kerület egyik zászlóaljánál, a géppisztoly 1-es lögyakorlatnál, egyetlen ember sem ért el „megfelelő” eredményt, holott az 1-es szám egyszerű lögyakorlatra utal, a számok növekedésével emelkedett a lövészet nehézségi foka. Lényegében, saját beismerés szerint is, harcászati feladatokra nem készítettek fel elfogadható szinten az állományt. Az alacsony kiképzési helyzet okairól terjedelmes tanulmányt lehetne összeállítani a meglévő értékelésekből; az okok a katonapedagógiai szempontoktól szervezési-biztosítási problémákig nyúlnak. Én a legsúlyosabb hibának azt látom, hogy a határőrség nem rendelkezett állandó kiképző kerettel, annak tagjait ideiglenesen a felkészítés idejére más beosztásokból vonták össze három hónapra. A vezetők a leggyengébb felkészültségű, problémás beosztottaikat vették ki a napi munkából. Azokat, akiket a leginkább nélkülözni tudtak, és ez rányomta bélyegét az egész tevékenységre.

A „hazaárulás”, a „külföldre szökés” mindenkor a határőrség réme volt. Megakadályozására a szervezetnek valójában igen csekély eszközei voltak. 1955-ig, az osztrák államszerződés megkötéséig és a szovjet csapatok ehhez kapcsolódó, Ausztriából történt kivonásáig még nyugaton is létezett ennek egy viszonylagos ellensúlya. A szomszédunknál található szovjet megszállási zóna az államhatár túlsó oldalán húzódott, és akit a szovjet hatóságok valamelyik ellenőrző pontjukon feltartottak, azt visszaadták. Ez a lehetőség 1956-ra megszűnt.

A korábbi hazaárulási statisztikát nézve 1954-ben hét fő, 1955-ben 21 fő, 1956-ban április 25-ig hat fő szerepel a határőrségi adatokban. Az 1956. január és szeptember közepe közötti időszakban 12 ügynevezett hazaárulási eset (külföldre szökés) anyaga található a levéltárban. Ezek közül három tiszt és kilenc fő sorkatona. A külföldre szökésre számtalan esetben osztrák csendőrök, vámőrök, vasutasok, de magánszemélyek is ügynevezett „átbeszélés” közben próbálták rávenni a katonákat. Amikor a Bucsu őrsről eltűnt egy határőr februárban, az „Amerika Hangja Európából” bement, az osztrák kormány pedig hivatalosan közölte, „hogy szombatról vasárnapra virradóra egy újabb magyar határőr menekült Ausztriába és kért politikai menedéket. A magyar határőr, akinek nevét nem közölték, egyenruhában és teljes felszereléssel szökött át a határon.”

A háttérben meghúzódhattak súlyosabb problémák, amelyekre egy-egy fennmaradt levélből következtethetünk. Az országos parancsnok 1956. 07. 11-én írásban reagál egy fegyveres sérülés kivizsgálására, amelyet a győri kerület terjesztett fel. Ebben felveti, hogy nincs megfelelő rend a helyszínen. „Zengő Lajos volt áv. hőr. a fegyverraktárt feltörve fegyvereket tudott kivinni az őr szeme láttára, s utána több társával hazaárulást követett el Ausztriába.”⁶ A megnevezett határőr a szállítóalegységénél

5 Jelentések a kiképzés állapotáról. MNL HOP XIX-B-10 6. sz. doboz 1956. év I/4. tárgykör, 50. folyószám.

6 Országos parancsnoki levél. MNL HOP XIX-B-10 10. sz. doboz 1956. év III/3-4. tárgykör, 117. folyószám.

teljesített szolgálatot, cselekményük az összeesküvés és zendülés tényállását mindenképpen kimerítette. Ugyanakkor nyilvánvalóan felveti a kérdést, valamint mások felelősségét, miként juthattak ki a mélységből az államhatáron át külföldre?

A kivizsgálások anyagaiból esetenként megállapítható, nem mindig van a kiszökevények háttérében politikai jellegű indíték. A mostoha körülmények és a rendkívüli leterhelés, a járandóságok rendszeres, folyamatos elmaradása is vezethetett ilyen esetekhez. Az egyik alkalommal megállapították, a kiszökött katona februárban egy, márciusban kettő, áprilisban egy napot volt összesen nappali szolgálatban, és már az ötödik vasárnapra osztották be.⁷

A határőrségnél évről-évre nagy számban veszítették el az életüket sor határőrök valamilyen szolgálati vagy egyéb körülmény folytán. A „Névjegyzék, akik 1956-ban meghaltak” címet viselő kimutatás nem tartalmazza az októberi események áldozatait, e szerint:

- öngyilkosság miatt életét veszette 3 fő;
- gépkocsi balesetben elhunyt 1 fő;
- gondatlanságból agyonlőtte magát 1 fő;
- a jeges árvízi mentés közben meghalt 1 fő (ő tiszthelyettes volt, nem sorkatona);
- fürdés közben vízbe fulladt 3 fő;
- részegen lováról leesett, meghalt egy hadnagy őrsparancsnok.

Az előző listán tíz név található július elsejei záró dátummal. Így nem szerepelhet rajta egy későbbi baleset, ahol a határőrt szolgálatban véletlenül lelőtték október 6-án a szombathelyi kerületnél, amikor fegyverrel jelző lövést adtak le.

A sorállomány és az októberi események

A határőrség sorállománya közel háromszáz különböző alegységnél, szervezetnél, széttagolva teljesített szolgálatot. Ennek megfelelően az események a legkülönbözőbb eltérésekkel érintették őket. Más volt a helyzete a nyugati államhatáron, őrsön szolgálóknak, a román határon lévőeknek, vagy akiket nagy hirtelen az őrsokról összevonva, ideiglenes századokba szervezve október 24–25-én felhoztak Budapestre a fegyveres felkelés elleni fellépésre.

A harcokban kilenc fő veszítette el az életét és 27 fő sebesült meg.⁸ Rendelkezünk a sebesültek határőr kerületenkénti megoszlásával ebben az anyagban. Ezek szerint: 1. kerület négy fő sebesült, 6. kerület 12 fő, 7. kerület egy fő, 8. kerület három fő, 9. kerület egy fő, híradószázlójuk hat fő. A sebesültek 500–1000 Ft gyorssegélyben részesültek a következő év elején, valamint különböző anyagi juttatásokban, mint például polgári öltözet. A későbbiekben a sérülésük súlyosságának megfelelően rokkantsági szintet állapítottak meg esetükben, egyesek kormánykitüntést kaptak.

7 Kivizsgáló jelentés. MNL HOP XIX-B-10 9. sz. doboz 1956. év III./1. tárgykör, 49. folyószám.

8 „Kimutatás az 1956. évi októberi ellenforradalom ellen fegyveres harcokban hősi halált halt és megsebesült elvtársakról” MNL HOP XIX-B-10 10. sz. doboz 1956. év III/3–4. tárgykör, 144. folyószám.

A legnagyobb veszteségek a pécsi 6. számú kerületet érték (12 sebesült és két halott sorkatona, a tiszteket nem számolva). Az ő esetükben október 25-én, a Parlament közelében a „Fehér Házat” biztosító belső karhatalmi őrség tévedésből tűzharcot kezdeményezett a pécsi század megerősítésül érkező gépkocsioszlopával. A sorkatonák mellett két tisztet is agyonlőttek, egy tiszt a kórházban halt bele a sérülésébe.

A híradózászlóalj a másik kötelék, amelyik több főt elveszített (egy halott, 6 sebesült). Ennek magyarázata, hogy az alakulat Budapest mellett, Adyiligeten állomásozott, és a kezdetektől fogva különböző biztosítási feladatokra igénybe lett véve az állomány.

A kilenc sorkatona adatai, akik életüket veszítették az események során, részben szerepelnek a határőrség egy későbbi kiadványában.⁹ Katonai szokás szerint családjuk állami támogatásban részesült, őket posztumusz előléptették, kitüntették.

A határőrség nem rendelkezett olyan alegységekkel, amelyeket harcászati feladatok végrehajtására szerveztek. Október 24-én reggel mindenütt riadót rendeltek el, és áttértek járőr-csoportok alkalmazására, megszerverték az objektumok védelmét, csoportokat rendeltek ki közigazgatási és rendőri épületek biztosítására. Több határőr kerület (Balassagyarmat, Győr, Pécs, Kiskunhalas, Orosháza) az őrsökről bevont katonákból századokat állított fel, és azokat felrendelték Budapestre. Ezek az ideiglenesen összeállított kötelékek nem voltak alkalmasak harcászati tevékenység folytatására, hiányzott a felkészítés, a begyakorlottság, de leginkább a lakott területen folytatott harchoz szükséges harcjármű és tűzérési eszköz. Egyetlen úttorlasz, barikád fedezékéből vagy épületek ablakából nyitott tűz megállította a tehergépkocsin szállított szakaszokat, lehetetlen helyzetbe hozva őket. Mutatja ezt például Bózvály Imre határőr esete az orosházi kerülettől felvezényelt századból. A határőrt a Kilián laktanyánál végzett felderítés során lőtték agyon egy épület ablakából október 24-én. Két társa súlyosan megsebesült. A Korvin kórházban, majd a Kerepesi temetőben temették el. A határőr híradózászlóalj teherautókon a rádió épületéhez küldött erőit a Nagykörút–Baross utca sarkán egy egyszerű barikád mögül érte támadás. Megfelelő eszközök hiányában alig tudtak kimenekülni, visszafordulni a tűzharc folyamán. Egy határőr, Egervári László az életét veszítette, és négy-öt főt megsebesült.¹⁰

Az épületek biztosításában (BM, HM, Lakihegyi Rádióadó, Határőrség Országos Parancsnokság, egyéb saját objektumok, vezetői lakások és családok őrizete), járőrszolgálatban ugyanakkor szakszerűen tevékenykedtek. A fegyveres felkelőkkel szemben kezdeményezően, támadólag lényegében nem léptek fel.

Október 24-étől általában megszűnt a „zöldhatár” őrizete. A tiszt állomány az őrsökön maga sem tudta mit tegyen, a sorállomány sok helyen irányítás nélkül maradt. A napi katonai életritmus megszűnt. A határőrök kijártak a településekre, átjártak Ausztriába, hazamentek, a szabadságon lévők nem tértek vissza, barátkozás

9 Szilvási Ferenc: Határőr hősök nyomában. Budapest, BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség kiadványa, 1987. Második, bővített kiadás.

10 Berki Imre: A Határőrség Közvetlen Híradó Zászlóalja az 1956-os forradalom és szabadságharc sodrásában. *Rendvédelem-történeti füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXVI. évf. (2016), 51. szám. 16. o.

kezdődött a megalakuló helyi felkelő szervekkel. Október 30. után megkezdődött a katonatanácsok működése,¹¹ amely teljesen felborította a hivatásos és sorállomány kapcsolatát. Egyes laktanyákat elhagytak, a helyi lakosság részvételével az anyagokat, eszközöket, fegyvereket is széthordták.¹²

Több kerületnél (Nyírbátor, Balassagyarmat) a parancsnokság által kiadott igazolással leszerelték a legidősebb korosztályt.

November 4. után

November 4-én és 5-én a szovjet csapatok felzárkóztak az államhatárookra, és behatoltak a kerületparancsnokságokra, az ország belsejében lévő laktanyákba. Fegyveres összeütközésre sehol sem került sor. Az országos parancsnok, Szalva János ezredes még az események kezdetén megtiltott minden ellenállást. A sorállományból egyesek külföldre menekültek, főleg Ausztriába, sokan az ország mélységébe, többnyire a lakóhelyükre szöktek. Elterjedt az a rémhír, hogy a katonákat Szibériába deportálják. Más alegységek állománya teljes egészében a helyén maradt, az események lefolyása jelenős mértékben a parancsnokló tisztek magatartásától függött. A kiskunhalasi kerületparancsnokság katonáit negyedikéig egyben tartották a tisztek saját őrséggel. Negyedikén este, szovjet utasításra, bevonták a fegyveres őrséget, bár a magyar tisztek felvetették, hogy a sorkatonák az éjszaka elszöknek. Menjenek, mondta a szovjet parancsnok, úgy is vissza kell jönniük.

1956 novemberétől újra kellett szervezni a határőrizetet és a határőrséget. A feladat egyik súlyponti kérdésének a sorállomány alkalmazása bizonyult. Az akkor működő járőr rendszerű szolgálatellátás nem nélkülözhetette az élőerőt, a katonát. November 10–15. között leszerelték a hároméves szolgálatot ellátott legidősebb korosztályt. Februárban leszerelték az 54-es korosztályt két év három hónap katonai szolgálat után. Jelentős létszámhiány keletkezett.

A fegyveres erők minisztere (teljes megnevezéssel „a fegyveres erők és közbiztonsági ügyek minisztere”, dr. Münnich Ferenc) felhívást tett közzé, hogy a katonák és a rendészeti szervek munkatársai jelentkezzenek szolgálati helyeiken december 10-ig. A felhívást a Kossuth Rádióban ismételten beolvasták. Ennek ellenére néhány katona csak augusztusban bukkant fel. A kerületparancsnokságok a távollévőknek több alkalommal küldtek az ismert lakcímkükre táviratot berendelő szöveggel. A következő hónapokban a hiányzókat a rendőrség állította elő.

Az országos parancsnok a 036/Szerv./1957. sz. rendeletében szabályozta, mi legyen azokkal, akik december 10. után késve térnek vissza a szolgálati helyükre. Ezek az úgynevezett „visszatartottak”, mert az országos szabályzás szerint nem szerelték le őket a szolgálati idejük leteltével, hanem február 10-től indított számvetéssel a távolléttöltött napokat pluszban le kellett szolgálniuk. Láthatólag a határőrség „katonásan”

11 Fórizs Sándor: Katonatanácsok a határőrségnél 1956-ban. *Hadtudomány*, XXIX. évf. (2019), 1–2. szám, 96–111. o.

12 A katonatanácsok honvédségi szervezetekre gyakorolt hatását mutatja be könyvében Berki Mihály: *Hadsereg vezetés nélkül*. Budapest, Magyar Média Kiadó, 1989.

a legszigorúbb, és meggyőződésem szerint, a legrosszabb megoldást választotta. Ahelyett, hogy a leggyorsabban megszabadult volna az érintettektől, azok a szervezetben maradtak, de nem tudtak semmit sem kezdeni velük, csak az amúgy is jelentős feszültséget fokozták. Sem az államhatárra, sem az ország mélységébe, járőrszolgálatba nem lehetett vezényelni őket, egyáltalán nem volt ajánlatos fegyvert adni a kezükbe. Kicsinyesen még 20–50, akárhány napot bent tartották az érintetteket. A pécsi kerületnél 24 fő 4–50 nappal tartozott közéjük. Csak örölték a tisztai állomány idegeit, és lázítottak a fiatalabb korosztályok körében. Az 1. határőr kerület Győr felterjesztése szerint¹³ még február 28-án is 135 fő hiányzott. Annyiban jobb volt a helyzet, hogy a távollévők egy részéről tudták, és a névjegyzéken jelölték, az illető bejelentkezett a lakóhelyéhez legközelebbi határőr objektumba, ahonnan már nem is engedték el, azonnal munkába állították.

A határőrök visszatartásáról szóló másik okmány¹⁴ szerint, ezen katonák száma a 2. kerületnél, Csornánál 70 fő volt az 1954. évi bevonulásból. Őket Sopronban a zászlóalj tartalék századához vonták össze (ahol persze semmit sem tudtak kezdeni a társasággal). Amikor közölték velük, hogy később szerelnek le, „forradalmi katonai tanácsot” választottak, amelynek tagjait a parancsnokság fogdába helyezte.

A megszüntetett belső karhatalom sorállományát betagolták a határőrség szervezetébe. Mivel 1956. novemberben nem lehetett végrehajtani a következő bevonulást, a határőrség megüresedett sorállományú helyeit a honvédségtől kellett feltölteni. 1957 júliusáig 8500 fő sorkatonát csoportosítottak át a határőrséghez,¹⁵ és a következő bevonulást az ő szolgálati idejük alatt áprilisban szervezték meg. A honvédek ilyen nagy létszámú átvétele nem zajlott zavartalanul. Egyes kerületek (például Balassagyarmat, Miskolc) állományának 80–85%-át az újonnan érkezettek tették ki, és még májusban is Miskolcon 140 fő honvéd átképzése folyt. Keleten szinte nem maradt eredetileg a határőrséghez bevonult személy, mindenkit áthelyeztek nyugatra. Időközben a nyugati és déli államhatáron végigsöprő bizalmatlansági válság miatt az ott lévő határőrök közül sokat átvezényeltek az úgynevezett „baráti viszonylatokba”, - illetve az osztrák államhatárt keletről és délről erősítették meg. Február 26-án összesen 9955 fő sorkatona volt a határőrségnél, az állománytábla szerint hiányzott 2630 fő, holott ekkor már 1957. 02. 25-ig 6590 főt átvettek a honvédségtől.¹⁶

Az átvettek részére egy gyors, általában tíz-tizenöt napos határőrizeti felkészítést szerveztek, majd az őrsőkre és kiszolgáló alegységekhez helyezték őket. Komolyabb megbízhatósági ellenőrzést az érintettek előéletére és az októberi tevékenységére vonatkozóan nem lehetett tartani, tekintettel a zavaros időkre és az elpusztult

13 „Névjegyzék, azon harcosokról, akik sem felhívásra, sem pedig behívó parancsra nem vonultak be.” 1957. 02. 28. MNL HOP XIX-B-10 24. sz. doboz 1957. év VII/2–5. tárgykör, 91. folyószám.

14 Jelentés a határőrök visszatartásáról. 1957. 02. 06. MNL HOP XIX-B-10 24. sz. doboz 1957. év VII/2–5. tárgykör, 90. folyószám.

15 Legalább is ennyi nevet tartalmaz egy rendelkezésre álló levéltári lista, amelyen sem dátum, sem aláírás nem szerepel, és láthatólag egy nagyobb anyag része lehetett valamikor. Jelentés a honvéd vezérkarnak. 1957. 07. 08. MNL HOP XIX-B-10 24. sz. doboz 1957. év VII/2–5. tárgykör, 94. folyószám.

16 Kimutatás a határőrség létszámáról. 1957. 02. 26. MNL HOP XIX-B-10 24. sz. doboz 1957. év VII/2–5. tárgykör, 92. folyószám.

dokumentációkra. Ennek következtében olyanok is az államhatárra kerültek, akik részt vettek az októberi megmozdulásokban, közvetlen hozzátartozóik külföldre menekültek stb. Közülük nem kevesen szöktek át a túloldalra. A határőrségi jelentések olyan gyakran írták, hogy a szökevény eredetileg honvéd sorkatona volt, hogy maga a miniszter kérte ennek leállítását.

Nem volt zavartalan a kétféle állomány „összeillesztése” sem. A régi határőrök „ellenforradalmárnak” gúnyolták az újakat, azok pedig gyakran nem kívántak úgymond az „ÁVH-nál” szolgálni. Az első időszakban járőr csoportok, öt-hat fő tevékenykedett szolgálatban egy idősebb határőr vezetésével. Ez megkönnyítette a beosztottak ellenőrzését és irányítását, illetve az esetenkénti nagy létszámú 30-40 fős határsértő csoportok elleni fellépést.

Az 1957-es évben elhunyt határőrök

Ez évben legkevesebb 23 határőr hunyt el, közülük három tiszt.¹⁷ Statisztika szerint az alábbi események szerepelnek a kimutatásban:

- baleset szolgálaton kívül négy fő;
- öngyilkosság hét fő;
- szolgálatban megölték három fő;
- egy név valamiért nincs indokolva;
- egy rosszul lett szabadságon és meghalt, nem világos miért került a listára;
- szolgálatban fürdött, megfulladt egy fő;
- szolgálatban gondatlanságból bekövetkezett baleset négy fő;
- lövészen halt meg egy fő;
- téves bejegyzés egy fő.

A halottak között található Módos József határőr, akit 1957. 01. 17-én a győri kerület, Rajka őrsnél elfogott határsértők megtámadtak és megölték, leütötték a saját fegyverével.

Vajda János határőr járőrparancsnokot a szombathelyi kerület, Felsőcsatár őrsnél 1957. 06. 15-én szolgálat közben agyonlőtte a járőrtársa, és fegyverével együtt átszökött Ausztriába. Kiliti Dániel tizedes egy elfogás közben kialakult lövöldözés során veszítette életét 1957. 01. 12-én a csornai kerület, Sopronkövesd őrsnél.

A családokat természetesen mélyen érintették az események. Herczeg Imre határőrt 1957. 06. 30-án őrszolgálatban agyonlőtte egyik társa, a kivizsgálás szerint gondatlanságból. A rendszerváltást követően 1992-ben vizsgálták újra az esetet a rokonok kérelmére.

Sérülések az aknamezőn/műszaki záron

Az 1956. szeptemberre megszüntetett műszaki zárat és aknamezőt 1957 májusától újra telepítették. A nagy sietve végrehajtott munka alapvetően szintén a honvédségi és határőrségi sorállományt terhelte. Nem csak a telepítés, a további folyamatos

¹⁷ „Névjegyzék 1957. évben meghaltakról.” MNL HOP XIX-B-10 14. sz. doboz 1957. év III/2–4. tárgykor, 365. folyószám.

kiszolgálás is rendkívül veszélyes tevékenységnek bizonyult, nagy figyelmet igényelt. Egy másik dokumentum¹⁸ részadatokat tartalmaz az aknasérülésekkel kapcsolatban, amelyek a telepítés vagy a napi tevékenység közben következtek be. A 11 név között egy tiszt, egy tiszthelyettes és kilenc sorkatona szerepel.

A jegyzéket természetesen nem lehet teljesnek tekinteni, mert ugyanebben az 1957. évi 14. számú iratgyűjtő dobozban, más nyilvántartási számú okmányokban további egy tiszt és három sorkatona sérüléséről írnak.

Külföldre szökések, hazaárulások

A hivatásos állomány számára a határőr szolgálat réme a külföldre szökés és a halálos fegyveres baleset volt. Lényegében járőrszolgálatban vagy esetleg egy olyan őrsön, amelyik néhány száz méterre található az államhatártól, fizikailag nem jelentett nagyobb nehézséget megszökni. Egy, a bekövetkezett hazaárulásokról készített jelentés, aláírta a határőrség törzsparancsnoka (törzsfőnöke), 1956. október 23-tól 1957. szeptember 1-ig a külföldre szökött határőrök számát 505 főben adja meg, közülük 130 fő a honvédségtől átvett katona. Az ország belseje felé irányuló szökések, engedély nélküli távolmaradások ebben az adatban nem szerepelnek. Mindenesetre a hazaárulások száma folyamatosan csökkent, bár még 1958 első negyedévéből is öt főről tudunk.

Az amnesztiarendelet alapján március 31-ig három tiszt, hét tiszthelyettes, 116 sor határőr tért vissza.

A külföldre szökések veszélyes változatát képviselték azok az esetek, amikor a szökni szándékozók társaikra fegyverrel támadtak. „Olyan eset is történt, mint Pfeil Henrik volt hőr. esetében, aki 1957. június 15-én járőrszolgálat közben agyonlőtte járőrparancsnokát, és így követte el a hazaárulást. Győrvári János volt hőr. a Győr-i kerület Pusztasomorja-i őrsén lefegyverezte járőrparancsnokát, majd hazaárulást követett el. Lázár László volt tiz. és Borbás József volt hőr. járőrparancsnokok járőrszolgálat közben összetalálkoztak, elhagyták járőrtársaikat, majd tüzet nyitottak rájuk, és ennek fedezete mellett szöktek Ausztriába.”¹⁹

„A legkirívóbb eset a Csorna-i ker. Hermes-i őrsén történt, ahol a személyi állomány nagy része szervezkedett hazaárulás elkövetésére, amit úgy akartak végrehajtani, hogy az őrs parancsnokát meggyilkolják.”²⁰

„Igen magas a fegyvertől történt sérülések száma, melynek következtében 30 súlyos sérülés és 3 halálos sérülés történt.”²¹

18 „1957. évben a határőrségnél történt rendkívüli események, bűncselekmények, fegyelmi vétségek.” MNL HOP XIX-B-10 14. sz. doboz 1957. év III/2–4. tárgykör, 358. folyószám.

19 „Jelentés. Hazaárulásról kimutatás.” 1957. 09. 17. MNL HOP XIX-B-10 14. sz. doboz 1957. év III/2–4. tárgykör, 363. folyószám.

20 „Jelentés a határőrség helyzetéről” 1957. 07. 13. MNL HOP XIX-B-10 17. sz. doboz 1957. év IV/10. tárgykör, 151. folyószám.

21 Uo.

„Az ellenséggel való összejátszás miatt elhárító szerveink 7 főt tartóztattak le és adtak át a hadbírósnak, így például Földes Mihály hdgy-ot, akit a hadbíróság embercsempészés és rablás miatt 10 évre ítélt el.”²²

A bevonuló sorállomány ellenőrzése

Az 1957. áprilisi, az 1956. október utáni első bevonulást különös körülményekkel végezte a határórség. Ez volt az első igazi lehetőség, hogy a sorállományt a saját szempontjai szerint kiválogassa, fokozott biztonsági ellenőrzést végrehajtva. A felkészítés tizenegy különböző bázison történt. A BM Határórség Országos Parancsnokság Felderítő Osztály III. alosztály a kerületek felderítő alosztályaival és a honvédséghez tartozó kiegészítő parancsnokságokkal együttműködve „átrostálta” a bevonultatni tervezett és a már bent lévő állományt. Június 11-én készült jelentésük²³ az alábbiakat tartalmazza.

Sok a bevonultatási probléma, a kiegészítő parancsnokságoknál a határórség 350–400 főt kirostált, de végül mégis behívtak 89 olyan személyt, akik a határórségnek nem felelnek meg. Az újoncok közül 350–400 fő van, aki csak keleti és északi viszonylatban alkalmazható.

Komárom, Győr–Sopron megyék területéről az újoncok 70–80%-a rendelkezik nyugati kapcsolattal. Nagy probléma a kiképző tiszthelyettesek hiánya, az újoncok bántalmazása, a durva magatartás. Javasol 180 főt a honvédséghez áthelyezni a kiképzés végeztével.

Az ugyanitt található másik jelentés²⁴ szerint sok a nyugati kapcsolattal rendelkező személy, olyan, aki maga vagy rokona októberben kifogásolható tevékenységet folytatott, nemzetőr volt, büntetve volt, novemberben disszidált majd februárban hazatért, lopásért volt büntetve, szándékos emberölésért eljárás folyik ellene. Összesen 178 személyt név szerint kifogásol a jelentő. A határórséghez szánt sorkatonák előszűrésében mindig jelentős szerep jutott az állambiztonsági szolgálatok illetékes szervezeteinek.²⁵

A járőrszolgálat ellátása

Az államhatár lezárásának kulcskérdése a járőrszolgálat ellátása lett. Nem bizonyult elegendőnek feltölteni az üres helyeket a honvédségtől átvezényelt sorkatonákkal, el kellett érni, hogy tegyenek is valamit szolgálatban. Különösen vonatkozik ez a határőr járőrszolgálatra, ahol a katonák szolgálati idejük nagyobbik részét felsőbb

22 Uo.

23 „Tárgy: Tájékoztató és hangulati jelentés a kiképző egységekről” 1957. 06. 11. MNL HOP XIX-B-10 14. sz. doboz 1957. év III/2–4. tárgykör, 352. folyószám.

24 „Tárgy: A bevonultatott újoncok között lévő súlyosabb terhelő adatokkal rendelkező személyekről.” MNL HOP XIX-B-10 14. sz. doboz 1957. év III/2–4. tárgykör, 352. folyószám.

25 Az ellenőrzéssel kapcsolatban lásd még Deák József publikációját: Az állambiztonsági propaganda, annak kialakulása és fejlődése – nemzetbiztonság és civil kapcsolatok. *Társadalom és honvédelem*, 17. évf. (2013), 3–4. szám, 408–417. o.

ellenőrzés nélkül önállóan látták el. Az október 23–november 10 közötti időben lényegében nem folyt határőrizet. Egyes őrsök állománya megszavazta, hogy éjszaka nem járnak szolgálatba, személyeket nem igazoltatnak, megszűnt a laktanya belső rendje, nem volt szolgálat szervezés, parancskihirdetés, stb. A határőrök egy része átjárt külföldre, üzletelt a helyi lakosokkal és a külföldiekkel. A tisztek közül azokat, akiket nem kedveltek, több helyen fegyverrel, erőszakkal elkergették. A novemberben beindult menekülthullám vámszedői is gyakran a sorkatonák közül kerültek ki, nem csak egyszerűen elnézték a tiltott határátlépést, sarcolták az abban résztvevőket. Pénzért, ruháért, kisebb ékszerekért engedték el a menekülőket. Gyorsan kialakultak az embercsempész hálózatok, amelyekben a helyi lakosoknak, sorkatonáknak, de a tiszteknek is megvolt a szerepe és jelentős bevétele.

A győri kerülethez tartozó Erzsébetpuszta őrs helyzetéről a kerület parancsnoka külön jelenésben számolt be. „Az ellenforradalom idején az őrs személyi állományának egy részét, beleértve a tiszteket is az ellenforradalmárok elvitték a Bécs-i közúti átkelőhelyhez és ott fogságban tartották őket.”²⁶ Az őrsöt 1956. november 8-án szervezték újjá. „16 fő követett el az őrsről hazaáruulást, 11 határőr foglalkozott embercsempészettel, de a volt őrspk. Major Béla hdgy. is.”²⁷ Áldatlan elhelyezési körülmények uralkodnak a laktanyában. Nincs víz, villany, két, vályogos, fűtetlen parasztház, nincsenek raktárak, fegyverszoba. Nincs tiszt lakás. A tisztek a katonákkal alszanak, a nyomsáv 11 m-re van az objektumtól. Mosdás, tisztálkodás lavórban.

A szolgálati rend helyreállítása

November negyedikét követően a létszámviszonyok rendezésén túl a legfontosabb feladatának a határórség vezetése a szolgálati fegyelem helyreállítását és ennek segítségével az osztrák államhatár lezárását tekintette. A cél érdekében két igen fontos eszközt alkalmaztak. Az egyik a nyugati őrsök hivatásos állományának szinte teljes lecserélése volt. A következő év közepétől már hadnagyok és főhadnagyok kezébe adták a határőrizet első vonalának irányítását. A másik eszköz a határórség „saját” katonai ügyészsége, amely 1957 végéig valóban a határórség szervezetében, annak állománytábláján belül tevékenykedett. A határórség tagjaival szemben lefolytatott ügyészségi és katonai bírósági eljárásokat külön publikáció dolgozza fel.²⁸ Az előbbieket miatt nem kívánok részletesen foglalkozni a kérdéskörrel. A levéltárban az 1957-es év anyagai közül két teljes doboz tartalmazza a kapcsolódó okmányokat, holott láthatóan rengeteg dokumentum hiányzik. A bírósági ítéletek közül említsünk meg néhányat:

- Őrutasítás megszegése. Leittasodott a katona szolgálatban, 6 hónap, büntető zászlóalj. Visszatartás céljából nyilvános helyszíni tárgyalások az alegységeknél.
- Fegyver és lőszerrejtegetés büntette, önkényes eltávozás, 2 év börtön.

26 „Tárgy: Erzsébetpusztai őrsről összefoglaló jelentés.” 1957. 04. 12. MNL HOP XIX-B-10 15. sz. doboz 1957. év IV/1–6. tárgykör, 6. folyószám.

27 Uo.

28 Főrizs Sándor: Katonai ügyészségi és bírósági eljárások a határórség tagjaival szemben 1956–57-ben. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2018/2. szám, 53–87. o.

- Őrutasítás megszegése. Járőrtársa szolgálatban kiszökött, ő volt a járőrparancsnok, 10 hónap.
- Önkényes eltávozás. 1956. október 20-án nyolc nap szabadságra távozott ahonnan alakulatához nem tért vissza. 1957. 03. 06-án szülei lakásáról állította elő a rendőrség, 7 hónap.
- Őrszolgálati büntetés. Kétfős járőr leittasodott, lövöldözött, 8 és 10 hónap.
- Gondatlanságból elkövetett emberölés. Nyúlra löve agyonlőtte a társát, 1 év.
- Őrutasítás megszegése. Szolgálati helyét elhagyta és bement egy kocsmába, 1 év.
- Függelmsértés. Feljebbvalóját tetteleg bántalmazta, 6 hónap.
- Függelmsértés. Előljáró tetteleg bántalmazása, 1 év.
- Csoportos tiltott határátlépésben való segítségnyújtás büntette, vesztegetés. Személyeket segítettek át az államhatáron. A hét sorkatonára büntetése 8 hónap, 1 év, 8 hónap, 1 év, 1 év 6 hónap, 1 év 6 hónap, 6 hónap.
- Őrszolgálati büntetés. A két határőr szolgálatban szórakozásból lövöldözött, 8 illetve 4 hónap.
- Jelentéstétel elmulasztása. Az észlelt határsértő mozgást nem jelentette, 8 hónap.
- „Népidemokratikus államrend elleni izgatás büntette”.²⁹ 3 év 6 hónap.
- „Népidemokratikus államrend elleni izgatás büntette”.³⁰ 2 év.

Nem kívánom folytatni a felsorolást. Az előzőekből is látszik, milyen széleskörű jogi eszközök álltak a határőrség rendelkezésére a sorkatonákkal szemben. A levéltárban az 1957. év 12. és 13. számú dobozaiban (de máshol is vannak elszórva hasonló okmányok) található ügyészégi határozat összesen 71 darab, vádirat 31 darab 48 fővel szemben.

Katonai bírósági ítélet 96 lelhető fel 147 személlyel szemben. További 21 ítélet a Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságához kapcsolódik. A bírósági dokumentumokban 43 különböző bűncselekménytípus szerepel.³¹

A „Népidemokratikus államrend elleni izgatás büntette”-inek előfordulásai is azt igazolják, hogy a nyugati fellazító propaganda több tekintetben eredményes volt.³²

Nagycenk őrsön hét sorkatonára dolgozott össze embercsempészekkel.

14 határőrt a Fertőrákos és Magyarfalva őrsökről a katonai bíróság 6 hónaptól 2 év 2 hónapig terjedő börtönbüntetésre ítélt embercsempészetért. Nagykölked őrsről 4 sorkatonát 1 évig terjedő börtönbüntetésre ítélték. Egymást érik a sorkatonákkal szembeni eljárásokról szóló parancsok.³³

29 MNL HOP XIX-B-10 1957. év 2. sz. doboz I-2. tárgykör, 2. folyószám. 1957. évi személyi állományra vonatkozó parancsok.

30 Uo.

31 A katonai büntetőjog kapcsolódó kérdéseit dolgozza fel publikációjában Hautzinger Zoltán: A katonai büntetőjog rendszertana. Pécs, AndAnn, 2010. 1–109. o.

32 Deák József: The Psychological Struggle between East and West as Reflected in the Interior Review up to the European Safety and Cooperation Conference (1953–1975). *Prague Papers on the History of International Relations*, Vol 11. Issue 1. Prague, Charles University, 2015. 112. o.

33 Parancsok 1957-ből. MNL HOP XIX- B-101957. év 1. sz. doboz I-1. tárgykör, 3. folyószám.

Összegzés

A határőrség 1956–1957-es történetében meghatározó állománykategória volt a sorállomány. Egyben a legkiszolgáltatottabb állománycsoport, amelynek a helyzetével kevesen törődtek, és érdekeik érvényesítésére lényegében nem rendelkeztek eszközökkel. A sorkatonai szolgálatnak állampolgári kötelezettségként tettek eleget, bele-sodródva esetenként életveszélyes helyzetekbe.

Munka és életkörülményeik gyakran rendkívül sivarak, megterhelők, egyeseknek, például az aknazár miatt, kimondottan életveszélyesek voltak.

Az általunk vizsgált időszakban október 23. és november 4. között lényegében szétesett, vagy legalábbis megroppant az a tevékenység, amelyre bevonultatták őket, majd rövid időn belül újból a legszigorúbb rezsim alá kerültek. Kormányváltások történtek, és eltérő ideológiai befolyások, követelmények érték őket. Nincs semmi csodálkozni való azon, hogy sokan nem igazodtak el az események között. Számukra nem adatott meg az a lehetőség, mint a tiszteknek, hogy a politikai folyamatok elutasításaképpen leszereljenek (a határőrségi hivatásos állomány 38%-a lépett ki a szervezettől 1957 végéig).

A fegyveres harcok idején, szerencsésükre, a többség a távoli tanyasi, falusi őrsőkön lényegében kimaradt az események sodrából. A későbbi heroizáló határőrségi emlékezettel szemben sem a helyben maradt, sem pedig a Budapestre felhozott erők nem folytattak aktív támadó tevékenységet a felkeléssel szemben, (erre egyébként nem is voltak alkalmasak). Működésük többnyire objektumok biztosításában, védelmében merült ki.

November negyedikét követően az új munkás-paraszt kormány fokozottan rászorult a határőrség tevékenységére, hiszen útját kellett állnia a többszáz ezres menekülési hullámnak. A cél érdekében minden eszközt bevetettek, újra telepítették az aknazárat, határövezetet állítottak fel, kivételes jogrend került bevezetésre, és ennek során megint a sorkatonaság játszotta a főszerepet a járőrszolgálatban, megerősítve a honvédségtől átcsoportosított erőkkel.

A határőrség szervezetén belül olyan mértékű lett a visszaesés a katonai fegyvelm vonatkozásában, hogy az csak 1958 közepére érte el a korábbi szintet, amikor a leszereltek az események által érintett korosztályok, átadva helyüket a lényegesen gondosabban kiválogatott és felkészített újoncoknak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az 1956. évi 27. tvr. az 1956. évi október hó 23. napját követőleg külföldre távozott személyek közkegyelmeben részesítéséről (dec. 1.)

Berki Imre: Az adyligeti Határőrezred története. PhD értekezés. ELTE, Budapest, 2015.

Berki Imre: A Határőrség Közvetlen Híradó Zászlóalja az 1956-os forradalom és szabadságharc sodrásában. *Rendvédelem-történeti füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXVI. évf. (2016), 51. szám. <https://doi.org/10.31627/RTF.XXXVI.2016.51N.15-24P>

Berki Mihály: Hadsereg vezetés nélkül. Budapest, Magyar Média Kiadó, 1989.

Deák József: Az állambiztonsági propaganda, annak kialakulása és fejlődése – nemzetbiztonság és civil kapcsolatok. *Társadalom és honvédelem*, 17. évf. (2013), 3–4. szám, 408–417. o.

- Deák József: The Psychological Struggle between East and West as Reflected in the Interior Review up to the European Safety and Cooperation Conference (1953–1975). *Prague Papers on the History of International Relations*. Vol 11. Issue 1. Prague, Charles University, 2015. 112. o.
- Fórizs Sándor: Katonai ügyészégi és bírósági eljárások a határőrség tagjaival szemben 1956-57-ben. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2018/2. szám, 53–87. o.
- Fórizs Sándor: Katonatanácsok a határőrségnél 1956-ban. *Hadtudomány*, XXIX. évf. (2019), 1–2. szám, 96–111. o.
- Hadtudományi Lexikon M–ZS. I–II. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995.
- Hautzinger Zoltán : A katonai büntetőjog rendszertana. Pécs, AndAnn, 2010. 1–109. o.
- Szilvási Ferenc: Határőr hősök nyomában. Budapest, BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség kiadványa, 1979.
- Szilvási Ferenc: Határőr hősök nyomában. Második bővített kiadás. Budapest, BM Határőrség Politikai Csoportfőnökség kiadványa, 1987.

Barna Boglárka[✦]

A munkaelégedettség szerepe és jelentősége a katonai pályán

DOI 10.17047/HADTUD.2020.30.3.55

A munkával való elégedettség fogalma és elméletei szorosan kapcsolódnak a motiváció, munkamotiváció jelenségének kutatásához. A szükségletek, a kielégítésükre tett erőbefektetés és a sikert követő állapot bonyolult együttese alkotja azt a jelenséget, amelyet a munkavégzésre vetítve munkával való elégedettségnek nevezhetünk. Az elégedettséget befolyásoló tényezők feltárására számos kutatás született. Emellett azonban érdemes kitérni a jelenség mindennapi munkavégzésre gyakorolt hatására is annak érdekében, hogy egy szervezet eredményesebben működhessen. A haderő esetében sincs ez másképp. A katonai pályán a speciális munkakörülmények által az állomány körében felmerülő számos kihívás kezelését könnyítheti meg a munkaelégedettség növelése. Továbbá, ahogy a többi szervezetre, úgy a fegyveres erőkre is igaz, hogy magasabb fokú munkaelégedettség mellett a szervezeti célok elérése gyorsabbá, gördülékenyebbé válik. Jelen munkámban megkísérlem katonai pálya vonatkozásában bemutatni a munkaelégedettség szerepét és a jelenségben rejlő lehetőségeket.

KULCSSZAVAK: munkaelégedettség, munkahiedelmek, fegyveres erők

Job satisfaction at the armed forces: main functions and possibility of utilizing

The concept and theories of job satisfaction are closely related to the research on the phenomenon of motivation and work motivation. The complex combination of needs, the effort invested in meeting them, and the state after success is what can be called satisfaction, which in work perspective is called job satisfaction. Numerous studies have been conducted to explore the factors influencing job satisfaction. Besides, it is also worth mentioning how the phenomenon impacts on everyday work. According to former results, high level of job satisfaction effects positively the efficiency of everyday work and supports achieving organizational goals. In the case of armed forces, this is no different. Increasing job

✦ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola
National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training,
Doctoral School of Military Sciences;
e-mail: barna.boglarka@uni-nke.hu; ORCID: 0000-0001-7839-0086

satisfaction can help soldiers facing special work condition or in some cases extremely challenging situations during their military career. Furthermore, as with other organizations, it is also true for the armed forces that with a higher level of job satisfaction the efficiency of the organization will increase while achievement of organizational goals becomes faster and smoother. This paper attempts to present the role of job satisfaction and the potential usage of the phenomenon in relation to a military career.

KEYWORDS: job satisfaction, work belief, armed forces

Bevezetés

Az elégedettség jelenségének kutatása szorosan összekapcsolódik a motivációkutatással. Ennek köszönhetően már a terület korai kutatói is vizsgálták a jelenség munkavégzésre és teljesítményfokozásra gyakorolt hatását. Az évek kutatási eredményeit és tapasztalatait összegezve feltárták, hogy nem csak a motivált beosztott teljesít jobban, hanem azon személyek is, akiknél magasabb szintű elégedettséget mértek. A 20. század közepén a kutatók felfigyeltek arra, hogy a munkakörnyezet tudatos változtatása, a munkafolyamatok szabályozása alakítja a munkavállalók hozzáállását és teljesítményét. Felfedezték azt is, hogy a magasabb munkavállalói elégedettség a teljesítménynövelésen túl számos pozitív hatással bír. Összefüggést tártak fel az elégedettség és OCB, a szervezeti légkör, valamint a hiányzási és fluktuációs ráta közt. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szervezeti célok eléréséhez nem elég a szervezet tagjait pusztán magasabb teljesítményre sarkallni, hanem ki kell alakítani bennük a munkához, szervezethez kapcsolódó pozitív attitűdöt. Vizsgálni kezdték, mely tényezők befolyásoló hatása alakítja leginkább a munkaelégedettség mértékét. Számos modell és vizsgálat született a kérdés megválaszolására, amelyek rendszerezése és modern munkakörnyezetre illesztése napjainkig tart. Bár a területen felhalmozott kutatási eredmények felhasználása és gyakorlatba ültetése leginkább a versenyszféra szereplőire jellemző, létjogosultsága a fegyveres erők esetében is megkérdőjelezhetetlen. A katonai pályával járó kihívások még inkább megkövetelik az állomány általános állapotának – beleértve a mentális jóllétet is – szinten tartását. Az elégedettség mértékének monitorozása és növelése felhasználható az állomány megtartásában, teljesítményének növelésében, a szervezeti célok hatékony elérésében és a szervezet munkaerőpiaci és társadalmi megítélésének javítására tett törekvésekben.

Az elégedettség általános fogalma

Az elégedettség egy olyan pozitív állapot, amely a személyes fejlődéshez és pszichológiai jólléthez segít hozzá.¹ Szoros kapcsolatban áll a motivációval, hiszen a szükségletek kielégülése sok esetben együtt jár az elégedettség érzésével. Nem meglepő tehát, hogy a motivációra irányuló elméletek fejlődésével az elégedettség fogalma is bővült. Maslow elméletében az elégedettség meghatározza, hogyan tör az egyén egyre magasabb szinten álló szükséglet felé. Ebben az esetben az elégedettség még

1 Faragher E. B., Cass M., Cooper C. L.: The relationship between job satisfaction and health: a meta-analysis. *Occupational and Environmental Medicine*, 62. (2005), 105–112. o.

a szükségletek kielégülését követő periódust jelenti.² A kielégülést követő pozitív állapot leírása és hatásainak vizsgálata még várta magára. Az ismert motivációs elméletek közül először Herzberg és munkatársai modelljében jelenik meg a szükségletek munkavégzéshez kapcsolódó csoportosítása és a kielégülésük által kiváltott hatás leírása. Feltételezik, hogy a szükségletek kielégülése, valamint ennek hiánya nem csak pozitív, hanem negatív irányba is képes befolyásolni érzéseinket. Felvetik továbbá, hogy az elégedetlenség és elégedettség állapotát okozó tényezők eltérőek lehetnek. A két-faktoros modell mellett, hogy megtöri az elégedettség egyenesét, a különböző szükségletek kielégülésének hatásait is két fő csoportba sorolja. A higiénés tényezők (például: munkabiztonság, fizetés, fizikai munkakörülmények) teljesülése nem jár automatikusan a sokak számára pozitívan értékelt elégedettség érzésével. Ezen alapszükségletek mindössze a munkavállaló semleges állapotát biztosítják. A higiénés feltételek hiányában a semleges érzelmi állapot minősége romlik, kialakul az elégedetlenség. Ezzel szemben a motivátor tényezők (például: kihívást jelentő munka, teljesítmény elismerése, döntésekben való részvétel) alkalmasak arra, hogy teljesülésükkel pozitív érzést (elégedettséget) váltsanak ki az egyénben. Az elégedettség munkavégzésre gyakorolt hatása a motivációs szint, valamint a szervezet iránti lojalitás növekedését eredményezi. Mivel a két állapot háttérben más-más tényezők állnak, Herzberg szerint az elégedetlenség és elégedettség nem jelölhetik egy egyenes végpontjait, ehelyett két tartományt különít el a két fogalomnak. A tartományok érintkeznek, ahol az elégedetlenség állapota megszűnik a higiénés tényezők teljesülésével. A személy így is jól működik, azonban ekkor nem él át pozitív érzést. Ez az állapot az a pont, ahol az elégedettség tartományába léphetünk.³ Látható, hogy a két-faktoros elméletben az elégedettség fogalma már több mint a szükségletek teljesülése. A motivátor tényezők alapján megállapítható, hogy az elégedettség azon foka, amely a személyes fejlődéshez és pszichológiai jólléthez segít hozzá csak a magasabb szintű szükségleteknél lép fel.

Adams méltányosság-elméleti modelljében a személy saját preferenciáin túlmutatva a társas környezet szerepére is felhívja a figyelmet. Úgy véli, hogy az egyenlőség és igazságosság észlelése meghatározza, mennyi energiát és erőforrást hajlandó a személy egy feladatba fektetni. Az egyenlőség alapja egy referencia személy, akihez az egyén erőfeszítését és a cserébe kapott javakat (mind fizikai, mind szellemi értelemben) viszonyíthatja. Ha az input értékek és az output értékek nem egyeznek a referencia személy értékeivel, fellép a méltánytalanság érzése.⁴ Ez feszültséget kelt az egyénben (elégedetlenség), aminek megszüntetésére a folyamat eltolódik az egyenlőség, vagyis egy pozitívabb állapot felé.⁵

2 Maslow, A. H.: *Motivation and personality*. New York, Harper and Row, 1954.

3 Herzberg, F.; Mausner, B.; Snyderman, B. B.: *The motivation to work*. New York, Wiley, 1959.

4 Adams, J. S.: *Inequity in social exchange*. In: L. Berkowitz (Ed.): *Advances in experimental social psychology*. New York, Academic Press, 1965. 267–299. o.

5 Thierry, H.: *Motivation and Satisfaction*. In: Pieter J. D. Drenthe, Henk Thierry & Charles J. de Wolff (Eds.): *Handbook of Work and Organizational Psychology 2nd Edn* Hove. Psychology Press Ltd., 1998. 253–289. o.

Az elméletalkotók tehát megegyeznek abban, hogy az elégedettség egy pozitív érzelmi állapot, ami kapcsolódik a motivációhoz és az egyén által adaptívnek értékelt viselkedésmintához. Emellett egyetértenek abban, hogy a negatív érzéssel (elégedetlenség) való megküzdés során a külső környezet átértelmezésével vagy akár megváltoztatásával az egyén törekedni fog a semleges állapot elérésére. Fontos kiemelni azonban, hogy bár az elégedettség meghatározásában több ponton egyezés mutatkozik az elméletalkotók munkásságában, minden modell más megközelítésből mutatja be a jelenséget. A fentiek mellett erre példa többek közt Locke⁶ és Locke és Henne⁷ munkája. A korábbi elmélet az elégedettséget eszköznek tekinti, és egy kezdeti állapotként értelmezi, ami a személy számára lehetővé teszi bizonyos motívumok aktiválását. A pozitív érzelmi állapot tehát azon értékek elérését teszi lehetővé, amelyek a személy számára jelentőséggel bírnak a különböző helyzetekben. Amíg a korábbi elmélet valójában az elégedettség hatására helyezi a hangsúlyt, addig az 1986-os tanulmány már a pozitív állapot eredetét is vizsgálja. A szerzőpáros munkájában a munkával való elégedettséget úgy jeleníti meg, mint egy kellemes érzelmi állapotot, ami abból ered, hogy a személy képes tudatosítani az értékeket a munkájában. Schneider az attitűdök szerepét emeli ki. Úgy véli, hogy az értékelésre és érzésekre irányuló attitűd meghatározza a viselkedés lehetséges kimeneteit és a körülmények észlelését.⁸ Ez munkaelégedettség vonatkozásában megközelítőleg annyit tesz, hogy a munkavállalói attitűd figyelemmel kísérése részben magyarázatul szolgálhat munkatársaink viselkedésére. Egy évtizeddel később Thierry a témában született elméletek mérlegelésével az elégedettséget az egyén szükségletei, a személy számára fontos feltételek és a vágyott cél elérésének dimenziói mentén értelmezi. Ha a szükségletek kielégülnek, teljesülnek a személy számára fontos feltételek, és a személy képes elérni meghatározott célokat, akkor elégedettség érzése lép fel. Ez alkalmazható a munkával való elégedettségre is. A munkaelégedettség eszerint nem más, mint annak a mértéke, hogy a személy mennyire elégedett a munkájának különböző aspektusaival és a munkahelyen átélt helyzetekkel, munkahelyi környezettel.⁹ Thierry komplex definícióját szűkíti le Weiss és Merlo az egyén szintjére azzal, hogy felhívják a figyelmet az egyén munkáról való vélekedésének és a munkára irányuló attitűdjének szerepére.¹⁰

A munkával való elégedettség fogalma és szerepe

A munkával való elégedettség kérdésével megközelítőleg az 1930-as évek elejétől foglalkoztak a kutatók. Kezdetben a mérések az egyén érzelmi állapota és a munkavégzés kapcsolatát vizsgálták. Ezek a kutatások megalapozták a munkával való elégedettség

6 Locke, E. A.: The nature and causes of job satisfaction. In: Dunette, M. D. (Ed.): Handbook of Industrial and Organizational Psychology. Chicago, Rand McNally, 1976. 1297–1349. o.

7 Locke, E. A. & Henne, D.: Work motivation theories. In: C. L. Cooper and I. T. Robertson (Eds.): International Review of Industrial and Organizational Psychology. Chichester, Wiley, 1986. 1–35. o.

8 Schneider B.: Organizational behavior. *Annual Review of Psychology*, 36. (1985), 573–611. o.

9 Thierry 1998.

10 Weiss, H. M. – Merlo K. L.: Job Satisfaction In: James D. Wright (Ed.): International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. 2nd Ed. 2015. 833–838. o.

fogalmának kialakulását és kutatását. Elsődleges célként a produktivitás változásának megértése és a teljesítmény fokozása jelent meg.¹¹ Kezdetben a terület kutatása szinte kizárólag a szervezeti érdekekhez kapcsolódott, így a kutatások fókuszában is a szervezet állt. Később, bár a terület fejlődése kéz a kézben haladt a gazdaság fejlődésével, a hangsúly egyre inkább a személyre tolódott. Az 1950-es és 60-as évekre az egyén szerepe megkérdőjelezhetetlenné vált. Megközelítőleg ekkor jelentek meg az első olyan elméletek,¹² amelyek az egyénre fókuszálnak és az elégedettségre már nem csak úgy tekintettek, mint a termelést befolyásoló tényezőre.¹³ A terület jelentősége idővel még inkább felértékelődött.¹⁴ Ennek oka továbbra is a munkavállalók teljesítményének növelésében keresendő. Emellett azonban új, emberközpontú szempontok is megfogalmazódnak, mint a reziliencia¹⁵ növelésének lehetőségei az elégedettség fokozásával.¹⁶ Az új szempontok figyelembevétele a szervezetek számára is kifizetődőnek bizonyult.¹⁷ Túllépve a teljesítmény fokozás kérdésén, felfedezték, hogy a mentális well-being,¹⁸ valamint a magas fokú reziliencia fordítottan arányos a hiányzási és fluktuációs mutatóval. Vagyis az elégedettség és mentális ellenállóképesség növelésével kevesebb munkavállaló jelent betegeget, és csökken a kilépések száma is. A szervezetek szempontjából tehát a well-being programokba fektetett összeg megtérül, tekintettel arra, hogy a jelen levő munkatársakat és nem a betegség miatt munkából kieső (következésképpen aktívan nem termelő) személyek munkabéretét fizetik. Továbbá csökken a toborzás-kiválasztás költsége is azzal, hogy kevesebben hagyják el a szervezetet.¹⁹ A munkavállalói elégedettség tehát a szervezetek számára is egy kulcsmotívum. Ez a Magyar Honvédség esetében sem lehet másképp. Ennek oka szervezeti oldalról a költséghatékonyság mellett, hogy több olyan kritériumot állít az állomány tagjainak, amelyeket az egyén önmagában nem teljesíthet.

-
- 11 Lásd például: Fisher, V. E. – Hanna, J. V.: *The Dissatisfied Worker*. New York, Macmillan, 1931.; Hersey, R. B.: *Workers' Emotions in Shop and Home: A Study of Individual Workers from the Psychological and Physiological Standpoint*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1932.
 - 12 Lásd: Herzberg et al. 1959.; Vroom V. H.: *Work and motivation*. New York, Wiley, 1964.; Adams 1965.; Locke, E. A.: What is job satisfaction? *Organizational Behavior and Human Performance*, 4. (1969/4), 309–336. o.
 - 13 Weiss – Merlo 2015.
 - 14 Griffin, R. W., Bateman, T. S.: Job satisfaction and organizational commitment. In: C. L. Cooper & I. Robertson (Eds.): *International review of industrial and organizational psychology*. London, Wiley, 1986. 157–188. o.
 - 15 A reziliencia azon mentális védőmechanizmusokat jelenti, amelyek a külső környezet által kibocsátott negatív hatásokkal szemben megóvják, ellenállóvá teszik az állományt. Definíció forrása: Flechter, D.; Sakar, M. Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *Euroean Psychologist*, 18. (2013), 12–23. o.
 - 16 Begley, T. M.; Czajka, J. M.: Panel analysis of the moderating effects of commitment on job satisfaction, intent to quit, and health following organizational change. *Journal of Applied Psychology*, 78. (1993/4), 552–556. o.
 - 17 Flynn, T. N.; Whitley, E.; Peters, T. J.: Recruitment strategies in a cluster randomized trial – cost implications. *Statistics in Medicine*, 21. (2002), 397–405. o.
 - 18 Mentális well-being: mentális jóllét.
 - 19 O'Leary-Kelly, A. M.; Griffin, R. W. (1995) Job satisfaction and organizational commitment In: N. Brewer and C. Wilson (Eds.): *Psychology and Policing Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates Publishers*, 1995. 367–394. o.

Ilyen szervezeti kulcsértékek, kritériumok lehetnek: a lojalitás, az elkötelezettség, a bajtársiaság.²⁰ Számos kutatási eredmény alapján megállapítható, hogy a munkaelégedettség és a szervezet iránti elkötelezettség kapcsolatban állnak egymással. Abban az esetben, ha egy alkalmazott jól érzi magát a munkahelyén, a szervezet iránti elkötelezettsége is növekedhet.²¹ Láthatjuk tehát, hogy az alkalmazottak munkával való elégedettsége valóban megkerülhetetlen kérdés egy szervezet életében.²²

A munkaelégedettség tényezői

Weiss a munkával való elégedettség elméleteit tartalmuk szerint négy csoportba sorolja: kognitív megítélés, társas befolyásolás, diszpozicionális és érzelem elméletek. Az elméletek közül a kognitív megítélés elméletek a legkorábbi, míg az érzelem elméletek a legújabb kutatások főbb elméleteit tartalmazzák. A kognitív megítéléshez tartozó megközelítések leginkább az 1960-as évekre tehetőek.²³ Ezekben az elméletekben a munkaelégedettséget a munkakörnyezet szerveződése mentén értelmezik. A kognitív megítélés keretrendszerében tehát a munkatársak, a juttatások, a felettesek, a karrierlehetőségek a meghatározó tényezők. A korszak elméletalkotói szerint minden munkavállaló rendelkezik olyan preferenciákkal (igényekkel, szükségletekkel), amelyeket a munkakörnyezet monitorozása során közvetlenül vagy a munkakörnyezet jellegzetességeiből adódó következmények értékelésekor használnak. A frissebb kutatásokban a kognitív megítélés elméleteit a személy – munka – szervezet (P – J – O fit) illeszkedésének vizsgálatában használják. A P – J – O fit annak a mértékét jelenti, amennyire a személy értékei, képességei, készségei és szükséglete illeszkednek a munka kritériumaihoz és a szervezet értékrendjéhez. Azokban az esetekben, amikor sok jellegzetesség illeszkedik egymáshoz a három alkotóelemben, az egyén és a munkakörnyezet között egy jól működő, mindenki számára előnyös kapcsolat alakul ki.²⁴ A társas befolyásolással kapcsolatos elméletek csoportja leginkább a társas információfeldolgozás témakörével foglalkozó elméleteket foglalja magába.²⁵ A társas információfeldolgozás elméletek a társas környezet szerepét hangsúlyozzák a munkával kapcsolatos ítéletek kialakulásában. Feltételezik, hogy a munkatársak hozzáállása befolyásolja a munka jellemzőinek érzékelését és értékelését, ezzel pedig

20 <https://iranyasereg.hu/> (Letöltés ideje: 2020. 07. 22.)

21 Bakker, A. B.; Demerouti E. Towards a model of work engagement. *Career Development International*, 13. (2008/3), 209–223. o.

22 A katonai pálya kapcsán érdemes lehet megemlíteni, hogy különbségek adódhatnak abból adódóan, hogy az állomány tagja hivatásos, szerződéses stb. formában teljesítenek szolgálatot. Jelen tanulmány a különböző besorolások közt nem tesz különbséget, azonban a kérdéskör jövőbeli vizsgálat tárgyát képezheti.

23 Locke 1976.; Porter, L. W.: A study of perceived need satisfactions in bottom and middle management jobs. *Journal of Applied Psychology*, 45. (1961), 1–10. o.; Katzell, R. A.: Personal values, job satisfaction and job behavior. In: Borow, H. (Ed.): *Man in a World of Work*. Boston: Houghton-Mifflin, 1964. 341–366. o.

24 Kristof-Brown, A. L.; Zimmerman, R. D.; Johnson, E. C. (2005) Consequences of individuals' fit at work: a meta-analysis of person–job, person–organization, person–group, and person–supervisor fit. *Personnel Psychology*, 58. (2005), 281–342. o.

25 Salancik, G. R., Pfeffer, J., 1978. A social information processing approach to job attitudes and task design. *Administrative Science Quarterly*, 23. (1978/2), 224–253. o.

a munkaelégedettség mértékét. A munkatársak mellett a vezető szerepe sem elhanyagolható az elégedettség szintjének vizsgálatakor. A vezetés típusa erősen hat a munkavállaló munkára irányuló attitűdjére.²⁶ A vezetők szerepe napjainkban változatos képet mutathat a különböző szervezetekben (sőt, akár a szervezeten belül is), attól függően, mit vár el a szervezet vezetőitől, milyen képet szeretne kialakítani magáról, milyen munkakörnyezetet kíván teremteni. Ez azonban nem változtat a tényen, hogy a vezetők szerepe meghatározó és a szervezet sikeressége függ a vezetési stílustól. Mintzberg szerint,²⁷ az igazi vezetők elköteleződnek alkalmazottaik felé, és józanul mérlegelnek, hiszen felismerik, hogy amit tesznek, nem saját érdekeiket szolgálja, hanem egy nagyobb cél elérését segíti. A diszpozicionális megközelítés elméleteiben a személyiség jellemzői állnak a középpontban. A személyiség jellemzői befolyásolják az elégedettséget, tekintettel arra, hogy a személyiség hatással lehet az átélt érzelmi állapotokra. Weiss és Cropanzano szerint a személy munkával való elégedettsége tükrözi az egyén általános állapotát és a hajlamát arra, hogy általában mennyire érzi jól vagy rosszul magát a mindennapokban.²⁸ Judge és munkatársai önértékelés (CSE) elmélete kiemeli azokat az alapvető személyiségvonásokat, amelyek a munkaelégedettségre is hatást gyakorolhatnak. Ilyen személyiségvonások az önbecsülés, az énhatékonyság, a kontroll és a neuroticizmus. Példaként említhető az önbecsülés és a munkaelégedettség mértékének kapcsolata. Az elméletalkotók azt találták, hogy minél magasabb egy személy önbecsülése, annál összetettebb munkát részesít előnyben. Abban az esetben, amennyiben a munka nem elég komplex, a magas önértékelésű személyek esetében elégedetlenség lép fel és más, preferenciájukhoz jobban illeszkedő munkát keresnek.²⁹ Az érzelem elméletek esetében a munkáról való gondolkodás, a (tudatos) személyes preferenciák feltérképezését felváltotta a munkára adott érzelmi válaszreakciók vizsgálata. Weiss és Cropanzano AET (*affective events*) teóriájában az elégedettséget, mint attitűdöt vizsgálták, választ keresve arra, hogyan lehet viszonylag stabilnak mondható a gyakran változó hangulatok és érzések mellett.³⁰

A négy megközelítés alapján látható, hogy a munkahelyi elégedettség tényezői komplexek. Tartalmazzák a külső környezetet, az interperszonális kapcsolatokat, a személyiség jellemzőit. Továbbá minden esetben egy átfogó értékelő ítéletén alapszik, amit az egyén a munkájára vonatkoztat.

26 Saleem, H. (2015): The impact of leadership styles on job satisfaction and mediating role of perceived organizational politics. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 172. (2015/27 January), 563–569. o.

27 Mintzberg, H.: Developing Leaders? Developing Countries? *Oxford Leadership Journal*, March 2010 Volume 1, Issue 2.

28 Weiss, H. M., Cropanzano, R.: Affective events theory: a theoretical discussion of the structure, causes and consequences of affective experiences at work. *Organizational Behavior*, 18. (1996), 1–74. o.

29 Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C.: The dispositional causes of job satisfaction: a core evaluations approach. *Organizational Behavior*, 19. (1997), 151–188. o.

30 Weiss és Cropanzano 1996.

A munkahiedelmek szerepe az elégedettség növelésében

Amint azt láthattuk, a munkaelégedettség egy igen összetett jelenség, amely feltárására számos megközelítés született. Fisher és Locke szerint a jelenség mélyebb megismerésére tett kísérletek jelentős fejlődést mutattak az okok feltárásában.³¹ Ebben nagy szerepet játszott mind a motivációkutatás fejlődése, mind pedig az a tény, hogy az egyre szélesebb körben végzett kutatások eredményeként a pszichológiai folyamatokról is folyamatosan bővülő ismeretanyag áll rendelkezésünkre.³² A fentiekben ismertetett négy elméleti csoportosítás mellett a szerző 2002-es munkájában a terület fejlődése érdekében javaslatot tesz az idő, mint tényező vizsgálatára is. Judge és Ilies szerint ugyanis az egyszeri mérés eredménye csak egy adott időpontban, egy adott életkorban, egy adott helyzetben érvényes. Az egyszeri mérés megakadályozza a kutatókat az elégedettség mintázatának és az időbeli változás okainak feltárásában. A szerzőpáros javasolja továbbá a munkaelégedettség idői vetületének vizsgálatára a munkára irányuló hiedelmek vizsgálatát, mintázatának meghatározását. Ennek oka, hogy a már ismertetett elméletek közös elemének a munkára irányuló hitek, elképzelések (munkahiedelmek) tekinthetők. Az idő múlásával azonban, ahogy bármely tényező, a munkahiedelmek is változhatnak.³³

A munkahiedelmek időbeli változásának, ezzel pedig mind a munkamotiváció, mind pedig a munkaelégedettség megértésére még egy fogalom alkalmazása szükséges. Az identitás és ennek változása talán a legmegfelelőbb megközelítés arra, hogy az időbeli mintázat változását vizsgáljuk, megértsük. Schwartz az identitást, mint stratégiát értelmezi, amelyet az egyén több számára ismert alternatíva közül választ. Célja az önismeret növelése. Választása kihat az életének minden területére, beleértve a munkaválasztást, a vallást és a politikai értékeket is. Fontos kiemelni azonban, hogy az életkor előrehaladtával, élethelyzetek változásával és a társadalmi folyamatok hatására az önmagunk megismerésére kialakított keretrendszerünk is változik.³⁴ (Erről bővebben lásd: Pittman és munkatársai (2009)³⁵). Vannak olyan szükségleteink, preferenciáink, amelyek az idő múlásával háttérbe szorulhatnak, míg mások a helyükbe lépnek. Változhat például egy személy munkáról alkotott véleménye, amikor megkapja első állását, amikor párt választ, amikor családot alapít, ahogy változhat a munkáról való gondolkodása a nyugdíjazás előtt álló személyeknek is.

-
- 31 Fisher, C. D., & Locke, E. A.: The new look in job satisfaction research and theory. In: C. J. Cranny, P. C. Smith, & E. F. Stone (Eds.): *Job satisfaction how people feel about their jobs and how it affects their performance*. New York, Lexington, 1992. 165–194. o.
- 32 Judge, T. A.: The dispositional perspective in human resources research. *Personnel and Human Resources Management*, 10. (1992), 31–72. o.
- 33 Ilies, R.; Judge, T. A.: Understanding the dynamic relationships among personality, mood, and job satisfaction: A field experience sampling study. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, Vol. 89(2). November 2002, 1119–1139. o.
- 34 Schwartz, S. J.: The evolution of Eriksonian and Neo-Eriksonian identity theory and research: a review and integration. *Identity*, 1. (2001/1), 7e58.
- 35 Pittman, J. F.; Kerpelman J. L.; Lamke, L. K.; Sollie, D. L.: Development and validation of a Q-sort measure of identity processing style: The identity processing style Q-sort. *Journal of Adolescence*, 32. (2009), 1239–1265. o.

Az identitás állapota meghatározza, mely tényezők teljesülése fontosabb az egyén számára egy adott életszakaszban. Az identitás állapota és változása tehát hatással van azokra a tényezőkre, amelyek az adott életszakaszban előtérbe kerülnek, ezzel megváltoztatva a munkahiedelmeket is. Ha pedig ezek a tényezők teljesülnek, az hatással lehet a munkahelyi elégedettségre is.

A munkával való elégedettséggel összefüggő főbb területek a fegyveres erőknél

Ahogy korábbi kutatások is példázzák, a teljesítmény fokozásának egyik eszköze a munkaelégedettség növelése. A pozitív attitűd kialakítása mindig kétoldalú folyamat. A parancsnoki munkában is elengedhetetlen figyelmet fordítani az alárendelt munkához való viszonyának pozitív irányba történő befolyásolására. Saját és alárendelt egysége teljesítményének fokozásával a parancsnok hozzájárul a szervezeti célok megvalósításához és saját felelősségi körében biztosítja az ütőképes haderő megteremtéséhez szükséges alapot. A teljesítmény fokozásán túl a fegyveres erőknél a munkavállalók lojalitásának elnyerése is szervezeti érdekek tekinthető. Ez azonban a speciális munkakörök és magas szintű személyes kockázatvállalás miatt nehézkessé válhat. A munkaelégedettség kapcsolatban áll a lojalitással és szervezeti elköteleződéssel. A parancsnoki munkát megnehezíti, ha az állomány alacsony fokú elköteleződést mutat a szervezet, a munka vagy parancsnoka iránt. Az elköteleződés hiánya konfliktushelyzeteket generál, ami a morál romlásához vezethet. A munkaelégedettség eszközként használható a lojalitás, így a morál növeléséhez. A speciális munkakörök és munkakörnyezet okozta kihívások egyikének tekinthetjük a munkavállalókra nehezedő megnövekedett mértékű distresszt is. A szervezeti elköteleződés kialakítása mellett az állomány mentális egészségének fenntartása is fokozott figyelmet igényel. A munkaelégedettség növelése együtt jár a reziliencia, vagyis ellenállóképesség növekedésével. A parancsnoki munkát megkönnyíti, ha az alárendelt személyek, alegységek képviselői mind testi, mind szellemi tekintetben egészségesek, ellenállóak a munka során megjelenő stresszhatásokkal szemben. Ez növeli az állomány hadrafoghatóságát, továbbá csökkenti az egészségügyi szabadságokkal felmerülő többletköltségeket. Parancsnokként tehát az állomány fizikai felmérése mellett a mentális állapot folyamatos monitorozása is elengedhetetlen. Szükség esetén a parancsnoki feladatok részét képezi a mentális jóllétre fordítandó erőforrások mozgósítása, ami azonban a bemutatott hatásmechanizmusok mintájára, ha hosszabb távon is, de minden esetben megtérül.

A munkaelégedettség növelésének lehetséges gyakorlati irányai a fegyveres erőknél

A fegyveres erők esetében tehát minimum négy fő, a szervezet sikeres működése érdekében elengedhetetlen terület fejlesztésére gyakorolhat hatást a munkaelégedettség növelése. Érdeemes néhány olyan lehetőséget is megemlíteni, amelyek segítségével az elégedettség növelésének lépései könnyebben szervezetre szabhatóvá válnak. A munkaelégedettség növelése azon tényezők mentén lehetséges, amelyek

a munkavállalók számára fontosak. Parancsnokként az ütőképes alegységek létrehozása érdekében szükséges az alárendeltek igényeinek, preferenciáinak felmérése és az erőforrások tervezésénél ezen adatok figyelembevétele. Ehhez a kétirányú kommunikáció és az alárendeltek parancsnok felé érkező folyamatos visszajelzése elengedhetetlen. Bár a fegyveres erő esetében alapvetően parancsuralmi rendszerről beszélünk, a munkaelégedettség növelése egyirányú, felső szintektől lefelé történő kommunikációval nem lehetséges. Abban az esetben ugyanis, amikor nem az alsóbb szinteken megjelenő igényekhez igazítja a parancsnok a használni kívánt eszközöket, az állomány elégedettségi szintje változatlan marad. A munkaelégedettség növelésére továbbá rétegzett stratégia kialakítása szükséges. Parancsnokként figyelembe kell venni az alárendeltségbe tartozó személyek életkorát, élethelyzetét és a főbb – gondolkodásukat, személyiségüket – befolyásoló környezeti tényezőket. Javasolt az állomány munkaelégedettség növelésére életkori csoportok létrehozása és a korcsoportok közös jegyeinek feltérképezése. A korcsoportok beazonosítása után segítséget nyújthat a hasonló életszakaszban járó munkavállalók munkáról alkotott véleményének és elvárásainak megismerése. A munkahiedelmek feltérképezésére eszközként használható a korcsoportok közös vonásainak megismerése. A munkahiedelmek életkorhoz és élethelyzethez kötöttek. Vannak ugyanis olyan szükségleteink, preferenciáink, amelyek az idő múlásával háttérbe szorulhatnak, míg mások a helyükbe lépnek. A munkaelégedettség növelésében a munkahiedelmek eszközként való használatát az teszi lehetővé, hogy a személy preferenciáit, vélekedéseit, attitűdjeit a külső környezeti és a társadalmi tényezők is alakítják. A külső környezeti ingerekből fakadó közös élmények, tapasztalatok mentén kialakulnak a korcsoportok közös jellemző vonásai. A közös vonások mentén a korosztályok elkülöníthetők, munkahiedelmeik könnyebben meghatározhatóvá válnak. A munkahiedelmek ismerete mentén pedig nagyobb biztonsággal választhatók ki azok az eszközök, alakíthatók ki olyan stratégiák, amelyek a szervezeti célokat éppúgy szolgálják, ahogy a szervezetet alkotó elem, vagyis az ember érdekeit.

Összegzés, kitekintés

A munkával való elégedettség szerepe és felhasználhatósága az elméletek fényében a fegyveres erők esetében is jelentős. A munkavállalók attitűdje és érzelmi állapota nagymértékben befolyásolja a munkateljesítményt, a lojalitást, a szervezet iránti elköteleződést és a személyes reziliencia mértékét. A fegyveres erőknél több olyan szervezeti sajátosság és munkavégzéshez kapcsolódó jellegzetesség (például: speciális munkakörülmények, munkakörnyezet és elvárások) figyelhető meg, amelyek összessége elengedhetlenné teszi a holisztikus szemléletmód használatát. Az állomány testi egészsége, fizikai állóképessége mellett a mentális egészség és jóllét szerepe is felértékelődik. Ennek kapcsán a fegyveres erők számára is kifizetődő lehet közép és hosszú távon a munkaelégedettség elméleteinek szervezetre szabása, gyakorlatba ültetése. Ehhez segítségül szolgálhat az állomány munkahiedelmeinek felmérése, rendszerezése. A terület felhasználása tehát a fegyveres erőknél az állomány és szervezet belső struktúráinak fejlesztésére is alkalmas lehet. Fontos emellett megjegyezni, hogy a munkaelégedettség szervezeten belüli növekedése közvetve hatást

gyakorolhat a szervezet és a külső környezet (például munkaerőpiaci szereplők, társadalom stb.) kapcsolatára is. A magas fokú szervezeti elégedettség hozzájárul a munkáltatói márkaépítés sikeréhez, a munkaerőpiaci helyzet stabilizálásához és a szervezet versenyképességének növeléséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adams, J. S.: Inequity in social exchange.
In: L. Berkowitz (Ed.): *Advances in experimental social psychology*.
New York, Academic Press, 1965. 267–299. o. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60108-2](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60108-2)
- Bakker, A. B.; Demerouti E. Towards a model of work engagement. *Career Development International*, 13. (2008/3), 209–223. o. <https://doi.org/10.1108/13620430810870476>
- Begley, T. M.; Czajka, J. M.: Panel analysis of the moderating effects of commitment on job satisfaction, intent to quit, and health following organizational change. *Journal of Applied Psychology*, 78. (1993/4), 552–556. o. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.4.552>
- Faragher E. B., Cass M., Cooper C. L.: The relationship between job satisfaction and health: a meta-analysis. *Occupational and Environmental Medicine*, 62. (2005), 105–112. o. <https://doi.org/10.1136/oem.2002.006734>
- Fisher, V. E., Hanna, J. V.: *The Dissatisfied Worker*. New York, Macmillan, 1931. <https://doi.org/10.1037/10719-000>
- Fisher, C. D., & Locke, E. A.: The new look in job satisfaction research and theory. In: C. J. Cranny, P. C. Smith, & E. F. Stone (Eds.): *Job satisfaction how people feel about their jobs and how it affects their performance*. New York, Lexington, 1992. 165–194. o.
- Flechter, D.; Sakar, M. Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *European Psychologist*, 18. (2013), 12–23. o. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000124>
- Flynn, T. N.; Whitley, E.; Peters, T. J.: Recruitment strategies in a cluster randomized trial – cost implications. *Statistics in Medicine*, 21. (2002), 397–405. o. <https://doi.org/10.1002/sim.1025>
- Griffin, R. W., Bateman, T. S.: Job satisfaction and organizational commitment.
In: C. L. Cooper & I. Robertson (Eds.): *International review of industrial and organizational psychology*. London, Wiley, 1986. 157–188. o.
- Hersey, R. B.: *Workers' Emotions in Shop and Home: A Study of Individual Workers from the Psychological and Physiological Standpoint*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1932.
- Herzberg, F.; Mausner, B.; Snyderman, B. B.: *The motivation to work*. New York, Wiley, 1959.
- Ilies, R.; Judge, T. A.: (2002), Understanding the dynamic relationships among personality, mood, and job satisfaction: A field experience sampling study. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, Vol. 89(2), November 2002. 1119–1139. o. [https://doi.org/10.1016/S0749-5978\(02\)00018-3](https://doi.org/10.1016/S0749-5978(02)00018-3)
- Judge, T. A.: The dispositional perspective in human resources research. *Personnel and Human Resources Management*, 10. (1992), 31–72. o.
- Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C.: The dispositional causes of job satisfaction: a core evaluations approach. *Organizational Behavior*, 19. (1997), 151–188. o.
- Katzell, R. A.: Personal values, job satisfaction and job behavior.
In: Borow, H. (Ed.): *Man in a World of Work*. Boston, Houghton-Mifflin, 1964. 341–366. o.
- Kristof-Brown, A. L.; Zimmerman, R. D.; Johnson, E. C.: Consequences of individuals' fit at work: a meta-analysis of person–job, person–organization, person–group, and person–supervisor fit. *Personnel Psychology*, 58. (2005), 281–342. o. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2005.00672.x>
- Locke, E. A.: What is job satisfaction? *Organizational Behavior and Human Performance*, Vol. 4. Issue 4 (1969). 309–336. o. [https://doi.org/10.1016/0030-5073\(69\)90013-0](https://doi.org/10.1016/0030-5073(69)90013-0)
- Locke, E. A.: The nature and causes of job satisfaction. In: Dunette, M. D. (Ed.): *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*. Chicago, Rand McNally, 1976. 1297–1349. o.
- Locke, E. A. & Henne, D.: Work motivation theories.
In: C. L. Cooper and I. T. Robertson (Eds.): *International Review of Industrial and Organizational Psychology*. Chichester, Wiley, 1986. 1–35. o.

- Maslow, A. H.: Motivation and personality. New York, Harper and Row, 1954.
- Mintzberg, H.: Developing Leaders? Developing Countries? *Oxford Leadership Journal*, March 2010 Volume 1, Issue 2.
- O'Leary-Kelly, A. M.; Griffin, R. W.: Job satisfaction and organizational commitment
In: N. Brewer and C. Wilson (Eds.): Psychology and Policing Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1995. 367–394. o.
- Pittman, J. F., Kerpelman J. L., Lamke, L. K., Sollie, D. L.: Development and validation of a Q-sort measure of identity processing style: The identity processing style Q-sort. *Journal of Adolescence*, 32. (2009), 1239–1265. o. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.01.002>
- Porter, L. W.: A study of perceived need satisfactions in bottom and middle management jobs. *Journal of Applied Psychology*, 45. (1961), 1–10. o.
<https://doi.org/10.1037/h0039806>
<https://doi.org/10.1037/h0043121>
- Salancik, G. R., Pfeffer, J., (1978) A social information processing approach to job attitudes and task design. *Administrative Science Quarterly* 23(2), 224–253. o. <https://doi.org/10.2307/2392563>
- Saleem, H.: The impact of leadership styles on job satisfaction and mediating role of perceived organizational politics. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 172. (27 January 2015), 563–569. o.
<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.403>
- Schneider B.: Organizational behavior. *Annual Review of Psychology*, 36 (1985). 573–611. o.
<https://doi.org/10.1146/annurev.ps.36.020185.003041>
- Schwartz, S. J.: The evolution of Eriksonian and Neo-Eriksonian identity theory and research: a review and integration. *Identity*, 1. (2001/1), 7e58. <https://doi.org/10.1207/S1532706XSCHWARTZ>
- Thierry, H.: Motivation and Satisfaction.
In: Pieter J. D. Drenthe, Henk Thierry & Charles J. de Wolff (Eds.): Handbook of Work and Organizational Psychology 2nd Edn Hove, Psychology Press Ltd., 1998. 253–289. o.
- Vroom V. H.: Work and motivation. New York, Wiley, 1964.
- Weiss, H. M., Cropanzano, R.: Affective events theory: a theoretical discussion of the structure, causes and consequences of affective experiences at work. *Organizational Behavior*, 18. (1996), 1–74. o.
- Weiss, H. M.; Merlo K. L.: Job Satisfaction
In: James D. Wright (Ed.): International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences 2nd Ed. 2015. 833–838. o. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.22029-1>
<https://iranyasereg.hu/>

Bán Attila[◇]

Katonaerkölcsi értékek érvényesülése a Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégiumban végzett növendékek életében

DOI 10.17047/HADTUD.2020.30.3.67

A tanulmány a katonaerkölcsi értékek – a bajtársiasság, fegyelmezettség, a becsületesség – megjelenését, hasznosíthatóságát vizsgálja a Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégiumban (KKHKK) 2015–2017 között érettségizett növendékek mindennapi életében. Elemzi a KKHKK-ban zajló katonai szocializációs nevelés sikerességét.

KULCSSZAVAK: katonai középiskola, katonaetika, katonai nevelés, KKHKK

A research on the military Code of Ethics considering the everyday lives of those graduated from Military High School KKHKK

This paper is about examining the expedience of the military code of ethics. In the essay I analyze the existence of courage, discipline, honesty in the everyday lives of those graduated from KKHKK and I also analyze the success of military education at KKHKK.

KEYWORDS: military high school, military code of ethics, military education, KKHKK

Előszó

Magyarországon 2004-ben, az önkéntes haderőre történő átállásnak köszönhetően a klasszikus sorkatonai szolgálat felfüggesztésre került. Ennek következményeként a honvédség bizonyos tekintetben háttérbe szorult a civil köztudatban. Egy ponton azonban még megmaradt a kapcsolat. Ez volt az úgynevezett katonai középiskolai rendszer, mely részint a serdülőkorú fiatalok honvédelmi nevelését volt hivatott szolgálni, részint az utánpótlás lehetőségét biztosította a honvédség számára, hiszen a katonai szocializációs alapokat ezek az intézmények jellegükből adódóan magukban hordozták. A katonai középiskolák alternatívát nyújtottak a 14–18 éves korosztály

◇ Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium – 'Kratochvil Károly' 'Honvéd' Secondary School and Dormitory; email: banattila.82@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9184-1064

részére, hogy megismerkedjenek a honvédség felépítésével, működésével, és egyben kiváló lehetőséget adtak arra is, hogy a honvédelmi értékek, a hazafias nevelés és a katonai erkölcsi értékek átadása megvalósuljon.

Ilyen típusú közintézmények már az Osztrák–Magyar Monarchia idején is léteztek, de a tanulói létszámot tekintve a 20. század utolsó harmada nevezhető a magyarországi katonai kollégiumok fénykorának. 1974-től tizennyolc honvéd középiskolát hoztak létre az ország különböző pontján, jellemzően a megyeszékhelyeken.

A szervezeti átalakítások során a kilencvenes évek második felében az MH középiskolai rendszerét szinte teljesen felszámolták, 2007-ben Győrben az utolsó intézményt is bezárták. Így nem csupán a közvetlen kapcsolat szűnt meg a középiskolai korosztály és a honvédség között, hanem a köznevelésben is hiátus keletkezett a honvédelmi nevelés tekintetében. E hiány pótlására hozták létre 2013-ban a debreceni székhelyű Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégiumot (továbbiakban: KKHKK) a katonai középiskolák mintája alapján, de jogállás szempontjából eltérő, új típusú középfokú közoktatási intézményként, amelyet a szaktárca a kezdetektől támogatott.¹

A KKHKK egyfajta hibrid intézmény, mert megfelel a polgári közoktatási tanintézményekkel szemben támasztott követelményeknek, illetve ezzel párhuzamosan egy speciális, katonai jellegű szabályrendszert alkalmaz, amely szervesen kapcsolódik a honvédelmi neveléshez, és a katonai szocializáció első lépcsőfokának, ha úgy tetszik előszobájának tekinthető

Vizsgálatom tárgya, hogy az említett intézményben 2015–2017 között érettségizett növendékek, foglalkozásuktól függetlenül, milyen mértékben képesek hasznosítani azon katonakerölcsi ismereteiket, amelyekkel a KKHKK falai között találkoztak, vagy ugyanezen ismeretek esetlegesen mennyire gátolják őket a polgári életvitelükben.

Katonaerkölcsi nevelés az intézményben

A katonai közösségre jellemző jogi szabályrendszer kialakít az egyénben egy olyan magatartási formát, amely kikerülhetetlenné teszi a szabálykövetést, vagyis a katona ráébred arra, hogy a szabályok bizonyos funkciókat tartalmaznak, amelyeknek rendeltetése van. Ez a funkciórendszer válik majd a katona számára szükségyszerűvé ahhoz, hogy helyesen működjön az adott rendszeren belül.² Ki kell hangsúlyozni, hogy a honvéd középiskolában nem katonai nevelés, hanem az életkori sajátosságok figyelembevételére alapján honvédelmi, hazafias nevelés zajlik. Ennek keretében a KKHKK növendékei a közismereti és szakmai tantárgyak mellett megismerik és elsajátítják a katonai szempontból legfontosabb erényeket: a hazaszeretetet, kötelezettségérzetet, bajtársiasságot, engedelmességet és becsületességet.

Az erkölcsi nevelés mellett kiemelt fontosságú a fizikális képességek javítása, amely elősegíti a test egészséges fejlődését, és felkészíti a növendékeket – katonai pályaválasztás esetén – az alkalmassági vizsgálaton történő megfelelésre.³ Az intézményben

1 <http://www.kratochvil.hu/index.php/iskolankrol> (Letöltés ideje: 2019. 10. 14.)

2 Molnár Károly ezds.: A jog és az erkölcs viszonyáról. In: Katonaetika, tanulmánygyűjtemény. Szerk. Molnár Károly. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1993. 19–20. o.

3 A KKHKK Pedagógiai Programja, <http://kratochvil.hu/index.php/dokumentumok> (Letöltés ideje: 2019. 10. 14.)

dolgozó katonapedagógusok⁴ jelenléte elősegíti a honvédelmi nevelést, hiszen a növendék közvetlen kapcsolatba kerül a honvédség hivatásos vagy szerződéses állományú tagjával. A kollégiumban minden évfolyamhoz katonai nevelőtanár van hozzárendelve, de a honvédelmi szaktantárgyakat is katonapedagógus tanítja. Egy adott évfolyamban felmenő rendszerben három osztály található meg. Az „A” gimnáziumi osztály, amely emelt óraszámában angol nyelv mellett francia nyelvet, illetve heti két órában elméleti honvédelmi alapismereteket és másik heti két órában gyakorlati honvédelmi alapismereteket tanul. A „B” szakgimnáziumi osztály elektronikai szakmai képzésben részesül,⁵ valamint heti két-két órában honvédelmi alapismereteket tanul. A „C” osztály egy új típusú, úgynevezett „kadét” honvéd ágazati képzést sajátít el. Számukra a honvédelmi alapismeretek tantárgy van további szaktantárgyakra lebontva, úgymint például a jogi ismeretek vagy a vezetés alapjai tantárgyak.

Fő erények a honvédelmi nevelésben

Bár a katonai etika szakmai etikának minősül, ezáltal egy speciális környezetre vonatkozik, de mint minden más etikai irányzat, az általános etika gyökeréből ered. Tehát, alapvetően felmerül az erkölcsi jó és rossz katonaetikai értelmezése. Ami egy katonának evidens a honvédség rendszerében, egy polgári személy számára logikátlan és értelmetlen cselekvésnek tűnhet. A civil közösség magyarázat és érvelési alapokon nyugvó berendezkedésével szemben a katonai környezet konzervatív és hagyományokon alapuló parancs-engedelmességi rendszer. A honvédelmi nevelésben a katonai erkölcsrendszer kicsinyített mását találjuk meg.

Az etikai oktatásnak köszönhetően a tanulók már az általános iskolában megismerkednek a sarkalatos erényekkel. Az igazságosság, bölcsesség, mértékletesség és a bátorság, mint fő erények az erkölcsi jó megtestesítői, jelen vannak minden etikai irányzatban, így a katonai etikában is, tehát a fő erények a honvédelmi nevelésben is megjelennek.

Az igazságosság minden közösség alapja, közös elvek mentén történő egyetértés, írott és íratlan szabályrendszer. Érdekes, hogy a magyar nyelvben az igazságosság főnevet az igazság alapszóból képezzük, míg az angolszász területeken a jog, azaz a justitia szóból ered. Ergo, a törvény, a törvénykezés az igazságosság jogszerű, állami kereteken belüli megvalósítása, mindenki számára kötelező érvényű szabályok összessége. Nem vitatkozhatunk a szókratészi gondolattal, vagyis az igazságosság az, ha mindenkinek megadjuk azt, ami neki jár. A honvédelmi nevelés szabályrendszere a katonai szabályok figyelembevételével van kialakítva. A kötött jogrendszer érvényesítésének egyik fő pillére a parancs. A parancs megkerülhetetlen, arra engedelmeskedni kell. De a parancsot sokkal könnyebb teljesíteni, ha azt a saját igazságérzet helyesnek tartja, azaz egy véleményem van az az előljáróval. Előfordulhat, hogy a kapott paranccsal egyáltalán nem vagy csak részben értek egyet. Nem tartom

4 Felsőfokú pedagógiai végzettséggel rendelkező és a Magyar Honvédségben szolgálati viszonyban lévő személy.

5 Az épületben egykor elektronikai tiszthelyettes képzés, majd polgári elektronikai középiskolai szakképzés folyt. Az infrastruktúra kiépítettsége miatt célszerű volt ezt a képzési formát megtartani.

igazságosnak, akár büntetesként is felfogható. A serdülőkor egyik sajátossága, hogy a kapott ingert képes az egyén egyfajta támadásként értelmezni, pedig ha elfogadná azt, az ő javára válna. Érzékeny életkor ez az identitásfejlődés szempontjából, emiatt a honvédelmi nevelés során a parancsot adó előjárónak mindig előtérbe kell helyeznie, hogy a végrehajtó állomány nem felnőtt korban lévő személy. A parancs egy összetett, erkölcsi és szakmai döntésekből álló speciális irányítási forma, mely vezeti az emberi cselekvéseket, hasonlít az erkölcsi és morális tevékenységekhez. A „Mit kell tenni?” kérdésre ad választ, azaz megmondja mi a jó, a helyes, a becsületes stb...⁶ Erkölcsmódozó hatása vitathatatlan, ezért minden esetben törekedni kell arra, hogy az adott parancs igazságos, ezáltal hiteles és megkérdőjelezhetetlen legyen. Egy rosszul megfogalmazott parancs vagy szerencsétlen szituáció végérvényesen elfordíthatja a tanulót a honvédelmi értékektől, az esetleges későbbi hivatásos szolgálatól, illetve problémát okozhat a személyiségfejlődésben is.

A katonai középiskolai rendszer megszületésekor Magyarországon a politikai viszonyok által meghatározott, kötött, szabálykövető társadalmi berendezkedés létezett. Emiatt az akkori kor serdülőkorú fiataljai számára magától értetődő volt az a hierarchikus rend, amelyet a katonai középiskolák képviseltek. A jelenkor fiatalságának nehezebb a helyzete, ha a honvédelmi képzésben képzelik el a jövőjüket. Napjaink társadalmi berendezkedése ugyanis sokkal liberálisabb rendszer, amely a tapasztalás, kreativitás és személyiségfejlődés szempontjából előny, viszont egy kötött formájú rend megtanulása szempontjából hátrány lehet. További hátrányt jelent, hogy napjaink társadalmi berendezkedése nem fordít kellő figyelmet az alapvető értékekre, ezáltal a sarkalatos erények alaposabb megismerésére, megkövetelésére sem, jóllehet az elmúlt néhány évben mind az általános, mind a középiskolákban helyet kapott az erkölcsi és etika oktatása.

A honvéd középiskolában a növendékek első naptól kezdve találkoznak a sarkalatos erényekkel, és emellett természetesen a speciális, katonakerkölcsei értékekkel is. Az iskolában eltöltött négy év során mindennapi tevékenységükbe és létformájukba beépül a bátorság és a becsületesség, a méltányosság és a bajtársiasság. Joggal merül fel a kérdés, miért nem választja mindenki a katonai pályát? Az iskolának célja, hogy minél több gyerek katonai hivatást válasszon, de nem kívánjuk ráerőltetni a pályát a fiatalokra. A honvédelmi nevelés nem csupán pályára irányítást jelent, hanem a társadalom számára olyan fiatal felnőttek nevelése a cél, akik befogadók és megértőek a honvédelemmel, a haza védelmének szükségességével kapcsolatban. Ehhez elengedhetetlen egy egészséges formájú erényismeret, és előny a katonakerkölcsei ismeret. A szabályok betartásának megkövetelése, a napirend betartása a honvéd középiskolában mindennapi rutinnak számít. A napirend egy fix támpont, melyre mindenki támaszkodik, hivatkozik. A napirend nevelési jelentősége megkérdőjelezhetetlen. A diák rendet, rendszert tanul meg, mely felnőtt korában rendszerességet, pontosságot, toleranciát jelenthet. Vizsgálódásom témája pontosan ez. Mennyire képes hasznosítani a középiskolában megszerzett erkölcsi, katonakerkölcsei ismereteit a volt növendék, legyen szó katonai pályát vagy civil életet választott egyénről.

6 Boda Mihály: A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei. *Hadtudomány*, 25. (2015), E-szám.

A végzett növendékek pályaválasztása, a vizsgálati anyagok elemzése

A KKHKK elődintézménye, a Gábor Dénes Elektronikai és Műszaki Szakközépiskola 12. évfolyamos diákjai 2013-ban az intézmény átalakításának évében választhatták a honvédelmi nevelést. Így 2014 júliusában végzett az első honvédelmi képzést kapott évfolyam, igaz, ők még nem kötelezően kollégiumi bentlakással és egyenruha nélkül,⁷ civil öltözetben voltak, illetve a katonai alapismeretek tantárgyból való érettségi⁸ sem volt kötelező számukra. De a katonai alapértékekkel már ők is találkozottak. Hibás, vagy legalábbis nem valós értékű eredmény lenne, ha már az első végzett évfolyamot vizsgálatom tárgyává tenném, hiszen a mai intézményi rend már egyáltalán nem hasonlít a kezdeti időszakra. Bár hozzá kell tennem, hogy már az első végzett évfolyamból vállaltak katonai pályát néhányan. Pedig akkor még az előd intézmény miliője dominált a KKHKK falain belül.

Reálisabb eredményt vártam tehát, ha vizsgálatom tárgyát a 2015–2017 között végzett növendékek megkérdezésével próbálom megvalósítani. Ugyanis ők már elég időt töltöttek az iskolában ahhoz, hogy a katonai jellegű nevelés hatással legyen a személyiségükre, illetve az érettségi után megfelelő idő telt el ahhoz, hogy el tudják dönteni azt, hogy a honvédelmi nevelés hogyan befolyásolta, befolyásolja jelenlegi életüket. Szándékom volt, hogy a megkérdezett növendékek aránya egyenlő legyen abban a tekintetben, hogy katonai vagy civil pályát választottak. A megkérdezett fiatalok a felkérésemre kényszer nélkül, és örömmel jelentkeztek. Összesen 26 fiatal kérdeztem meg online, skype illetve messenger chat interjú keretében 2019. december 06. és 2020. január 19. között. A 26 fő kevésnek tűnhet, de az intézményben lévő, viszonylag kis létszámú osztályokra levetítve ez évfolyamonként nagyjából 30%-os arányt jelent. Mindenkinek ugyanazt a hat kérdést tettem fel, függetlenül attól, hogy milyen pályára lépett. Felhívtam az interjúk előtt az alanyok figyelmét, hogy a kérdésekre őszintén válaszoljanak, még akkor is, ha az esetlegesen negatívan hathat a vizsgálat eredményére. Biztosítottam őket arról, hogy személyazonosságukat sem harmadik félnek, sem a vizsgálat leíró anyagában nem adom át, nem adom ki.

Az interjú során feltett kérdések:

1. Milyen okból választotta ezt az iskolát?
2. Mivel foglalkozik jelenleg?
3. Milyen pozitív és negatív tapasztalata van az iskolában kapott honvédelmi nevelésről?
4. Segíti-e a mindennapi életben (munka, család, barátok stb.) a kapott katonai jellegű nevelés?
5. Hátráltatja-e a mindennapi életben (munka, család, barátok stb.) a kapott katonai jellegű nevelés?
6. Tud mondani 3 olyan erényt, amelyek ön számára a katonaerkölcsöt testesítik meg?

7 A növendékek ünnepi egyenruhával (formaruhával) rendelkeztek, de a mindennapi iskolai életben civil öltözetben voltak.

8 A katonai alapismeretek tantárgyból a 2019/2020. tanévtől kezdődően kötelezően érettségi vizsgát kell tenni minden növendéknek.

A kérdéseket szándékosan úgy állítottam össze, hogy azokból egyértelműen kiderüljön az interjúalany véleménye a honvédelmi nevelésről, kétértelműség ne legyen feltételezhető. A vizsgálat könnyebb értelmezhetősége és összesíthetősége érdekében kérdésekként elemzem a megadott válaszokat, melyeket egyes esetekben diagramon, más kérdések esetében az interjú alanyok által megfogalmazott idézetekkel prezentálok.

Az első kérdésben arra voltam kíváncsi, hogy mi motivál egy 8. osztályos tanulót arra, hogy a honvéd középiskolában tanuljon tovább. A válaszok alapján két, jól elkülöníthető kategóriára osztható a megkérdezett volt diákállomány. Az első kategória, amelybe azok tartoznak, akik már a profilváltás (fenntartóváltás) előtt ebben az intézményben tanultak, a második kategória pedig az, akik már a HKK-ba felvételiztek. Az első kategóriába tartozók (12 fő) válaszai egymástól függetlenül szinte ugyanazok voltak. Az iskolában folyó magas szintű elektronikai képzés, illetve a jól kialakult osztályközösség miatt nem szerettek volna iskolát váltani:

„Nekem a fő szempontom az elektronikai irány volt, mivel általános iskolában fizikán azt szerettem a legjobban, és sok jót hallottam az iskoláról, így oda jelentkeztem.”

„A váltás után azért maradtam az iskolában, mert jó osztályközösség volt. Azt hiszem, másodikos voltam akkor.”

„Most őszinte leszek, egyedül az osztályközösség tartott abban az iskolában.”

A második kategóriába tartozók (14 fő) közül 50% filmek és számítógépes játékok alapján (semmilyen kapcsolat nem volt a honvédséggel, de a médiában néha látott katonát), 30% elbeszélések, filmek, számítógépes játékok alapján (szülő, rokon katona, médiakapcsolat), 20% szaklapok, média, alakulatlátogatás, elbeszélések stb. alapján (folyamatos kapcsolat a honvédséggel) döntött az iskolában történő továbbtanulásáról.

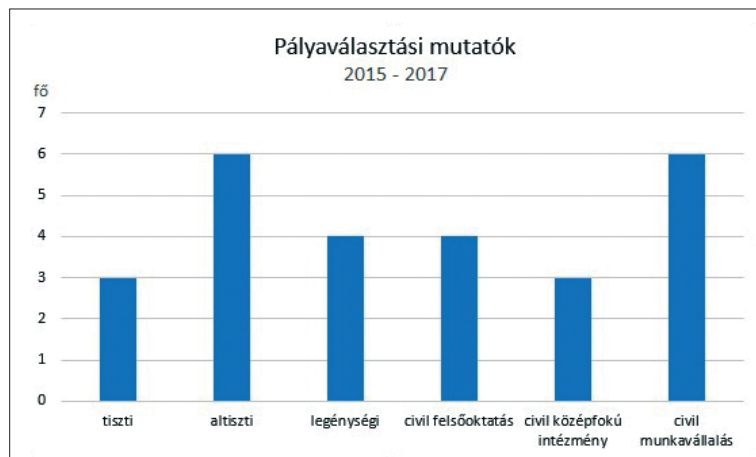
„Az iskolát azért választottam, mert hallottam, hogy katonai nevelésben részesülnek a diákok, meg hogy katonasuli programos volt, és megkönnyíti a katonai pályán való elhelyezkedést.”

„Mindig is érdekelt a történelem, a honvédelem, azon belül a hadsereg, illetve a fegyverzetek.”

A két kategória bár teljesen különbözik, azonban a választás tekintetében egy dologban mégis egyezik. Mindkét csoport tagjai megerősítették, hogy a döntésüket befolyásolta a katonákról elképzelt pozitív sztereotípiák, vagyis a katona a gyerek számára az erkölcsi magatartás mintapéldája.

A második kérdésben kiderült, hogy az interjúalany milyen pályát választott. Ezt tulajdonképpen már a beszélgetés előtt tudtam, de a részletesség érdekében, illetve az alany távlati terveinek vonatkozásában semmiképpen sem elhanyagolható kérdés. Ahogy már említettem, az alanyok között a katonai vagy civil pályát választók aránya 50-50% volt. Akik katonai pályára mentek, azok közül 3-an tiszti, 6-an altiszti hivatást, míg 4-en a szerződéses légénységi szolgálatot választották. A civil életet választók közül 4 fő főiskolai vagy egyetemi tanulmányokat folytat, 3 fő középfokú intézményben tanul, 6 fő a technikus képzést követően munkát vállalt civil cégeknél. A diagram érdekessége (1. ábra), hogy a megkérdezettek között legalább annyira népszerű alternatívát jelent az altiszti pálya, mint a civil szférában történő munkavállalás, valamint az altisztképzésben részt vevő volt növendékek aránya duplája azoknak, akik civil középfokú intézményben folytatták tanulmányaikat.

A harmadik kérdés nem csupán az erkölcsi értékek megtanulási folyamatára, annak könnyedségére vagy nehézségeire irányult, hanem arra is, hogy a diákokban

1. ábra.

Pályaválasztási mutatók

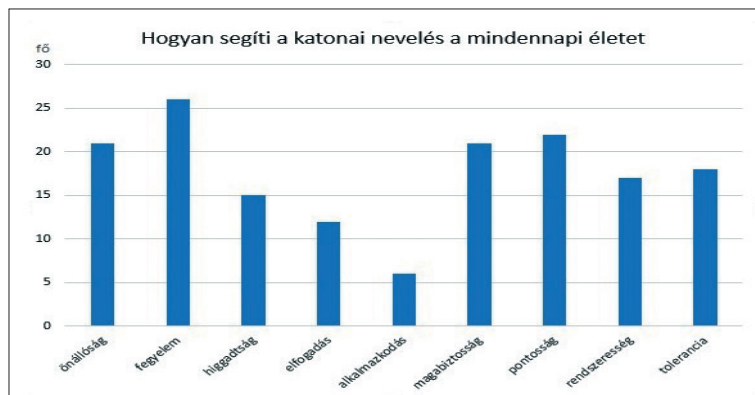
(A diagram a szerző saját alkotása)

milyen személyes-érzelmi stabilitást vagy akár instabilitást hoztak az intézményben átélt szituációk. Kivétel nélkül minden alany szóba hozott valamilyen erényt. Az általánosnak, már-már közhelyesnek tűnő bátorság és bajtársiasság mellett a magabiztosságot, a mértékletességet és elfogadást is említették. Emellett kiemelték a rend megtanulásának folyamatát, melyet jelenleg is hasznosítanak az életükben, de szóba került az is, hogy az intézményi nevelésnek köszönhetően hivatalos szituációkban is megállják a helyüket.

A teljességhez hozzátartozik a negatív tapasztalatok megvizsgálása is. Az iskolában töltött évek alatt a növendékek pályaválasztási képe megváltozhat, sőt, sok esetben meg is változik. A gyerek időközben rájön, hogy mégsem szeretné a katonai pályát választani, amihez teljességgel megvan a joga. A civil szférában elhelyezkedő válaszadók nagyjából 10%-a szerint érezhető volt, hogy akik nem választanak katonai pályát, azokat diszkriminálják. Viszont ezen válaszadók azt is elismerték, hogy bár ők maguk nem tudtak azonosulni a honvédséggel, de bizonyos katonai értékeket elfogadnak és tiszteletben tartanak. Más válaszadók azt rótták fel, hogy amíg a kezdeti időkben (2013) a szigor és fegyelem megkérdőjelezhetetlen volt, ahogy az iskola egyre nagyobb hírnevet szerzett, a meglévő fegyelem annál hiányosabbá vált.

A negyedik kérdésben arra kerestem a választ, hogy a végzett növendéket mennyire segíti a mindennapi életében a kapott nevelési forma, legyen szó civil vagy katonai életről. A válaszokban egyértelmű homológia mutatkozik. Minden alany megemlítette a rendtartást, az illedelmességet és az önállóságot. Volt olyan egykori növendék, aki az emberi kapcsolatok, illetve konfliktushelyzetek kezelésének könnyebbségét is az iskolai katonaerkölcsi nevelésnek tulajdonította. Az alábbi diagram (2. ábra) a kérdésre adott válaszokban található erények megemlítését mutatja be.

A diagram alapján elmondható, hogy a fegyelem, fegyelmezettség kiemelkedik a többi erényes tulajdonság közül. Úgy gondolom, ez teljes mértékben elfogadható,

2. ábra.

Hogyan segíti a katonai nevelés a mindennapi életet

(A diagram a szerző saját alkotása)

sőt, elvárható egy honvéd középiskola esetében. Az önállóság, pontosság és magabiztosság szintén rendkívül jól hasznosítható erények mindkét területen, ha a volt növendék karrierjét, előrejutását vesszük számításba, csak úgy, mint a rendszeresség és rendszeretés. Néhány válaszadó szóba hozta a toleranciára és elfogadásra nevelést, amelyek az emberi kapcsolataiban, illetve azok kialakításában segítettek.

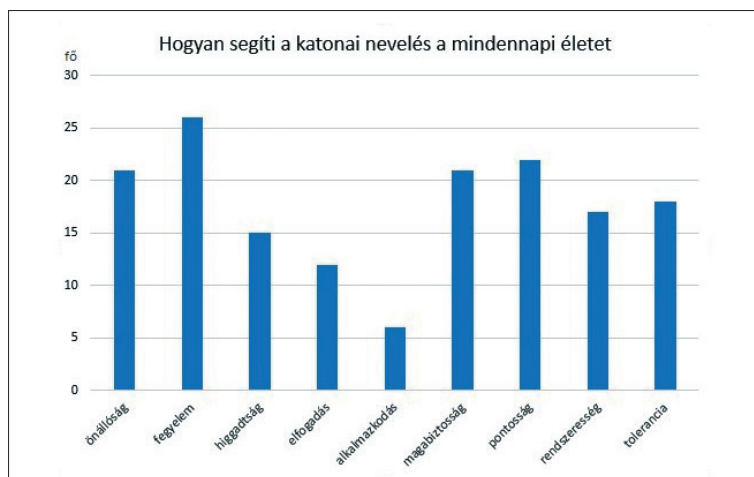
„Megtanultam, hogyan lehet összefogni egy csapatot, akiknek a tagjai máshonnan jöttek egy cél érdekében. Nagyban hozzájárult a vezetői képességeim növeléséhez.”

Az ötödik kérdés arra irányult, hogy vajon van-e hátránya ennek a kötött formájú nevelési attitűdnek, amit honvédelmi nevelésnek hívunk. Gátolhatja-e a kreativitást, esetleg bizonyos helyzetekben hátrányból indul-e a honvéd középiskolában végzett diák a civil intézményben végzett társukkal szemben? Természetesen itt nem a tanulmányi eredményekre voltam kíváncsi, hanem a katonai jellegű nevelés sajátosságainak esetleges problémákat generáló hatásaira.

A 26 válaszadó közül egy növendék sem adott olyan választ, hogy a honvédelmi nevelés akadályozná vagy hátráltatná bármilyen módon a jelenlegi életét. Számomra ez meglepő eredmény, mert az intézményben dolgozó katonapedagógusként több esetben tapasztalom, hogy a diákjaink nehezen birkóznak meg bizonyos szabályokkal, melyeknek természetesen ésszerű létjogosultságuk van, de a tanuló számára mégis feleslegesnek tűnhet.⁹ Bár a kérdés a negatív tapasztalatra irányult, mégis a pozitív tényezők kerültek itt is előtérbe, úgymint a kezdeményező-képesség fejlesztése, a kreativitás, a küzdőszellem erősödése és a pozitív értékítélet. Érdekes, hogy a válaszadók fele – még a civil pályát választók is – megemlíttette, hogy zavarja őket, ha az utcán valaki hangosan beszél, eldobja a cigaretta csikket stb.

⁹ Az intézményben olykor tapasztalható, hogy amíg a növendék a KKHKK-ban tanul, nem tud azonosulni, ritkább esetben el sem tudja fogadni az adott szabályt, ezáltal hajlamos kissé eltúlozni a reakcióit a honvédelmi neveléssel kapcsolatban. Aztán amikor az érettségét követően visszatér hozzánk, egy teljesen más, az iskolára nézve pozitív, nosztalgikus visszaemlékezéssel konstatálja mennyire jó is volt ide járni.

Az utolsó kérdésben arra kértem az alanyokat, hogy mondjanak 3 erényt, amivel jellemzik a katonaerkölcsi nevelést. Azt gondolom, hogy ha a katonai értékeket akár egy laikustól is megkérdeznénk, a bátorság, becsület és fegyelem szavak biztosan elhangoznának, hiszen ezek egy katona ismérvei a jelenkor társadalmában is. Az eredmény elég egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen, nem okozott meglepetést számomra, hiszen az imént felsorolt tulajdonságokat már erényként említve a KKHKK volt diákjai is felsorolták. Első helyre a bajtársiasság került, a 26 főből 25 fő válaszolta. A második helyen a becsületesség áll, melyet 20 fő mondott, és harmadikként érdekes módon nem a bátorság, hanem a fegyelmezettség végzett, melyet 18 fő adott válaszként és csupán a negyedik helyet szerezte meg a bátorság. Ezen felül egy fő a mértékletességet is katonaerkölcsi erényként említette meg (3. ábra).

3. ábra.

A katonaetika legfőbb erényei

(A diagram a szerző saját alkotása)

Konklúzió

Az 1989 utáni magyar társadalomban végbemenő erkölcs-szociológiai változások a honvédségben is jelentkeztek, jobbra az 1999-es NATO csatlakozás után. A keleti vagy másképpen szocialista hadseregek társadalmi legitimáció nélküli berendezkedése folyamatosan átalakult a nyugati típusú, személyi autonómiát megőrző professzionális hadseregképezés irányába. A honvédség számára fontossá vált a társadalommal történő kapcsolat fenntartása, akár a személyi állomány feltöltését, akár csupán az anyagi javak beszerzését nézzük. De a sorkatonai szolgálat szüneteltetése és a katonai kollégiumok bezárása mélyítette a katonatársadalom és a polgári társadalom közti rést. Pedig az egymásra utaltság egyértelmű. Az ország szuverenitásának megőrzése, határainak védelme a honvédség legfontosabb feladata. Napjainkban, a migrációs válságkezelésben jelentős részt vállal a honvédség. A déli határszakszon 2015 óta folyamatosan feladatot ellátó honvédségi alakulatok jelenléte nem

csupán a migrációs dömping visszaszorításának pozitívításában mérhető,¹⁰ hanem abban is, hogy a civil társadalom újra testközelből találkozhat a katonával. Az önkéntes haderőre történő 2004-es átállás óta ez az első közvetlen kapcsolat a két réteg között. A déli megyékben élő emberek a migrációs áradat csökkenésével újra bizalmat szavaztak a magyar katonának, tehát az erkölcsi megítélés pozitív irányba lendült. A pozitív fordulathoz elengedhetetlen a katonák szervezett és fegyelmezett feladat végrehajtása, a katonakerkölcsi normák betartása. A HKK-ban ez a katonakerkölcsi normarendszer megismertetése része a honvédelmi nevelésnek. Hangsúlyozom, hogy vizsgálódásom célja nem egy, az intézmény működését elemző vélemény megfogalmazása volt, hanem az intézményben folyó katonakerkölcsi nevelés sikerességének vagy hátrányainak felfedése gyakorlati-tapasztalati módszerek alkalmazásával. A cél az, hogy olyan fiatalok hagyják el az érettségit követően az intézményt, akik a honvédelem iránt elkötelezettek, hazaszeretőek, függetlenül attól, hogy katonai pályát vagy a civil szférát választják. A katonai pályát választók aránya évről évre növekszik. Amíg a 2014-es évben a végzősök alig 3-5%-ából lett katona, ez az arány a 2019-es évre 40-45%-ra növekedett. Több olyan eset is történt, hogy a KKHKK-ban érettségizett fiatal a civil pályára lépve nem találta meg a számítását, ha lehet így fogalmazni, „furcsán érezte magát odakint”, amelynek következményeként szerződéses katonai szolgálatra jelentkezett, és azóta a honvédség legénységi állományú katonája. Az ehhez hasonló példák alapján kimondhatom, hogy a KKHKK a katonai szocializáció előszobája. Az elkészített interjúk alapján úgy gondolom, hogy sikerült reálisan és elfogulatlanul mérnem az intézményben alkalmazott katonakerkölcsi nevelés sikerességét. A végzett növendékek pozitív emlékekkel, örömmel látogatnak el hozzánk, számolnak be mindennapjaikról, sikereikről, vagy esetleges kudarcaikról, legyen szó polgári, vagy katonai életpályáról.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium házirendje.
<http://kratochvil.hu/index.php/dokumentumok> (Letöltés ideje: 2019. 10. 15.)
- A Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium évkönyvei (2015–2017).
- Beran Ferenc: A keresztény erkölcs alapjai. Budapest, Szent István Társulat, 2001.
- Boda Mihály: A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei. *Hadtudomány*, 25. (2015), E-szám.
- Katonaetika, tanulmánygyűjtemény. Szerk. Molnár Károly ezds. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1993.
- A KKHKK Pedagógiai Programja. <http://kratochvil.hu/index.php/dokumentumok> (Letöltés ideje: 2019. 10. 14.)
- Martinkó József: Cógerek és katkósok. A katonai középiskolák története. Budapest, Petit Real, 1998.
- Rác Attila: A tömeges irreguláris migrációs válságon innen és túl. Együttérzés, elutasítás, szolidaritás. *Rendőrség Tanulmányok*, 1. (2018), 3. szám http://www.bmtt.hu/rtt/assets/letolt/rt/201803/02_racz_attila.pdf (Letöltés ideje: 2020. 02. 07.)
- <http://www.kratochvil.hu/index.php/iskolankrol> (Letöltés ideje: 2019. 10. 14.)
- <https://magyarnemzet.hu/belfold/ha-szukseges-tobb-ezer-katona-indulhat-a-hatarra-4447592/> (2019. február 14.) (Letöltés ideje: 2019. 10. 16.)

10 Rác Attila: A tömeges irreguláris migrációs válságon innen és túl. Együttérzés, elutasítás, szolidaritás. *Rendőrség Tanulmányok*, 1. (2018), 3. szám. http://www.bmtt.hu/rtt/assets/letolt/rt/201803/02_racz_attila.pdf (Letöltés ideje: 2020. 02. 07.)

Pogányné Rózsa Gabriella[✦]

Ludwig Andreas Khevenhüller instrukciói a tábori felcserek számára

DOI 10.17047/HADTUD.2020.30.3.77

Ludwig Andreas Khevenhüller (1683–1744) *Observations-Puncten* (1729) című szabályzata saját ezrede számára készült, és első volt a Habsburg Birodalom, ezen belül Magyarország modern katona-egészségügyét megalapozó 1718. február 16-ai császári rendelet után. Khevenhüller műve egyrészt a rendelet magyarázatos kiadása, a második részben pedig ezredtulajdonosként és hadvezérként katonai oldalról szemléli a katonaorvoslást, annak szervezeti kereteit, feladatait, ismerteti résztvevőit, illetve áttekintést nyújt a tábori orvosi eszköztárról.

KULCSSZAVAK: 18. század első felének katona-egészségügy története, Khevenhüller, Ludwig Andreas

The Instructions of Ludwig Andreas Khevenhüller for Field Feldscherers

The Observations-Puncten (1729) by Ludwig Andreas Khevenhüller (1683-1744) is the first regulation for a regiment dealing also with health care in the Habsburg Monarchy (and in Hungary) after the imperial decree of 16 February 1718. This decree was the beginning of the modern military healthcare system. The work by Khevenhüller includes the explanation of the decree and in the second part of the book he, as a general and the owner of the regiment, presents military medicine from the aspect of the army. He writes about its organisation, tasks, participants, and in the end he describes the field medical instrument kit.

KEYWORDS: History of military healthcare system – first part of the 18th century – Khevenhüller, Ludwig Andreas (1683-1744)

Emberiség, konfliktusok, háborúk, katonaorvoslás – e fogalmak szorosan kapcsolódnak egymáshoz, történelmi gyökereik – sajnálatos módon – egyazon „pillanatig”, az ember teremtéséig, illetve a bűnbeesésig vezethetők vissza. Régészeti emlékek és irodalmi források tanúskodnak erről. Irodalmi klasszikussá vált Káin és Ábel története

✦ Magyar Honvédség Egészségügyi Központ – Hungarian Defence Forces Medical Centre;
e-mail: prg1971.05.29@gmail.com; ORCID: 0000-0001-8524-9603

a Bibliában; a *Honvédorvos*ban, a Magyarországon egyedüli tisztán katonarvosi szakfolyóiratában is olvashatunk a vonatkozó hazai régészeti leletekről¹ vagy akár az Iliász vonatkozó tanulságairól.²

A katonarvos-történeti szakirodalom szerint a strassburgi seborvos, Hans von Gersdorff (1450/1460 körül – 1529) volt az első „hivatásos katonarvos”, aki tábori sebészként szolgált 1476–1477-ben a svájci kantonok Burgundia elleni háborújában, és itt szerzett tapasztalatait tette közkinccsé nyomtatásban közreadott, gazdagon illusztrált kötetében első ízben 1517-ben. A *Feldtbuch der Wundt Artzney*³ című könyv csak a 16. században összesen hat kiadást ért meg (1517, 1528, 1532, 1535, 1540 és 1551) nem véletlenül, hiszen e kor számos háborúsággal volt terhes, így a katonai sebészet a korabeli orvostudomány jelentős húzó ágazatává lett.

Gersdorff katonarvosi praxisa és szakirodalmi munkássága is igazolja, hogy a tábori sebészet fejlődésének jelentős katalizátora a lőfegyverek megjelenése volt, hiszen – ahogyan Gersdorff megállapította – az ólomgolyók okozta sebek elszennyeződése, elfertőződése okozta a legtöbb gondot, vezetett legtöbbször amputációhoz. Ugyanezek a gyakorlati megfigyelések jelentek meg a 16. század más katonarvosként (szintén) bizonyított chirurgusok munkájában, például Giovanni de Vigo (1450–1525) *Practica in arte chirurgica copiosa* (Róma, 1515) vagy Martolomeo Maggi (1477–1552) *De vulnerum bombardorum et sclopetorum, globulis illatorum, et eorum symptomatum curatione, tractatus* (Bologna, 1552) című szakkönyveiben, amelyek pontos anatómiai ismeretekre alapozva mutatták be a puszkapor mérgező és különféle sebesüléseket okozó voltát, azok kezelési eljárásait.⁴

Mindazonáltal Gersdorff műve maga sem volt előzmény nélküli, a *Feldtbuch*-ot együtt szokás emlegetni Hieronymus Braunschweig (1450 k.–1512) *Dis ist das Buch der Chirurgia: Hantwichtung der Wundartzney* elnevezésű, 1497-ben Strassburgban kiadott opuszával, amely a nyomtatás történetében először közöl képeket orvosi eszközökről. Mindkettő részletezi a harcmezőn keletkező különféle sebesüléseket, azok gyógymódjait és a gyógyításra akkor rendelkezésre álló orvosi műszereket,⁵ Gersdorff azonban a hadviselés során jelentkező nem traumás eredetű megbetegedésekről is szól, hosszan ír például a lepráról, a kiadvány végén található anatómiai megnevezések, illetve a betegségek és gyógynövények betűrendes jegyzéke is segíti a katonarvosokat.⁶

1 Vö. Pastinszky István – Rác István: A római légiók egészségügyi ellátása különös tekintettel a magyarországi emlékekre. *Honvédorvos*, 1952. 973–993. o.; Bernát Iván: Újabb régészeti adatok a római császárság katonai kórházairól. *Honvédorvos*, 1967. 177–181. o.;

Koronczay József – Ozsváth Károly – Nagy Gábor: A 3. sz. Honvédkórház fejlődése, Pécs–Baranya katonaegészségügy történetének tükrében. *Honvédorvos*, 1975. 287–293. o.

2 Pastinszky István: Az ó-görög katonaegészségügy a homerosi irodalom tükrében. *Katonarvosi Szemle*, 1955. 519–529. o.

3 Gersdorff, Hans von: *Feldtbuch der Wundtartzney*. Strassburg: Schott, 1517.

4 Vö. Kincses Katalin Mária: Tábori sebesültellátás Magyarországon a XVI–XVIII. században. Budapest, Gondolat, 2019. 49–53. o.

5 Moulin, Daniel de: A history of surgery with emphasis on the Netherlands. Dordrecht, Nijhoff, 1988. 78. o.

6 Gersdorf, Hans von: Der dritt Tractat diß Feldtbuchs sagt von der Lepre. In: Gersdorff, Hans von: *Feldtbuch der Wundtartzney*. Strassburg, Schott, 1517.

1. kép.

Fametszet Gersdorff Feldtbuch der Wundt Artzney című könyvéből

Ezek a kiadványok és számos további korabeli sebészeti szakkönyv, többek között a hadi sebészet olasz és francia klasszikusai, hogy csak a leghíresebbet említsem, Ambroise Paré (1510–1590) műve, azonban nyelvi okok, a kulturális kapcsolatok következtében a Habsburg Monarchia keleti tartományaiban, így Magyarországon is kisebb mértékben hatottak, és a katonaorvoslásnak csupán orvosi aspektusával foglalkoznak, nem érintik a katona-egészségügy szervezési, szervezeti kereteit. Ez a kérdéskör először uralkodói kezdeményezésre jelent meg a hadvezetésben a 16. században. I. Miksa császár Landsknecht zsoldos csapatai alkalmaztak először „felcser”-eket (*Feldscherer*, fürdős-borbély) egy-egy hadjárat idejére, akik a harcok befejeztével

kapták meg bérüket és tértek vissza civil foglalkozásukhoz. Magasabb végzettséggel rendelkező sebész orvos csak a sereg parancsnokának törzséhez tartozó tábori főorvos (*Oberstfeldarzt*) volt, akinek a fürdősborbélyok oktatása és ellenőrzése úgyszintén kötelessége volt.⁷ Dr. Paul Myrdaczra, az Osztrák–Magyar Monarchia meghatározó katonaeorvos-történészére hivatkozva kijelenthető, hogy az első igazi tábori kórházat IV. Navarrai Henrik francia király minisztere, Maximilien de Bethune, Sully hercege (1560–1641) szervezte meg 1597-ben Amien ostromakor. Katona-egészségügyi modellje szerint a csatamezőn a sebesültek elsősegélyben részesültek, az ellátás második szintje a „stabil” tábori kórház volt, ahol a közkatonák és a tisztek is gyógykezelést kaptak.⁸ A mobil „Maison de blessés”-ben 100–120 fő teljesített szolgálatot és „felszereléseit nagyobb részét rekvirált szekereken szállították és az arcvonaltól egy mérföldre telep[itették] le.”⁹

A Habsburg Birodalomban (így Magyarországon is) a 18. század elejéig nagyrészt változatlan szervezeti formában működött a katona-egészségügy. Jelentős változást az 1718. február 16-ai keltezéssel megjelent császári rendelet hozott, amely a korábbi csapat-felcser rendszert megszüntette, ezzel egyidejűleg pedig minden gyalog- és lovasezred törzséhez egy-egy ezredfelcsert rendelt, akik a gyalogosoknál 10, a lovasoknál 6 és a huszároknál 4 beosztott fürdősborbélyal dolgoztak. Ők azonban nem saját csapatuk parancsnokának, hanem az ezredtörzs alárendeltségébe tartoztak.¹⁰ Az országos fősebész/főorvos (*Protomedicus*) vagy a sereg fősebésze (*Stabs-Chirurgus*) hatáskörébe tartozott a leendő ezredorvosok szakmai alkalmasságának elbírálása, vagyis vizsgáztatásuk és erről bizonyítvány kiállítása. Általános elvárás volt, hogy az ezredsebész jó hírnévnek örvendő férfiú legyen, aki hosszú katonai és kórházi gyakorlati tapasztalatokkal és az alárendelt felcserek oktatásához kellő anatómiai és sebészi jártassággal, végzettséggel, az orvosi eszközök, valamint a vonatkozó császári haditanácsi rendelkezések kellő ismeretével, illetve megfelelő tanítási képességekkel rendelkezzen.¹¹

Az 1718-as császári rendelet utáni katonai és „katonaorvosi” szabályzatok közül primátusával – és alaposságával is – kitűnik Ludwig Andreas Khevenhüller (1683–1744) *Observations-Puncten* című összeállítása.¹²

Az osztrák nemesi Khevenhüller család története a 14. századig vezethető vissza, és a katonai szakíró, szabályzatalakító Ludwig Andreas mellett történetíró,

7 Csaszkcóczy Emil: A hadegészségügy szervezetének múltjából. *Magyar Katonai Szemle*, 1940/4. 821. o.

8 Myrdacz, Paul: Das französische Militär-Sanitätswesen. Geschichte und gegenwärtige Gestaltung. Wien, Šafár, 1895. 2–3. o.

9 Takáts László – Szemkeő Endre – Vámos László: Magyarországi tábori kórház szervezési és működési elve 1692-ben. *Orvostörténeti Közlemények*, 82. (1977), 53. o.

10 Kirchenberger, Salomon: Geschichte des k. und k. österreichisch-ungarischen Militär-Sanitätswesens. Wien, Šafár, 1895. 5. o.

11 Az 1718-as rendeletet hivatkozva és magyarázza: Khevenhüller, Ludwig Andreas: *Observations-Puncten*. So Ich Graff Khevenhüller, dem mir von Dero Käyserlichen Majestät allergnädigst anvertrauten Dragoner Regiment hiermit vorschreibe, auch von selben accurate, sollen gehalten werden. Kronstadt, Michael Heltzdörffer, 1729.
(A továbbiakban: Khevenhüller 1729.) 239–240. o.

12 Khevenhüller, 1729.

2. kép.

Ludwig Andreas Khevenhüller

(Forrás: Hadtörténelmi Közlemények, 1913. 165. o.)

valamint diplomata is akadt a familiában.¹³ A török elleni harcok jeles hadvezérének példaképe katonai és hadtudományi munkásságában anyai nagyapja, Raimondo Montecuccoli (1609–1680) volt.¹⁴ Ludwig Andreas gróf katonai pályára lépve fiatalon Savoyai Jenő herceg csapatában szolgált, részt vett az 1716-os pétervárad és 1717-es nándorfehérvári csatákban. Többől még az említett császári rendelet előtt látott napvilágot a Habsburg Birodalom első nyomtatásban is megjelent szolgálati szabályzata, az „Instruktionen für Kavallerie und Infanterie”.¹⁵ Khevenhüller 1723-ban parancsnoka, 1726-ban pedig ezredtulajdonosa lett az akkoriban jórészt magyarokból álló és békeidőben Magyarországon állomásozó Schönborn lovasezrednek,¹⁶ utóbb Eszék parancsnokaként állította össze az *Observations-Puncten* című írását.¹⁷

13 Révai nagy lexikona. 11. kötet. Budapest, Révai, 1914. 582.

14 Thürheim, A.: Feldmarschall Ludwig Andreas Graf von Khevenhüller-Frankenburg... Eine Lebensskizze. Wien, Braumüller, 1878. 28. o.

15 Meyers Konversationslexikon. 9. Bd. Leipzig–Wien, Verlag des Bibliographischen Instituts, 1890. 709. o.

16 Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme [elektronikus dok.]. Budapest, Arcanum [s. a.]

17 Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich. Bd. 11. Wien, Kaiserlich königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1864. 225. o.

Pályafutása során a törökellenes harcokban és az osztrák örökösödési háborúban is számos jelentős csatában bizonyított, közben Bécs katonai parancsnoka, 1736-ban az Udvari Haditanács elnökhelyettese lett, 1739-ben pedig Szlavónia és Szerémség kormányzójává nevezték ki.¹⁸

Khevenhüller tehát saját ezrede számára készítette még 1727-ben *Observations-Puncten* című, jelentős hatású szabályzatát, amely első ízben az 1729. esztendőben jelent meg nyomtatásban, utóbb pedig több kiadást is megért (1734, 1739, 1748 és 1749). A katonarvoslás és a katonaegészségügy története szempontjából azért kiemelten jelentős e munka, mert az 1718-as császári rendeletre hivatkozva és annak szellemében építette ki ezredében a szükséges egészségügyi szolgálatot.

Érdemes azonban megjegyezni, hogy a szakirodalomban többen az *Observations-Puncten* valamely későbbi kiadására hivatkoznak, így elsikkad az a fontos momentum, hogy a fentebb említett császári rendelet után ez a rendelkezés volt a legelső ilyen összeállítás a Habsburg sereg történetében.¹⁹

3. kép.
 Az *Observations-Puncten*
 1729-es kiadásának
 címlapja

„Úgy a civil, mind a katonai ügyek rendet és szabályokat követelnek, amelyek valós alapokon nyugszanak és mindent meghatároznak, különben zavar keletkezik, ami romlásba visz” – ezzel a gondolattal indítja Khevenhüller az *Observations-Puncten* előszavát, és azzal folytatja, hogy a szervezetlenség különösen a hadi dolgokban végzetes következményekkel járhat. A nélkülözhetetlen szabályozók több

18 Ludwig Andreas Khevenhüller. In: Österreichs Helden des 17. und 18ten Jahrhunderts. Hrsg. Raphael Morgenstern. St. Pölten, Lorentz, 1783. 197. o.

19 Gömör Gusztáv a *Hadtörténelmi Közleményekben* 1897-ben ismertette a 18. század első felének hadi reguláit, és az elsőjeget Maximilian Regal altábornagy 1731-ben kiadott munkájának ítéli (Gömör Gusztáv: Hadi szabályzatok a 18-ik század első felében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1897. 640. o.) és éppígy későbbi kiadás alapján dolgozott az Osztrák–Magyar Monarchia jeles katonarvos-történésze Salomon Kirchenberger is. (Kirchenberger, Salomon: Zur Geschichte des österreichischen Militär-Sanitäts-Wesens während des Zeitraumes von 14. bis 18. Jahrhundert. *Streffleur's Österreichische Militärische zeitschrift*, 1881/4. 55–73. o.; Kirchenberger, Salomon: Geschichte des k. und k. österreichisch-ungarischen Militär-Sanitätswesens. Wien, Šafář, 1895. 5–6. o.)

szintjét különíti el a törvényektől kezdődően az Udvari Haditanács parancsain és rendeletein, valamint a magasparancsnokságok által meghonosított szokásokon és az ezredek, csapatok hagyományain keresztül a napi teendők részletszabályaiig, eljárásrendjeiig. Szabályzata ezen kútfőkön és a kora ifjúságától kezdődően gyűjtött tapasztalatain, a kipróbált gyakorlaton alapul.²⁰

A kiadvány első része a vonatkozó jogforrás egyes paragrafusaihoz fűzött magyarázatokat tartalmaz. Az 57. paragrafussal összefüggésben például a felcserek feladataként említi leszereléskor a fizikai alkalmatlanság megállapítását, és annak igazolását, illetve szükség esetén az invalidusnak katonai kórházban történő ellátásáról való gondoskodást.²¹ Éppígy az ezrede számára megfogalmazott rendelkezések között is fel-felbukkanak az egészségügyi ellátással kapcsolatos pontok, Khevenhüller az ezredsebészek és segítőik működéséről, valamint a szükséges eszközökről, felszerelésekről azonban külön fejezetben szolt,²² az általános elvek tekintetében természetesen az 1718-as és egyéb még hatályos haditanácsi rendelkezésekre hivatkozva.

Ezek szerint az ezredsebész felelt a beosztott Unter-Feldscherer-ek képzése mellett ezrede teljes egészségügyi szolgálatának kiépítéséért és működtetéséért, vagyis azért, hogy „a beteg katonákat el ne hanyagolják”. Ennek érdekében az ezredsebésznek minden laktanya közepén kórházat kellett kialakítania, melynek felügyelete, működési feltételeinek folyamatos biztosítása, a megfelelő ápolói és kiegészítő (konyhai, takarítói, mosodai) személyzetének felvétele és irányítása, a gazdasági tiszttel (ma logisztikussal) való kapcsolattartás volt a feladata. Felettesei felé való rendszeres jelentési kötelezettségén túl soron kívüli beszámolóval tartozott a váratlan eseményekről.

Az ott szolgálatot teljesítő beosztott sebészek kötelesek voltak a rájuk bízott betegeket és sebesülteket rendszeresen vizitálni, a szükséges operációkat saját kezűleg elvégezni és arra ügyelni, hogy az ott ápoltak az összes gyógyszerüket rendben bevegyék. Tevékenységükről, a betegek számáról, állapotáról, a gyógyszerfelhasználásról havonta jelentettek (távollét esetén írásban) az ezredsebésznek, aki a szóbeli beszámolások alkalmával, a tudományokban és a gyakorlatban való előmenetelüket biztosítandó, az általa ajánlott szakirodalmi források feldolgozását szintén számon kérte rajtuk. Az ezredorvos parancsnoka engedélyével boncolásokat is végezhetett, ezek és az általa elvégzett nagy műtétek szintén alkalmat teremtettek számára az irányítása alatt lévő munkatársak anatómiai és orvosi oktatására, (tovább)képzésére.

Az ezred egészségügyi ellátásának fontos területe volt a tábori felszerelés és gyógyszerkészlet összeállítása, hadgyakorlatokra, hadjáratokra való kivonulás eseteire a sebészek vezénylese, a szükséges anyagmennyiségek és a várható betegségek, sebesülések, a prognosztizálható beteg- és sebesült-létszámok, valamint a kellő szállítási kapacitás meghatározása. A hadi eseményekben maga az ezredsebész szintén a sereggel tartott, szoros kapcsolatban kellett állnia alárendeltjeivel, sem elmenekülnie, sem zsákmányolnia nem volt szabad. Ő kapta meg megőrzésre és használatra az orvosi eszközöket, és egy-egy műtétnél nem hivatkozhat arra, hogy nincs megfelelő

20 Khevenhüller 1729. 1–4. o.

21 Uo. 110–111. o.

22 Uo. 239–246., illetve 246–250. o.

felszerelése annak elvégzésére. Ha felszereléséből valamit elveszített vagy tönkretett, azt pótolni volt köteles, vagy behajthatta azon, aki a kárt valójában okozta.

A gyógyszereket az ezredtörzs a császári tábori patikából vételezte az ezred legénysége és tisztai kara számára, illetve egyéb gyógyszerforrás hiányában az al- és főtisztek hitvesei, gyermekei és szolgálai részére szintén rendelkezésre állt e forrás, a magasabb rangúaknak azonban a költségeket meg kellett téríteniük ezredüknek.

Khevenhüller munkája a tábori orvosi eszközkészletet is leírja; egyenként foglalva jegyzékbe a mindenkor kötelező hét egészségügyi láda tartalmát. Ez az instrumentárium magában foglalta a szóba jöhető sebesülések, betegségek diagnózisához és gyógyításához, a legkülönbébb műtétek elvégzéséhez szükséges eszközök, orvosi

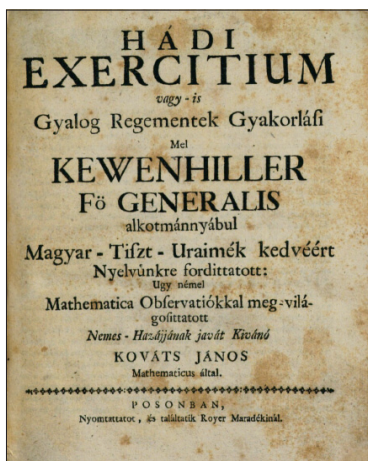
4. kép.

Díszes előszó az Observations-Puncten 1749-es kiadásából

(Forrás: Khevenhüller, Ludwig Andreas: Observations-Puncten. Wien, Krauß, 1749. előszó)

műszerek, valamint azok tisztításához, karbantartásához való szerszámok összességét.²³ Az „igényjogosultakkal” foglaltakkal összhangban a tábori orvosi felszereléshez tartozik pl. katéter nők számára, vagy méhtükör.

Khevenhüllertől az *Observations-Puncten* több kiadása mellett egyéb hadtudományi műveket is jegyez a szakirodalom; levelezése, hadelméleti és hadtörténeti forrásként is jelentős naplói, kéziratban fennmaradt hagyatékának egyes részei halála után nyomtatásban szintén megjelentek és a mai kutató számára is haszonnal forgathatók. Magyarországi ismertsége, katonarövidi rendelkezéseinek megismertetése nem csupán azért fontos, mert ezrede magyar területen is tartózkodott, hanem mert közvetlen hatással volt a császári sereg korai szabályrendeleteire. Az általa általános érvényűként összeállított *Instruktion für Kavallerie und Infanterie*-nek²⁴ a gyalogságra vonatkozó részét 1746-ban Kováts János matematikus katonatiszt magyar változatban is közrebocsátotta.

5. kép.
A *Hádi exercitium címoldala*

(Forrás:
Kováts János: *Hádi exercitium*.
Pozsony, Royer, 1746.)

A *Hádi exercitium vagy – is Gyalog Regementek Gyakorlási*²⁵ a magyar katonai szaknyelv történetében is kétségkívül jeles relikvia.²⁶

Nem véletlen tehát, hogy a kiterjedt életmű, a sikeres hadvezéri érdemek és a szakírói tevékenység elismeréseként az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadserege megőrizte Ludwig Andreas Khevenhüller tábornok emlékét. 1888-ban Ferenc József császár rendeletére több alakulat kapta meg valamely korábbi jeles hadvezér

23 Khevenhüller 1729. 246–250. o.

24 Khevenhüller, Ludwig Andreas: *Instruktion für Kavallerie und Infanterie*. Wien, Krauß, 1737.

25 *Hádi exercitium vagy – is Gyalog Regementek Gyakorlási mel Kewenhiller Fő Generalis alkotmányából Magyar - Tiszt - Uraimék kedvéért Nyelvünkre fordítottat: ugy némel Mathematica Observatiókkal meg-világosítottat Nemes – Hazájának javát Kivánó Kováts János Mathematicus által*. Pozsony, Royer, 1746. A szabályzat szövegét közli Szendrei János: *A Khevenhüller-féle hadi utasítás. 1–7. Hadtörténelmi Közlemények*, 1913–1916.

26 Markó Árpád: *Adalékok a magyar katonai nyelv történetéhez*. 3. közlemény. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1959/1. 158–160. o.

nevét, ezek között Khevenhüller a 7. gyalogezrednek lett „örökös tulajdonosa” egészen a Nagy Háború időszakáig.²⁷

A stabil katona-egészségügyi intézményhálózatnak, valamint az orvos- és katonatorvos-képzés rendszerének kiépítését Mária Terézia és utóbb II. József uralkodása hozta meg a Habsburg Birodalom és a császári sereg (ebben Magyarország és a magyar ezredek) számára. Az első és a közegészségügyi intézkedésekben erősen a hadseregre támaszkodó átfogó szabályozás a Generale normativum in re sanitatis (1770).²⁸ Gerhard van Swieten (1700–1772) a királynő megbízásából volt a Habsburg Birodalom egészségügyének vezetője, Magyarország neki köszönheti a tisztiorvosi szolgálat megszervezését és a nagyszombati egyetem orvoskarának, a mai Semmelweis Egyetem korai jogelődjének megalapítását.²⁹ A trónörökös, a későbbi kalapos király orvosa és bizalmasa volt Giovanni Battista Brambilla (1728–1800), aki 1752-ben került Itáliából a bécsi udvarba és lett a gyalogság ezredorvosa. Brambilla bizonyított gyakorló katonatorvosként, II. József európai tanulmányútján pedig kísérője volt többek között katonai táborokban is, közös tapasztalataik alapján dolgozták ki a katona-egészségügy reformját. 1779-ben a katona-egészségügy szuperintendánsa lett (mai fogalmainkkal élve a császári sereg egészségügyi főnöke), és 1781-ben porosz mintára ő hívta életre a Birodalom első katonatorvosi iskoláját. A bécsi Josephinumban (Medizinisch-Chirurgische Akademie, Collegium-Medico-Chirurgicum Josephinum, Orvos-sebészi József Akadémia) traumatológiát, higiénéiát és járványtani ismereteket oktattak a leendő katonatorvosoknak.³⁰ Brambilla Protomedicus/Protochirurgus idejében több magyarországi katonai kórház jött létre, szintén 1781-ben, közel 240 esztendeje a mai Honvédkórház őse, a pesti Militärspital.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bálint Ferenc: Az ezredtulajdonosi rendszer az osztrák–magyar hadseregben.

Elérhető A Nagy Háború írásban és képből című honlapon.

https://m.blog.hu/na/nagyhaboru/image/workshop/balintferenc_az_ezredtulajdonosi_rendszer.pdf
(Letöltés ideje: 2020. 04. 07.)

Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme [elektronikus dok.]. Budapest, Arcanum, [s. a.]

Bernát Iván: Újabb régészeti adatok a római császárság katonai kórházairól. *Honvédtörvos*, 1967. 177–181. o.

Khevenhüller, Ludwig Andreas. In: Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich. Bd. 11. Wien, Kaiserlich königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1864. 225–230. o.

Birtalan Győző: A XVIII. század orvostudománya. In: Orvostörténelem. Budapest, SOTE, 1992. 97–114. o.

27 Új ezrednevek. *Pesti Hírlap*, 1888. május 15. 10. o.; Bálint Ferenc: Az ezredtulajdonosi rendszer az osztrák–magyar hadseregben. 5. o. A Nagy Háború írásban és képből című honlapon

https://m.blog.hu/na/nagyhaboru/image/workshop/balintferenc_az_ezredtulajdonosi_rendszer.pdf
(Letöltés ideje: 2020. 04. 07.);

Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine 1914. Wien, K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1914. p. 392.; Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres. 1917. Wien, K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1917. 20., 28. o.

28 Balázs Péter: Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete. 1–2. kötet. Budapest – Piliscsaba, Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 2007.

29 Birtalan Győző: A XVIII. század orvostudománya. In: Orvostörténelem. Budapest, SOTE, 1992. 97–98. o.

30 Kincses Katalin Mária: Tábori sebesültellátás Magyarországon a XVI–XVIII. században. Budapest, Gondolat, 2019. 123–126. o.

- Csaszkcóczy Emil: A hadegészségügy szervezetének múltjából. *Magyar Katonai Szemle*, 1940/4. 821–826. o.
- Gersdorff, Hans von: *Feldtbuch der Wundtartzney*. Strassburg, Schott, 1517.
Elérhető: Bayersiche Staatsbibliothek digital.
<https://download.digitale-sammlungen.de/pdf/15861647127285bsb11199982.pdf>
(Letöltés ideje: 2020. 03. 26.)
- Gömöry Gusztáv: Hadi szabályzatok a 18-ik század első felében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1897. 639–643. o.
- Khevenhüller. In: Révai nagy lexikona. 11. kötet. Budapest, Révai, 1914. 582. o.
- Khevenhüller, Ludwig Andreas: Observations-Puncten. So Ich Graff Khevenhiller, dem mir von Dero Käyserlichen Majestät allergnädigst anvertrauten Dragoner Regiment hiermit vorschreibe, auch von selben accurate, sollen gehalten werden. Kronstadt, Michael Heltzdörffer, 1729.
Elérhető az Österreichische Nationalbibliothek digitális gyűjteményében.
http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ3556010X
(Letöltés ideje: 2020. 03. 20.)
- Khevenhüller, Ludwig Andreas: Observations-Puncten. Wien, Krauß, 1749.
Elérhető az Göttinger Universitätsbibliothek digitális gyűjteményében.
<https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN654198675> (Letöltés ideje: 2019. 09. 13.)
- Kincses Katalin Mária: Tábori sebesültellátás Magyarországon a XVI–XVIII. században. Budapest, Gondolat, 2019.
- Kirchenberger, Salomon: Geschichte des k. und k. österreichisch-ungarischen Militär-Sanitätswesens. Wien, Šafár, 1895.
- Kirchenberger, Salomon: Zur Geschichte des österreichischen Militär-Sanitäts-Wesens während des Zeitraumes von 14. bis 18. Jahrhundert.
Streffleur's Österrische Militärische zeitschrift, 1881/4. 55–73. o.
- Koroncay József – Ozsváth Károly – Nagy Gábor: A 3. sz. Honvédkórház fejlődése, Pécs–Baranya katonaegészségügy történetének tükrében. *Honvédorvos*, 1975. 287–293. o.
- Kováts János: Hádi exercitium. Pozsony, Royer, 1746.
- Ludwig Andreas Khevenhüller. In: Österreichs Helden des 17. und 18sten Jahrhunderts. Hrsg. Raphael Morgenstern. St. Pölten, Lorentz, 1783. 191–214. o.
Elérhető az Österreichische Nationalbibliothek digitális gyűjteményében. URL:
http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ162771108
(Letöltés ideje: 2020. 03. 23.)
- Markó Árpád: Adalékok a magyar katonai nyelv történetéhez. 3. közlemény.
Hadtörténelmi Közlemények, 1959/1. 151–166. o.
- Meyers Konversationslexikon. 9. Bd. Leipzig–Wien, Verlag des Bibliographischen Instituts, 1890. 709. o.
- Moulin, Daniel de: A history of surgery with emphasis ont he Netherlands. Dordrecht, Nijhoff, 1988.
- Myrdacz, Paul: Das französische Militär-Sanitätswesen. Geschichte und gegenwärtige Gestaltung. Wien, Šafár, 1895.
- Pastinszky István: Az ó-görög katonaegészségügy a homerosi irodalom tükrében.
Katonaorvosi Szemle, 1955. 519–529. o.
- Pastinszky István – Rác István: A római légiók egészségügyi ellátása különös tekintettel a magyarországi emlékekre. *Honvédorvos*, 1952. 973–993. o.
- Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres. 1917. Wien, K. k Hof- und Staatsdruckerei, 1917.
Elérhető a Hungaricanában. URL:
https://library.hungaricana.hu/hu/collection/austrian_state_archives_RanglistenHeeres/
(Letöltés ideje: 2020. 03. 26.)
- Schematismus für das k. u. k Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine 1914.
Wien, K. k Hof- und Staatsdruckerei, 1914. Elérhető a Hungaricanában. URL:
https://library.hungaricana.hu/hu/collection/austrian_state_archives_MilitarAlmanachSchematismus/
(Letöltés ideje: 2020. 03. 26.)
- Szendrei János: A Khevenhüller-féle hadi utasítás. 1–7. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1913–1916.
- Takáts László – Szemkeő Endre – Vámos László: Magyarországi tábori kórház szervezési és működési elve 1692-ben. *Orvostörténelmi Közlemények*, 82. (1977), 51–63. o.
- Thürheim, A.: Feldmarschall Ludwig Andreas Graf von Khevenhüller-Frankenburg... Eine Lebensskizze. Wien, Braumüller, 1878.
- Új ezrednevek. *Pesti Hírlap*, 1888. május 15. 10. o.

Süli Attila[✦]

Az esztergomi katonai egészségügyi szolgálat története a 19. század elejétől 1918-ig

DOI 10.17047/HADTUD.2020.30.3.88

Jelen tanulmányban az Esztergom városában működött katonai egészségügyi ellátás történetét mutatom be a 19. század elejétől az első világháború végéig. A fenti időszakban a városban mindig állomásozott sorkatonaság, így az állomány orvosi kezelését biztosítani kellett. A 19. század elején katonai ispotály, az 1848–49-es szabadságharc alatt katonai kórház működött a Duna-parti városban. Az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában a császári–királyi 26. közös gyalogezred volt a település alakulata, ahol a század végén csapatkórház létesült. Az első világháború négy évében a frontról érkező sebesültek és hadifoglyok számára tartalékkórházakat állítottak fel.

KULCSSZAVAK: Esztergom; katonai egészségügyi ellátás; csapatkórház; első világháború; hadifogoly

History of the Military Health Service in Esztergom from the Beginning of the 19th Century to 1918

In the present study, we give an overview of the history of military health care in the city of Esztergom from the early 19th century until the end of the World War I. In the above period, soldiers were always stationed in the city, so medical treatment of the military personnel had to be provided. From the beginning of the 19th century to the War of Independence in 1848–49, a military hospital operated in the town on the river Danube. During the time of the Austro-Hungarian Monarchy, the k.u.k. (Imperial-Royal) 26th Joint Infantry Regiment became the military unit of the settlement, where a regimental hospital was established at the end of the 19th century. During the four years of World War I, reserve hospitals were set up for the wounded coming back from the front and for the prisoners of war.

KEYWORDS: Esztergom; military health care; regimental hospital; World War I; prisoner of war

✦ HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Ministry of Defence Military History Institute and Museum;
e-mail: suli.attila73@gmail.com; ORCID: 0000-0002-1628-2976

Bevezetés

Esztergomot – közel másfél század török uralom után¹ – 1683. szeptember 12-én vették be a lengyel-császári csapatok. 1706. szeptember 16-án a kurucok hatheti ostrom után foglalták el a várat, amely később ismét a Habsburgok kezébe került. A Duna parti település 1708-ban visszakapta szabad királyi városi rangját. A török hódításkor elmenekült érsekség csak 1820-ban tért vissza. 1822-ben megkezdték a bazilika építését, amelyet 1856-ban szenteltek fel. Az eseményen I. Ferenc József császár és Liszt Ferenc zeneszerző is részt vett.

Esztergom szabad királyi várost az 1867-es kiegyezést követően számos változás érte. Mivel lakossága nem érte el a tizenötezer főt, 1876 után nem kapta meg a törvényhatósági státuszt, rendezett tanácsú városként betagolták Esztergom vármegye szervezetébe, amelynek ezután is központja volt. Egyben innen irányították a magyar katolikus egyház szervezetét. 1891-ben átadták az Esztergom–Almásfüzitő vasútvonalat, 1895-ben pedig az Esztergom–Óbuda vasútvonalat. Ugyanebben az évben, szeptember 28-án nyílt meg a Mária Valéria híd a város és a Duna túlsó partján található Párkány között, valamint Esztergom ebben az évben egyesült véglegesen a három szomszédos településsel, az érseki Vízivárossal, Szenttamással és Szentgyörgymezővel.

Ugyanakkor a település a dualizmus évtizedeiben katonavárossá vált. 1867-től a császári-királyi 26. közös gyalogezred számára Esztergom, Hont és Bars megyéket jelölték ki hadkiegészítési körzetül. Az ezredtörzs Győrben volt, emellett Esztergom megmaradt a hadkiegészítő kerület központjának, illetve itt állomásozott a regiment 3. zászlóalja és a pótzászlóaljkeret.²

A városhoz tartozó Esztergom-tábor területe az első világháború alatt kezdett benépesedni, amikor itt állították fel Magyarország legnagyobb hadifogolytáborát 1914. augusztus 27-én. A hatalmas barakkokban egyenként 600 ember fért el. A tábor a háború alatt folyamatosan terjeszkedett. Raktárak, tisztai házak, újabb barakkok, uszodák, szennyvíztisztító telep és imaház épültek. Megvalósult a melegvízellátás. A hadifogolytáborban összesen száznégyezer ember raboskodott. Szabadidejükben a foglyok fából készült emléktárgyakat készítettek, amit a környék lakossága vásárolt meg.

A tábor állandó létszáma 40 ezer fő volt, noha kezdetben csak 1000 főre tervezték. Azokat a foglyokat, akiket nem tudtak elhelyezni, Dunaszerdahelyre szállították. Egyes források szerint 70 ezren, más források szerint 4400-an haltak meg, nagy részük a szerb foglyok között kitört kolerajárványban, 1914 szeptemberében. A barakk kórház decemberben készült el. Dr. Fonyó János, a tábor orvosa által elrendelt szigorú karanténnak köszönhető, hogy a járvány nem terjedt ki a városra. Következő év tavaszán a tífuszjárvány tizedelte meg a földbe ásott barakkok lakóit.

1 Esztergomot 1543-ban foglalták el a török csapatok. A tizenöt éves háború folyamán 1595-ben a keresztény seregek visszafoglalták, a várért folyó korábbi harcokban, 1594-ben veszítette életét Balassi Bálint költő.

2 Huszonhatos hadiemlékkönyv. Szerk. Miklós Tamás – Dr. Négyesi Lajos. Esztergom, 2019. (Városunk, múltunk 6.) 12–18. o.

Ekkor a földkunyhók helyére állandó épületeket emeltek. 1918 nyarán a létszám jelentősen felduzzadt, mivel a küszöbön álló fogolycsere miatt visszahívták a külső munkán lévőket. A tábor novemberben szűnt meg. Ekkor már csak 40 ezer fogoly lakta. Az örök és a foglyok mindent széthordtak vagy elpusztítottak.³

A katonai gyógyítás vázlatos története Esztergomban a 19. század elejétől 1914-ig

Esztergomban az első helyi katonai kórház létesítésének igénye a 19. század elején merült fel. A Hadtörténelmi Levéltár katonai objektum gyűjteményében található iratanyag szerint a helyi katonai kórházat (ispotály) 1818–1827 között állították fel. A munkálatokat a város részéről Krakovitzer Ferenc tanácsnok felügyelete, a kivitelező Gammerling Ignác helyi ácsmester és egy Farkas (?) nevű kőművesmester volt. A költségeket a város viselte. Az épület telke a Ferencváros nevű városrészben, a kaszárnya területén volt, a munkálatokat 1825. április 29-én fejezték be. Végül úgy döntöttek, hogy azt tiszti szállásokként fogják hasznosítani.⁴

A helyi katonai kórház feltehetőleg nem valósult meg, mivel az 1848–49-es szabadságharc sebesültjei számára új kórházat kellett létrehozni. Erre utal ugyanis a *Kossuth Hírlapja* 1848. október végi cikke. E szerint: „Esztergomban hiv. tudósítások szerint kezdenek gondoskodni azokról is, kik majd szabadságunk harcában megsebesülnek. Ezekre nézve a város egyik részében kórház állíttatott 30 ágygal, a másik részében pedig az u. n. káptalanház szereltetett szinte több ágyakkal. Az előbbi kórház igazgatója Palkovics Károly,⁵ egy nemcsak lelkes, hanem hosszas évek tapasztalattal ellátott orvos. Ez kijelentette, miképp harcosaink számára, ő és alárendelt orvos személyzete, minden jutalom nélkül, ingyen teendnek mindennemű orvosi szolgáltatásokat. Egyszersmind megígérte azt, hogy számukra az orvosszerek olcsóbb ároni kiszolgáltatását is ki fogja eszközölni. A honvédi bizottmány⁶ e hazafiúi és emberbaráti buzgalomért kijelenté méltányos elismerését. Az említett kórházak a harc megszűntével az állomásozó katonaság részére fognak megtartani.”⁷

Szállási Árpád kutatásaiból ismerjük, hogy a katonai kóroda a kanonokok házában volt, a beteg honvédeket a helyi fürdőben kezelték, itt ápolták 1849-ben a tavaszi hadjárat sebesültjeit.⁸

3 Négyesi Lajos: Az esztergomi hadifogolytábor emléke. *Múltkor*, 2009. július 3.

(https://mult-kor.hu/20090703_az_esztergomi_hadifogolytabor_emleke/);

Rayman János: Az esztergomi hadifogolytábor története és pénzei. Esztergom, 2010.;

Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene.

Sajtó alá rendezték Szalay Béla és Vajdas Lajos felelős szerkesztők. 1938. 157. o.

4 Hadtörténelmi Levéltár Katonai objektumok anyaga. 84. doboz. Katonai kórház. Esztergom. 1818–1827.

5 Palkovics Károly (1816–1897) Esztergom polgármestere, díszpolgára és országgyűlési képviselője.

6 Országos Honvédelmi Bizottmány.

7 *Kossuth Hírlapja*, 154. sz. 1848. 09. 07. 1017. o.

8 Szállási Árpád: Szegényháztól a kórházig. Esztergom egészségügyének története. Esztergom, 1987. 40. o.;

Osvai László: Az esztergomi Vaszary Kolos kórház története. 1902–2002. Esztergom, 2002. 15. o.

1848 végén az intézmény 38 ágygal rendelkezett, 60 újabb kialakítása folyamatban volt.⁹

1848. június 20-án Novák Istvánt nevezték ki kórházigazgatónak a Hadügyminisztérium részéről. Munkatársai Hoffmann Vilmos, Feichtinger Sándor, Tóth József és Effner Ferenc voltak. Július 7-én a hadihelyzet romlása miatt a kórházat Kalocsára telepítették.¹⁰

A források szerint a katonai kórház még 1849–1850 telére sem ürült ki. Az 1849. november 30-i jegyzőkönyv alapján „az álladalmi korodában létező beteg honvédek számára” még ágyneműt és élelmiszert vásároltak.¹¹

Esztergom megye monográfusa Borovszky Samu erről így írt: „Május 6-án¹² nagy ünnepek mellett megünnepelték a függetlenségi nyilatkozatot. Palkovics kormánybiztos legott munkához látott; a magyar kormány rendeletéből nagy tábori kórházat rendezett be, mely célra a várban levő épületeket, valamint a kanonoki lakásokat lefoglalta s közbenső falaikat áttörette. Idehozták a nagysallói¹³ és a csalóközi csatában, valamint a Buda¹⁴ és Komárom ostrománál megsebesült honvédeket. A magyar nemzet lovaságát élénken jellemzi az a körülmény, hogy az itt hátrahagyott sebesült császári katonákat is ugyanoly gondossággal ápolták, mint a honvédeket. A kórházban elhalt honvédeket külön temetőben temették el, mely mai napig fennáll. Itt nyugszik 175 császári katona is. Sírjuk fölé 1861-ben állítottak emlékoszlopot.”¹⁵

Fejlesztések a kiegyezés után

A császári és királyi Hadügyminisztérium 1867-ben történt megszervezését követően az egészségügyi szolgálat vezetését az Osztrák–Magyar Monarchiában a minisztérium 14. (egészségügyi) osztályának vezetője látta el. Az első világháború kitörését követően a vezetést a 14. osztály vezetője, valamint a közös hadsereg Főparancsnokság egészségügyi főnöke együttesen gyakorolta.

A haderő gerincét a császári és királyi hadsereg adta. Mellette létezett az Osztrák Császárságban a Landwehr, a Magyar Királyságban a Magyar Királyi Honvédség. Az utóbbi 1868-ban jött létre, kezdetben zászlóaljszervezettel.

9 *Közlöny*, 1. (1848), 194. sz. 1848. december 21. 913. o.

10 Osvai László 2002. 16. o.

11 Szállási Árpád 1987. 41. o.

12 1849. május 6-án.

13 1849. április 19.

14 1849. május 4–május 21.

15 Határozat az esztergomi honvédtető létesítésére. (1861. február 18.)

In: Komárom megyei helytörténeti olvasókönyv. Válogatta és szerkesztette Ortutay András. Tatabánya, 1988. 231–232. o.; Borovszky Samu: Esztergom vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monográfiája. (<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/esztergom-varmegye-647E/esztergom-varmegye-tortenete-6BEC/ii-resz-a-torok-hodoltsagtol-a-kiegyezesig-70A6/4-a-szabadsagharczoltol-a-kiegyezesig-7261/tabori-korhaz-7299/>)

1849-ben jelent meg a birodalom katonai egészségügyi intézményei számára a szervezeti felépítést megállapító határozat, amely alapjaiban az első világháború végéig fennmaradt. A kiegyezést követően a katonai egészségügy szervezetét 1870–1871-es francia–német háború tapasztalatai alapján alakították át. Az egészségügyi intézeteknek alapvetően két fajtája volt:

- Állandó egészségügyi intézetek (helyőrségi kórházak és fiókinézményeik, csapatkórházak, gyengélkedők). Az utóbbiakból 1870-ben 23, 1914 végére 27 volt. Ezek közül a 16. számú a mai Honvédkórház elődintézménye volt.
- Tábori egészségügyi intézetek (tábori kórházak, tartalékkórházak, tábori gyengélkedőházak, betegnyugvó állomások, egyéb intézmények).

Esztergomban 1867–1918 között csapatkórház és tartalékkórházak működtek.

Olyan településen, amelynek helyőrsége az 500 főt meghaladta, de ahol nem volt helyőrségi kórház, ott csapatkórházakat állítottak fel. A csapatkórházak a helyőrségi kórházak mintájára berendezett önálló intézetek voltak, azonban saját állományuk nem volt, hanem a szükséges személyzetet az alakulatok adták. Az ápolószolgálatra a csapatoknál sebesültvívőkke, illetve ápolókká kiképzett legénységet osztották be. A csapatkórház parancsnoka az illetékes hadosztály orvosfőnöke vagy az állomás orvosfőnöke, esetleg más megbízott katonaorvos volt. Mozgósítás idején a csapatkórházakat vagy kibővítették, vagy feloszlatták. Ez esetben a hadkiegészítő kerület székhelyén új csapatkórházat állítottak fel. A kibővített csapatkórházakat tartalékkórháznak, amennyiben pedig erődített helyen települtek, akkor várkórháznak nevezték.

A tartalékkórházak a hadsereget követő tábori kórházak felváltására a hadszíntéren szerveződtek. A háború folyamán két típusa létezett. Az állandó tartalékkórházakat a hadszíntéren kívül állították fel. Jogállásuk a helyőrségi kórházéval volt azonos.¹⁶

A háborús területet „harctérre” „hadtápterületre” és „hátszázagra” tagolták. A harctéren ezred szinten „Segélyhely”, az arcvonaltól 400–1000 lépésre, hadosztály szinten pedig „Kötözőhely” települt az arcvonaltól 4–5 kilométerre.

A hadtápterületen a következő egészségügyi intézetek települtek, illetve működtek:

- 600 beteg befogadására szolgáló mozgó tartalék kórház, mely a súlyos sebesültek és betegek ápolására szolgált. Mindig állandó épületben kerültek elhelyezésre. Feladatuk a sérültek állapotának stabilizálása után a lehető leggyorsabb vissza (hátra) szállításra történő előkészítése az anyaország állandó jellegű kórházaiba vasúton, vízen, vagy szárazföldön. Ha a hátraszállítási út a hátszázamba hosszú volt, akkor a kiürítési útvonal mentén 200 beteg befogadására alkalmas, ún. „mozgó beteg nyugvó állomást” működtettek.
- 500 beteg befogadására alkalmas tábori gyengélkedő ház.

A hátszázban az állandó kórházak képezték az ellátás bázisait.¹⁷

A kiegyezés után Esztergomban új kórház épült, amely katonai kórházként is funkcionált. A kezdeményezésről *Esztergom és vidéke az 1881. évfolyamában* így tudósított:

16 A Hadtörténelmi Levéltár katona-egészségügyi iratainak repertóriumra 1740–1980. Szerkesztette, a bevezetőket írta Kiss Gábor főlevéltáros. Budapest, 2003. (Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok. Sorozatszerkesztő: dr. Szijj Jolán.) 15–17. o.

17 Dr. Svéd László ny. orvos altábornagy, egyetemi tanár szíves közlése.

„Hercegprímásunk¹⁸ szerdán székvárosába érkezett. Az összes napilapok közül azon hírt, hogy hercegprímásunk Esztergomban egy kaszárnyaszerű épületet katonai kórházzá alakít s erről a fővárosi Vöröskereszt egyesületet értesítette. A kaszárnyaszerűnek nevezett épület, mint tudjuk polgármesterünk volt háza, mely katonai kórházzá alakítása után apácák gondjaira lesz bízva.”¹⁹ 1882-ben a helyi sajtó már arról számolt be, hogy az esztergomi érsek a szentgyörgymezői Palkovics-házba emeletes katonai kórházat fog építeni.²⁰ A munkálatok azonban csak 1883. június közepétől kezdődtek meg, a kivitelezést a pozsonyi Feigler Ignác építőmester vállalata nyerte el.²¹ Az építkezés azonban átnyúlt az 1884-es évre. Eszerint: „Hercegprímásunk áldozatkészségéből Szentgyörgymezőn tudvalevőleg egy katonai kórház épült, melynek vaságai és fölszerelése a napokban már teljesebbek voltak. A hercegprímás az új kórházat csütörtökön személyesen megtekintette s minden részét érdeklődéssel tanulmányozta. A fölszerelés gondossága és gyakorlatiassága fölött legélénkebb megelégedését fejezte ki.”²² Ennek ellenére a berendezést csak október végére fejezték be. A gyógyszerházat dr. Rapcsák Imre udvari orvos felügyelte. Az intézmény háború esetén 25 sebesültet tudott a Vöröskereszt jóvoltából ellátni, míg békeidőben 10 polgári személyt, akiknek a gyógyítási költségeit az esztergomi érsek vállalta fel.²³

Forrásaim szerint létezett egy épület a Budai utca 359. szám alatt, melyet szintén katonai kórházként használtak. Az utóbbit 1885-ben a város eladásra kínálta. Erről azonban bővebb információval nem rendelkezem.²⁴

1889-ben a szentgyörgymezői katonai kórház épülete katasztrofális állapotba került, sokan az összeomlástól tartottak. A nagy költséggel megépített objektum állapotáért sokan az építőmestert, Feigler Ignácot vádolták. A cikkíró szerint: „Előbb nagy rés keletkezett rajta s a nőttön növvő nagy repedés miatt a kórház rögtön kiköltözködött. 1885-ben alapította a hercegprímás a kórházat, Szentgyörgymezőn. A gyorsan elkészült, igen tetszetős emeletes épület még ugyanaz év szept[ember] elsején nyílt meg. Hat ágy volt benne uradalmi és külvárosi betegeknek; azonkívül hatvan személyre háború esetén Vöröskereszt kórházi teljes berendezés. E szerint volt az épületben három szoba három ágygal, négy terem (8 ágy) harminckét ágygal és három közép nagyságú helyiség (5 ágy) tizenöt ágygal. Volt benne kápolna, társalgó helyiség, fürdőszoba, operáló orvosi helyiség s fölszerelés 60 személyre való fehérruha naponként háromszoros váltással.” A városi főmérnök javasolta az épület lebontását, melyet végre is hajtottak. A kórház építését újból megkezdték, de masszívabb alapon.²⁵ Az utóbbi végül megvalósult, sőt 1893. október végén a kórházban új kápolnát építettek és szenteltek fel.²⁶

18 Simor János bíboros, esztergomi érsek (1813–1891).

19 *Esztergom és Vidéke*, 3. évf. (1881), 15. sz.

20 *Esztergom és Vidéke*, 4. évf. (1882), 91. sz.

21 *Esztergom és Vidéke*, 5. évf. (1883), 47. sz.

22 *Esztergom és Vidéke*, 6. évf. (1884), 58. sz.

23 *Esztergom és Vidéke*, 6. évf. (1884), 87. sz.

24 *Esztergom és Vidéke*, 7. évf. (1885), 76. sz.

25 *Esztergom és Vidéke*. 11. évf. (1890), 86. sz.; Uo. 12. évf. (1891), 1. sz.

26 *Esztergom és Vidéke*, 14. évf. (1893), 92. sz.

A város vezetése a katonai kórház helyzetének végleges megoldását a laktanya-építési program keretein belül tervezte, amely a közgyűléseken 1885. óta szinte állandó téma volt. A hadügyminisztériummal az egyeztetések folyamatosak voltak, döntés azonban nehezen született.

Végül a laktanya- és kórházépítési munkálatok 1892 őszén indultak meg, amelyről a helyi sajtó így tudósított: „A kaszárnya-építés első munkálatai tegnap délután vették kezdetüket. Ráth²⁷ építész és Szilágyi mérnök,²⁸ a város megbízottja s a vállalkozó cég képviselőjének jelenlétében kitéjték az építendő kórházat s a bevezető munkálatok most már minden akadály nélkül folynak.”²⁹ 1893 elején már az alábbiakról számolhatott be az *Esztergom és vidéke*: „...A kórház éjszakai oldalán a falak eddig 3 méternyire emeltettek a földszinttől, míg a déli oldal alapjainak kiásása még csak most van folyamatban. Az építés vezetésével Ditter mérnököt bízták meg a vállalkozók. Érdemes megtekinteni azt a sürgés-forgást, mit a színhelyen harmadfélszáz ember munkája okoz. Az egész területen nagy garmadában állanak a fölhalmozott téglarakások, épületkövek, ajtóragasztók, homokhegyek. Óriási meszesgödörkben napszámosok kavarrják a maltert és talyigákon viszik a kőművesek kezeihez. Máshol az épületek alapozásához szükséges árkokat ássák és fuvarozzák a kiemelt földet. A munka olyan rohamosan halad, hogy tizennégy nap múlva fen lesz az egész földszint....”³⁰ Végül a munkálatok 1894. június elején értek véget. A helyi lap tudósítása szerint: „Az új kaszárnyának a mostani barakk-kaszárnya mellett épült része, vagyis a katonai kórház épülete már elkészült és Grünwald vállalkozó cég július 8-én adja át az építető Esztergom városnak, ez pedig a katonai hatóságnak.”³¹ Az átadást azonban a későbbiek folyamán szeptember elsejére halasztották,³² majd pedig szeptember 27-re és 29-re. Az előbbi időpont a város általi, míg az utóbbi a hadsereg általi átvételre vonatkozott.³³ Végül ekkor történt a tényleges átadás.³⁴

Ettől kezdve az intézmény már teljes kapacitással működött, sőt más jellegű tevékenység is folyt itt, amelyről az *Esztergom és vidéke* számolt be: „Fényes esküvő volt szombaton Süttőn. Az ottani kath. templomban vezette oltárhoz Dr. György Ernő hadkiegészítő parancsnoksági cs. és kir. ezredorvos³⁵ Revisnyei Reviczky Gizella kisasszonyt, Reviczky Károly orszgy[ülési] képviselő leányát. Az esketési szertartást a süttői plébános végezte. Tanúk voltak a vőlegény részéről Frey Ferenc orszgy[ülési] képviselő, a menyasszony részéről pedig Gyapai Pál bicskei földbirtokos. A szép menyasszonyt Trautweiler József hadnagy, vőfély vezette az oltárhoz.

27 Ráth Gusztáv műépítész.

28 Szilágyi Lajos mérnök.

29 *Esztergom és Vidéke*, 13. évf. (1892), 77. sz.

30 *Esztergom és Vidéke*, 14. évf. (1893), 33. sz.

31 *Esztergom és Vidéke*, 15. évf. (1894), 52. sz.

32 *Esztergom és Vidéke*, 15. évf. (1894), 55. sz.

33 *Esztergom és Vidéke*, 15. évf. (1894), 76. sz.

34 *Esztergom és Vidéke*, 15. évf. (1894), 77. sz.

35 A korszak egészségügyi rendfokozatai az alábbiak voltak: Főorvos-főhadnagy, ezredorvos-százados, törzsorvos-őrnagy, II. osztályú főtörzsorvos-alezredes, I. osztályú főtörzsorvos-ezredes, vezértörzsorvos-vezérőrnagy. (Dr. Svéd László ny. orvos altábornagy, egyetemi tanár szíves közlése.)

Nyoszolólányok voltak Frey Berta és Revicky Margit kisasszonyok. Az esküvőt követő lakoma után a fiatal pár kocsira ült és Esztergomba hajtatott. A földísztített új katonai kórháznál Alezi főhadnagy, kórházkommandáns az orvosok élén fogadta az új párt, hozzájuk üdvözlő beszédet mondott, s a fiatalasszonynak gyönyörű virágcsokrot nyújtott át.”³⁶

1896 márciusában a katonai kórház igazgatói posztját dr. Seyler Emil nagykanizsai katonai kórházvezető pályázta meg, akit rokoni kapcsolatai miatt Esztergomban is jól ismertek.³⁷

1896. október 15-én törzsorvosi vizsgálat volt a laktanyában és a katonai kórházban, amely során a higiéniai viszonyokat rendben találták.³⁸

1897-ben egy hadgyakorlat alatt súlyos baleset történt, amelyről a sajtó így tudósított: „A gyakorlat halottja. Háziezredünk szombaton, a Strázahegy környékén, mint minden esztendőben, az idén is éjjeli gyakorlatot tartott, amely a 14-ik század egy közlegényére végzetessé vált. Mikus Sándornak hívják a szegény fiút, akit felebbvalói s társai egyaránt szerették, becsülték, s aki már szolgálata első évében használhatósága és ügyessége révén bekerült az altisztképző iskolába. Végzetes balesete úgy történt, hogy a setétben, a bokrok között két őrjárat szabályellenesen és a szigorú utasítás dacára nagyon közel hatolt egymáshoz, úgy hogy Mikus idejében már nem tudott megállni s valósággal beleszaladt szemben levő társa bajonettjébe, amely lágyékát egészen keresztül fúrta. Alezi főhadnagy³⁹ és társai azonnal az összeesett emberhez siettek és lóháton orvosért küldöttek. A megsebesült embert első orvosi segélyben dr. Vándor Ödön részesítette, aki véletlenül a baleset helyének közelében időzött, azután hordágyas kocsin behozták a katonai kórházba, ahol dr. Singer⁴⁰ ezredorvos vette gondos ápolásba. A szegény fiú életét azonban már nem lehetett megmenteni. Vasárnap éjjel kiszenvedett. Mint a hivatalos felbontás konstatálta, belső vérömlés és hashártyagyulladás ölte meg. A szigorú vizsgálat konstatálta, hogy az eset igen sajnálatos véletlen következménye volt. A derék ember halála igazi gyászba borította az egész kaszárnyát. Tegnap délután öt óraker temették teljes katonai dísszel. Temetésén megjelent az ezred egész tisztikara, amely szép koszorút is helyezett a koporsóra. Megható volt, hogy a gyászszertartás alatt a kemény hadfiak mindegyikének szemében egyegy könnycsepp csillogott.”⁴¹

1897. július 20-án a város építészeti bizottsága a katonai kórház ügyében intézkedett, mivel a szennyvíz elvezetése megoldatlan volt.⁴²

1898-ban pedig a város a kórház előtti tér fásítását rendelte el.⁴³

Az infrastrukturális fejlesztések között előfordult mulatságos eset is, melyről a helyi sajtó így tudósított: „Az eltévedt kút. Mégis csak kedélyes állapotok azok

36 *Esztergom és Vidéke*, 16. évf. (1895), 43. sz. Az esküvő május 29-én történt.

37 *Esztergom és Vidéke*, 17. évf. (1896), 24. sz.

38 *Esztergom és Vidéke*, 17. évf. (1896), 83. sz.

39 Alezi Ferenc főhadnagy.

40 Dr. Singer József ezredorvos.

41 *Esztergom és Vidéke*, 18. évf. (1897), 58. sz.

42 *Esztergom és Vidéke*, 18. évf. (1897), 77. sz.

43 *Esztergom és Vidéke*, 19. évf. (1898), 21. sz.

a városházaiak és igazán kár, hogy nincs helyi Mark Twainünk,⁴⁴ úgy legalább Sipuluszunk,⁴⁵ aki azok krónikása lehetne. Ajánlanánk azonnal neki a következő legfrissebb témát: Határozatba ment, hogy a katonai kórház udvarán egy kút építendő. Meg is bíztak annak elkészítésével egy helybeli építésszt és miután ezt megcselekedték, a teljesen elvégzett kötelesség boldog tudatában megfeledeztek kórházról, kútról, építésről. Pedig nem ártott volna vagy egyszer a munkálatokat megtekinteni, mert akkor meg nem történhetett volna az a kanabokai história, hogy az építész a neki átadott téves terv szerint a kútat nem a kórház udvarán, hanem túl a kerítésen egy szántóföldre építette. Mindez igen mulatságos dolog, csupán arra vagyunk kíváncsiak, kinek a zsebe fogja megsínyleni a fölös kút költségeit?”⁴⁶

1899-ben újabb fejlesztések voltak, amelynek következtében a katonai kórház „mintaszerűvé változott”. Ez elsősorban dr. Singer ezredorvos érdeme volt.⁴⁷

1901. július 21-én Frigyes főherceg,⁴⁸ a pozsonyi székhelyű V. hadtest parancsnoka megsejmelte a laktanyát és a kórházat.⁴⁹ Ebben az évben a Honvédelmi Minisztérium részéről újabb igény merült fel, ugyanis mozgósítás esetére tartalék-kórházat kívántak létesíteni, melyre a főgimnázium épületét szemelték ki. A kérés a megye főispánja a bencés rend főapátjához, mint az ingatlan tulajdonosához továbbította.⁵⁰

A katonai kórházban békeidőben nem csak a gyakorlatokon szerzett sérüléseket kezelték. Erről egy nagyon érdekes tudósítás maradt ránk a helyi sajtóban: „Hétfőn éjjel az egyik Mária Terézia-utcabeli korcsmában véres verekedést rögtönöztek a 26-os bakák és az itt gyakorlatozó huszárok. Az összekapás a különböző fegyvernek között szokásos zsörtölődéssel kezdődött, majd a bakák kivont bajonettel⁵¹ támadtak a sokkal kevesebb számú huszárokra, akiknél kard sem volt. A csata végeztével három huszárt és két bakát vittek be a katonai kórházba, ahol az egyik súlyosan sebesült huszár kedden kiszendetett. Szerdán temették el katonai dísszel.”⁵²

Az esztergomi katonai kórház az első világháború idején

Az első világháború kezdetén az esztergomi csapatkórház 38 aktív ágygal rendelkezett, 60 kialakítása pedig folyamatban volt.⁵³ Az utóbbi azonban kevésnek bizonyult, így a frontról hazaszállított sebesültek számára a település egészségügyi intézményében 800 ágyat helyeztek el.⁵⁴

44 Mark Twain (1835–1910) amerikai író, újságíró, humorista.

45 Rákosi Viktor (1860–1923) író, újságíró, humorista, országgyűlési képviselő, sportvezető írói álneve.

46 *Esztergom és Vidéke*, 19. évf. (1898), 29. sz.

47 *Esztergom és Vidéke*, 20. évf. (1899), 66. sz.

48 Habsburg–Tescheni Frigyes főherceg (1856–1936) császári-királyi altábornagy.

49 *Esztergom és Vidéke*, 22. évf. (1901), 58. sz.

50 *Esztergom és Vidéke*, 22. évf. (1901), 82. sz.

51 Szurony.

52 *Esztergom és Vidéke*, 32. évf. (1910), 65. sz.

53 *Esztergom és Vidéke*, 36. évf. (1914), 69. sz.

54 *Esztergom és Vidéke*, 36. évf. (1914), 72. sz.

A csapatkórház mellett még az érseki Vöröskeresztes és a Vaszary Kolos városi kórház tudott sebesülteket fogadni, azonban ezek együttes ágykapacitása nem haladta meg az ötszáz ágyat, de ez esetben a betegeket haza kellett küldeni.⁵⁵

A városban katonai tartalékkórházakat hoztak létre, ami lényegében egy kibővített csapatkórház volt a hadkiegészítési területen. Tartalékkórház lett a Szent-Anna zárdából, a kanonoki házak 2. emeletéből, a gimnáziumból és a reáliskolából, a szentgyörgymezői árvaházból és a papnevelőből.⁵⁶

Ezek az intézkedések indokoltak voltak, mivel már szeptember 4-én éjjel 47 sebesült orosz katona érkezett a városba, majd 11-én újabb 200 érkezett. Az összes tartalékkórház megtelt. A Szent Anna zárdában, a gimnáziumban, a papi szemináriumban, a Vöröskeresztes és Vasary Kolos tartalékkórházakban több mint 700 sebesültet ápoltak. A szentgyörgymezői árvaházból járványkórházat alakítottak ki.⁵⁷

A sebesültek magas száma miatt a városi kórház mellett lévő épületben, az „Ivanovics” épületben 50 ágyas fiókkórházat létesítettek.⁵⁸ Szintén e feladatra ajánlotta fel a város a szentgyörgymezői árvaházat is. Ugyanakkor a kenyérmezői hadifogolytáborban özsre mintegy 32 000 fogoly volt.⁵⁹

Az év derekán már hét objektumban ápolták a harctéri sebesülteket. Az *Esztergom és vidéke* hasábjain számos adakozásról értesülhetünk, melyek közül egyet idéznénk: „Névnapmegváltás. Bogisich Mihály v. püspök, ki jótékonyágának és áldozatkészségének számtalan tanújelét adta már eddig is, újabban névnap üdvözlések megváltása címén az esztergomi hét kórházban elhelyezett súlyosan sebesültek számára 154 üveg bort éspedig felében 1911. évi holládi vörös és felében 1909. évi kiskeszii fehérbort ajánlott föl azzal a kéressel, hogy azokat a kórházakban működő helybeli Vöröskereszt fiókegyesület ápoló hölgyei az orvosi rendelvény szerint kiosztani szíveskedjenek. Kívánjuk, hogy a nemesszívú püspök úr ezen dicséretreméltó példája számtalan követőre akadjon.”⁶⁰

A szenvedő sebesültek látványa mély benyomást tett a város polgáraitra. Az adományok mellett egy poétai érzelmű hölgyet, Pokorny Margitot meghihlette a szomorú kép, melyet az alábbi verssel írt le:

Éjszaka a táborig kórházban

*Tömött sorokban úgy állnak az ágyak
Mint háborús kész fegyveres sereg.
A mécs körül villózó tarka árnyak,
A hús párnákon lázforró fejek.*

55 Az első világháborúban a Magyar Vöröskereszt Egylet rendelkezésére állt: 1 Tábori kórház, 8 Tartalék kórház, 50 Betegnyugvó állomás, 865 Kisegítő kórház, 838 Üdülőhely, 3 Üdülőház, összesen: 1765 egészségügyi intézet. (Dr. Svéd László ny. orvos altábornagy, egyetemi tanár szíves közlése.)

56 Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene. i. m. 157. o.; Szállási Árpád 1987. 52. o.

57 Osvai László 2002. 61–62. o.

58 *Esztergom és Vidéke*, 36. évf. (1914), 75. sz.

59 *Esztergom és Vidéke*, 36. évf. (1914), 75. sz.

60 *Esztergom és Vidéke*, 36. évf. (1914), 78. sz. Volt olyan, aki ingyen munkával segítette a kórházak munkáját.

*Egy bús jaj innen, szisszenés amonnan,
Jajgat a száj, a sápadt, vértelen.
S az ajtókon túl, a sötét sarokban
Fekete fantom nő fel hirtelen.*

*Sima selyemben senyvedt sárga teste,
A mennyezetet éri homloka,
Két húlt szeme hanyatló, hunyó este,
Villan kezében sarlója foka.*

*A termen átnéz. Senki nem láthatja
Csak onnan egy a szélső ágy felül
S annak az egynek viaszápadt arca
E húlt szemektől holtra merevül.⁶¹*

A kórházban hadifogoly orosz tisztet is ápoltak, akik a korabeli sajtó tudósítása szerint így rótták le hálájukat: „Az esztergomi Vörös Kereszt kórházban ápolt és már felgyógyult sebesült orosz tisztnek szép jelét adták hálájuknak az őket lelkiismeretes gondossággal kezelő Dr. Seyler Emil tisztí főorvosnak, valamint Dr. Schleiffer Mátyás orvosnak. A kórházból való távozásuk előtt ugyanis Dr. Seylernek egy ezüst plakettet, dr. Schleiffernek pedig egy finom ezüst cigaretta dobozt ajándékoztak a következő felirattal: »Zum Andenken an die verwundeteten russischen Offiziere. 1914. Okt. Tedorow, Bojkoto, Siwanow, Adlerberg, Korenew, Lavostin, Pjatnizky, Skoporosky, Vinogradov, Rasantion, Loschalsky.« A tisztnek ezenkívül csoportfényképükkel is megajándékozták a két orvost, valamint önzetlen ápolóikat.”⁶²

A frontról visszaérkező sebesültek között járvány ütötte fel a fejét, így a belügyminiszter utasította a vármegye alispánját, hogy amennyiben gyanús esetet tapasztal, a katonai hatóságokkal együttműködve a betegek számára kórházelhagyási tilalmat vezessenek be.⁶³ Az intézkedés ellenére az év végére négy kolerás megbetegedés fordult elő a papi szeminárium épületében berendezett tartalék kórházban.⁶⁴ A szigorú intézkedések dacára a járványt a későbbiek folyamán sem sikerült teljesen megfékezni.⁶⁵

1914. december 15-én este 23 órakor külön vonattal mintegy 700 sebesült érkezett Esztergomba. Mivel a tartalékkórházak (reáliskola, szeminárium, szentgyörgymezői árvaház, Vöröskereszt kórház) ekkor már üresek voltak, a betegek elhelyezése és ellátása nem okozott problémát. A szállítmány a szerb hadszíntérről érkezett, számos szerb hadifogollyal, akiket a fogolytábor kórházában helyeztek el.⁶⁶

61 *Esztergom és Vidéke*, 36. évf. (1914), 80. sz.

62 *Esztergom és Vidéke*, 36. évf. (1914), 89. sz.

63 *Esztergom és Vidéke*, 36. évf. (1914), 90. sz.

64 *Esztergom és Vidéke*, 37. évf. (1915), 1. sz.

65 *Esztergom és Vidéke*, 37. évf. (1915), 6. sz.; Osvai László 2002. 63. o.

66 *Esztergom és Vidéke*, 36. évf. (1914), 101. sz.

December 17-én újabb 420 sebesült érkezett, melyről az *Esztergom és vidéke* így tudósított: „Csütörtökön délelőtt, mialatt a főszékesegyházban az újonceskü lélekemelő aktsusa folyt, a város uccáin is látványosságzámba ment a 420 harctéri sebesültnek érkezése, akiket a déli harcterről szállítottak városunkba. Ez már bizony nem lélekemelő, hanem nagyon is szomorú látvány volt. A szalmával bélelt szekereken bágyadt, színevesztett arcok bámultak az elborult égre, honnan kíméletlen, hideg decemberi eső csepegett rájuk. Az úton egy nehéz sebesült meg is halt, kit mindjárt a hullaházba vitt a szekér. A sebesültek egy része gyalog érkezett száralmasan lerongyolódott állapotban. Megható volt nézni, midőn a házakból kicsődült az uccára a kíváncsi népség, de nem üres kézzel, hanem tejeskannával, teával, erősítő italokkal, cigarettával. Volt ház, ahová behívták a gyalog botorkálók egyikét-másikat egy kis ennivalóra, egy-két jó szóra, pihenésre. Egy csomó szerb is érkezett velük, ezeket a fogolytáborban levő kórházba továbbították. A betegek egy része megfagyott végtagokkal érkezett, míg többeken vérhas tüneteit figyelik. A tartalék kórházak most már mind megteltek és ismét kezdetét vette a helybeli »Vöröskereszt« tagjainak üdvös, hazafias munkálkodása.”⁶⁷

1915. elején a városban már 8 kórházban ápolták a harctéri sebesülteket, amelyek befogadóképessége 1507 ágy volt.⁶⁸

A kolera mellett a tífusz is felütötte a fejét a városban, így az egyéves önkéntesi iskolát Dorogra helyezték át.⁶⁹ Az utóbbi terjedését azonban meggátolták, mivel a betegeket és az őket őrző és felügyelő állományt a hadifogolytáborban teljesen elkülönítve tartották.⁷⁰

A növekvő igények miatt a meglévő 8 kórház mellé 1915 februárjában két barakk kórház építését határozták el. Azonban a munkát végző fuvarosok – a szerződésük ellenére – az építési helyszínt elhagyták.⁷¹

Az esztergomi kórházakban ápolat sebesültek számára a helyi oltáregyesület számos esetben szervezett gyűjtést, illetve több magánfelajánlás is érkezett. Ezek közül itt egyet szeretnék kiemelni: „A katonai tartalékkórházakban igen sok lázas és vesebajos beteg fekszik, akiket jó minőségű tejjel kellene ellátni, ami azonban a nagy tejhiány miatt úgyszólván lehetetlen. A katonai kórházak vezetősége általam kéri fel ennél fogva a nagylelkű közönséget, hogy akinek nélkülözhető teje van, abból a szegény betegek részére, időnként bármily keveset is, szíveskedjenek hozzám beküldeni. Egy alkalommal húsvét közeledtével mindazokat, akik a katonai kórházak betegei részére húsvéti kalácsokat ígértek, felkérem, hogy azokat hozzám, szétosztás végett, április legelső napjaiban küldjék be, annál is inkább, mert a befolyó csekély pénzbeli adományokat az elsőrendű szükségletek fedezésére kell fordítanom s így azokból húsvéti ajándéokra nem jut. Esztergom, 1915. márc. hó 22. Perényiné.”⁷²

67 *Esztergom és Vidéke*, 36. évf. (1914), 102. sz.

68 *Esztergom és Vidéke*, 37. évf. (1915), 7. sz.

69 *Esztergom és Vidéke*, 37. évf. (1915), 12. sz.

70 *Esztergom és Vidéke*, 37. évf. (1915), 13. sz.

71 *Esztergom és Vidéke*, 37. évf. (1915), 14. sz.

72 *Esztergom és Vidéke*, 37. évf. (1915), 24. sz.; Perényi Kálmán volt megyei alispán neje, született Gerenday Rózsa. Vö. Osvai László 2002. 68. o.; Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene. i. m. 158. o.

Az egészségügyi munka nem minden esetben volt mentes a konfliktusoktól. Például a papi szeminárium épületében dolgozó ápolónők az egyik orvos durva bánásmódja miatt felmondtak.⁷³

1915 májusára felépült az esztergomi katonai járványkórház, így a szentgyörgy-mezői árvaházat kiürítették és elrendelték a teljes fertőtlenítését. Az épület ezután eredeti funkciójának megfelelően működött.⁷⁴

Az új járványkórház azonban nem bizonyult elégségesnek, így a helyi sajtó rövidesen az alábbiakról számolt be: „A katonai hatóság erősen készül minden járványos betegség elfojtására. A csapatkórház mögött már épített egy járványkórházat több pavilonból és most ismét épít egy hat pavilonos kórházat a volt Ripária⁷⁵ telep helyén. A városi kertbérlok megnyugtatására írhatjuk, hogy nem az ő bérleteiket képező, hanem a szomszéd parcellán fog épülni a kórház.”⁷⁶ A munkálatok azonban csak 1916 tavaszán értek véget, így csak ekkor lehetett teljesen kiüríteni a városban lévő járványkórházat.⁷⁷

1915. augusztus 12-én Károly főherceg trónörökös és Zita főhercegnő Esztergomba látogattak. A vizit alatt többek között megtekintették a Vöröskereszt felügyelete alatt lévő katonai tartalékkórházat. Erről az *Esztergom és vidéke* így tudósított: „Midőn a menet a Kossuth Lajos utcából a gimnázium kórház elé ért, a Vöröskereszt lobogója alatt a feldíszített épület előtt a fenséges pár kedves meglepetésben részesült. Hammerschmidt ezredorvos,⁷⁸ Kuffler kórházi főorvos⁷⁹ és Lenkei főhadnagy⁸⁰ vezetése alatt a kórház személyzete fogadta és üdvözölte; az önkéntes ápoló úrhölgyek pedig Büttner Róbertné úrnővel élükön fejezték ki hódolatukat, melynek szerezny szimbólumaként Halmos Annuska úrlány fehér szegfűből és rózsából csokrot nyújtott át. A fenséges pár kegyesen és mosolyogva fogadta a hölgyek megemlékezését és magyarul köszönte meg... A királyok „királyának leróva hódolatukat, eleget tevé Magyarország első zászlós urának, a magyar kath. világ legfőbb papjának; bevonultak a királyért és hazáért vérüket ontottakhoz – a »Vöröskereszt« kórházba. Itt már talán nem is a fenségek voltak, hanem pusztán az emberek, de melegen érző szív és lélekkel, mert nem volt a kórháznak egy sebesültje, betegje sem, akivel ne beszéltek volna, akit meg nem vigasztaltak volna. És mikor a Nagyboldogasszony harangja mély hangjával jelezte elvonulásukat, a harcban megedzett vitézek szemében könny csillogott az ezernyi közönség pedig lelkesen éljenezve kísérte leendő uralkodóját a primási palotába, ahol némi frissítőt magukhoz véve, nemsokára levonultak kíséretükkel együtt a hajóállomásra.”⁸¹

73 *Esztergom és Vidéke*, 37. évf. (1915), 33. sz.

74 *Esztergom és Vidéke*, 37. évf. (1915), 41. sz.

75 Az egykori tisztí üdülő területe a Sugár út és a Terézia utca között. A kis területen főleg társasházak és garázsorok sorakoznak.

76 *Esztergom és Vidéke*, 37. évf. (1915), 50. sz.

77 *Esztergom és Vidéke*, 38. évf. (1916), 32. sz.

78 Hammerschmidt József ezredorvos.

79 Dr. Kuffler Hugó a II. sz. katonai tartalékkórház főorvosa.

80 Lenkei Emil tartalékos főhadnagy.

81 *Esztergom és Vidéke*, 37. évf. (1915), 63. sz. A látogatásról lásd még. Szállási Árpád 1987. 52. o.

A 26. közös gyalogezred parancsnoksága szigorú intézkedéseket hozott az állomány egészségi állapotának megőrzése és a járványok elkerülése érdekében. 1916-ig a pótzászlóalj által a kórházaknak átadott 1873 betegből mindössze 51 szenvedett heveny fertőző betegségben. Odafigyeléssel sikerült megóvni az állományt az 1917 tavaszán megjelenő vérhas járványtól is. Az alakulatnál előfordult még 70 maláriás megbetegedés, őket Kőszegen ápolták. Emellett jelentős volt a nemi megbetegedések száma. (Összesen: 114 eset.⁸²)

1916-ban a helyi hajózási társaság nagylelkű felajánlást tett a kórházakban lábadozó sebesült katonáknak, amelyről a helyi sajtó így tudósított: „Míg más Dunamenti városok kórházainak sebesült katonái jószívek gondosságából már többször részesültek üdítő hajókirándulásban, addig a mi városunk sebesült hőseinek ilyen örömben eddig nem volt részük. A sok epedő sóhajlás végre nálunk is valóra vált Bólights Zsigmondnak, a M. F. T. T.⁸³ helyi állomásfőnökének jóvoltából. Ugyanis e hét szerdáján és csütörtökén a Társaság igazgatóságának beleegyezésével az esztergomi kórházak sebesült katonáit két csoportban ingyen hajókirándulásban részesítette. A gavalléros szép tett egyaránt dicséri a Társaságot és nemesszívű tisztviselőjét, Bólights urat.”⁸⁴

Ugyancsak a helyi írott média számolt be az 1916. évi, a katonai kórházakban tartott karácsonyi ünnepekről: „A helybeli kórházakban ápolat sebesült és beteg hősöknek rendezett karácsonyfa ünnepélyek vasárnap a következő sorrendben tartatnak: délután fél 4 órakor az érseki tanítóképző intézetben, 4 órakor a Sz[ent] Anna zárdában, fél 5 órakor a csapatkórházban, fél 6 órakor a főreáliskolában és 6 órakor a Deák Ferenc uccai fiúiskolában berendezett kórházakban. Az érseki szeminárium kórházában és a Vöröskereszt-kórházban szintén ezidőben lesznek a karácsonyfa-ünnepélyek, itt az Oltáregyesület és a Sz[ent] Erzsébet nőegylet hölgyei buzgólkodnak a beteg és sebesült katonák karácsonyának kellemessé tételén. Mindeme szépnek ígérkező ünnepélyek Esztergom város közönségének áldozatkészségét, úri hölgyeink áldott jólelkűségét és fáradhatatlan buzgalmát tanúsítják.”⁸⁵

1917 elején a sebesültek magas száma miatt a helyi katonai parancsnokság ápolónók felvételére kényszerült. Az elhunyt és sebesült katonák hozzátartozóit előnyben részesítették.⁸⁶ Emellett a gyengélkedő szobához egy fogászati ambulanciát létesítettek, amely több mint kétezer beteget látott el a háború végéig. A pótzászlóaljnak Párkányban üdülője is volt, amelynek vezetője dr. Földes Jenő főorvos volt.

Magáról az orvosi és ápoló személyzetről keveset tudunk. A pótzászlóalj egészségügyi személyzete 1914–1917. között az alábbi egyénekből állt.⁸⁷

82 Huszonhatos hadiemplékkönyv. i. m. (2019) 156–157. o.

83 Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részevénnytársaság.

84 *Esztergom és Vidéke*, 38. évf. (1916), 44. sz.

85 *Esztergom és Vidéke*, 38. évf. (1916), 100. sz.

86 *Esztergom és Vidéke*, 39. évf. (1917), 17. sz.

87 Huszonhatos hadiemplékkönyv. i. m. (2019) 159. o.

<i>Név</i>	<i>Beosztás</i>
Dr. Fried Imre	orvosfőnök, irodavezető
Charitán József	szakaszvezető, népfelkelő
Imely Géza	tizedes
Baboczky András	ápoló
Varga Imre	ápoló
Breuer Géza	egyéves önkéntes tizedes, fogászati munkatárs
Stadler Béla	egyéves önkéntes tizedes, kisegítő írnok
Waldman Adolf	szanitéc hadnagy
Irás Béla	szanitéc zászlós
Dr. Vidor Jenő	segédorvos
Dr. Földes Jenő	főorvos

Szent István ünnepén a helyi polgárok megvendégelték a beteg katonákat, melyről a sajtó így tudósított: „Sebesült katonák megvendégelése. A szemináriumi katonai tartalék kórházban elhelyezett sebesült katonáinkat Szent István napján a jószívek megvendégelték, mely alkalomból a jelzett célra a következő szeretetadományok folytak be: Ő Eminentája a Bíbornok hercegprímástól és Schiffer Ferenc prelátustól bor. Lollok Lénárt prelátustól 100 k.⁸⁸ lovag Mattyasóvszky Lajostól, Leitgeb Jánostól, özv. Magos Sándornétól alma, dr. Machovich Gyula prelátustól cigaretta. A kalács sütési és egyéb költségek a m. é. karácsonyi ünnepek alkalmával eszközölt gyűjtésből fennmaradt összegből fedeztetek. A fentemlített szeretetadományokat ezennel nyilvánosan nyugtázzuk és a megvendégtelt sebesült katonáink nevében is hálásan köszönjük. Esztergom 1917. augusztus 21. az állandó hölgybizottság nevében özv. Magos Sándorné és Machovich Jánosné.”⁸⁹ Illetve a karácsonyi ünnepegről az alábbi összefoglalás: „A helybeli katonai kórházak sebesült és beteg katonai számára rendezendő karácsonyi ünnepélyek a főreáliskolai katonai kórházban ma, hétfőn d. u. fél 4 órakor kezdődnek. Utána nyomban a Deák Ferenc uccai kórházban. A vízivárosi katonai kórházakban 4, a Vörös Kereszt-kórházban fél 5, a csapatkórházban 6 órakor kezdődik meg a szép karácsonyfa ünnepély, mely után a közönség szeretetadományai kerülnek kiosztásra a hazáért szenvedő sebesült és beteg katonák között.”⁹⁰

1918. november elején a központi hatalmak vereségével véget ért az első világháború, a Trianoni békeszerződés után létrejött új Magyarországon Esztergom helyzete is megváltozott, mivel határvárossá vált. A település továbbra is katonaváros maradt, fontos szerepet játszva a két világháború közötti katonai gyógyításban és rehabilitációban.

88 Korona.

89 *Esztergom és Vidéke*, 39. évf. (1917), 65. sz.

90 *Esztergom és Vidéke*, 39. évf. (1917), 96. sz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az I. világháború magyar orvosi emlékeiből. Naplók, kéziratos visszaemlékezések, szakcikkek.
A Magyar Tudománytörténeti Intézet. Tudományos közlemény. 88. Budapest, 2016.
- Borovszky Samu: Esztergom vármegye. (Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monográfiája) Budapest, é. n.
- Esztergom és vidéke, 1879–1944.*
- Dvihally Géza (szerk.): Esztergom örömnapja. 1915. augusztus 11. (Emlékkönyv ő császári és királyi fenségeik a trónörökös pár Károly Ferenc József főhercegnek és Pármai Zita főhercegnőnek esztergomi látogatása alkalmából) Esztergom, 1915.
- A Hadtörténelmi Levéltár katonai-egészségügyi iratainak repertórium 1740–1980.
Szerkesztette, a bevezetőket írta Kiss Gábor főlevéltáros.
Budapest, 2003. (Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok. Sorozatszerkesztő dr. Szijj Jolán.)
- Kossuth Hírlapja.* Szerk. Bajza József. Pest, 1848.
- Közlöny.* Szerk. Gyurmán Adolf. Pest–Debrecen–Szeged–Arad. 1848–49.
- Huszonhatos hadiemlékkönyv. Szerk. Miklós Tamás – Dr. Négyesi Lajos.
Esztergom, 2019. (Városunk, múltunk 6.)
- Osvai László: Az esztergomi Vaszary Kolos kórház története. 1902–2002. Esztergom, 2002.
- Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene.
Sajtó alá rendezték Szalay Béla és Vajas Lajos felelős szerkesztők. 1938.
- Komárom megyei helytörténeti olvasókönyv. Válogatta és szerkesztette Ortutay András. Tatabánya, 1988.
- Négyesi Lajos: Az esztergomi hadifogolytábor emléke. *Múltkor*, 2009. július 3.
https://mult-kor.hu/20090703_az_esztergomi_hadifogolytabor_emleke
- Pogányné Rózsa Gabriella: 120 éves a Honvédkórház. Budapest, 2019.
- Rayman János: Az esztergomi hadifogolytábor története és pénzei. Esztergom, 2010.
- Szállási Árpád: Szegényháztól a kórházig. Esztergom egészségügyének története.
Esztergom, 1987.
- Zolnay László: Esztergom ezeréves. Esztergom, 1973.

Országné Faragó Éva[✧]

Sport és haderő kapcsolata. Katonasportolók, sportoló katonák

DOI 10.17047/HADTUD.2020.30.3.104

A sport és haderő kifejezések egymástól első látásra nagyon eltérő tartalmat takarnak. Azonban alaposabb vizsgálat esetén láthatóvá válik, hogy sport és a haderő kapcsolata, mint emberi tevékenység a prehisztórikus múlt homályában rejtőző közös tőre vezethető vissza.

Ebben a tanulmányban szeretnék rávilágítani, hogy nem csak évezredes kapcsolat van a sport és haderő között, de szoros összefüggés is felfedezhető folytonos egymásra hatásukban. A harc és a sport egyaránt küzdelem, sok esetben maga a sporttevékenység megőrzi az eredeti fegyvert, például vívás és lövészet, más esetekben elvont módon modellezi a küzdelmet. Azonban mindkét tevékenység versengés, különböző tétek érdekében. A haderők összecsapásában a tét rendszerint a birtoklás és hatalom, sok esetben a pusztá lét. A sport küzdelmében mindez szelídített formában, de jelentkezik. Megállapítható, hogy a fő különbség az élet és a teljesítmény mindenek feletti tisztelete a sport esetén.

A katonai szolgálatot teljesítők között vannak nemzetközi szinten is kiváló eredményeket elérő sportolók, akik hazájuk hírnevét öregbítik világversenyeken. Ők teljesítményükkel példát mutatnak és motiválják bajtársaikat és a civil embereket is. Ugyanakkor a katonai szolgálatot teljesítők számára létszükséglet a jó fizikai állapot, melynek elérésének és fenntartásának egyik legfőbb eszköze a testnevelés és sport.

KULCSSZAVAK: sport, haderő, kiképzés

Relations between Sport and Armed Forces. Military Athletes, Athlete Soldiers

At first glance, the terms sport and force cover very different content. However, upon closer At first glance, the terms sport and military force cover very different contents. However, upon closer examination, it becomes apparent that the relationship between sport and the military as a human activity can be traced back to a common root in the shadow of the prehistoric past.

✧ Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Védelem-egészségügyi Igazgatóság, Repülõorvosi-, Alkalmasságvizsgáló és Gyógyító Intézet – Hungarian Defence Forces Medical Centre, Hungarian Armed Forces Aeromedical, Military Screening and Healthcare Institute;
e-mail: farago.eva@hm.gov.hu; ORCID: 0000-0002-6301-5598

In this paper, I would like to point out that not only are there links between them, but also close relationships can be discovered in their continuous interaction. Force, combat, and sport are about struggle, and in many cases, sport preserves its original weaponry, such as fencing and shooting, and in other cases abstractly model combat. However, the two activities are competing for different stakes. In a clash of military forces, the stake is usually possession and power, or in many cases mere existence. In the sport, struggle comes in a tame form, yet it manifests itself. It can be stated that the main difference is respect for life and performance above all in sport.

Among those who do military service are athletes who have achieved excellent results at international level, raising their country's reputation at world competitions. They exemplify their performance and motivate their comrades and civilians. At the same time, physical fitness is paramount and physical training and sport are one of the most important means to achieve and maintain it for those in the forces.

KEYWORDS: sports, armed forces, training

A sport és haderő fogalma

A sport és haderő kapcsolatának elemzését célszerű ezeknek a fogalmaknak a definiálásával kezdeni.

A haderő, bár megfogalmazásában sok változáson ment át, tartalmilag „valamely állam katonai védelmére létrehozott fegyveres erők összességét jelenti”.¹ Már az államokká szerveződés előtti időkben is voltak a népcsoportoknak olyan fegyveres részei, amik a külső támadások elleni védelmet szolgálták. A haderők története tehát évezredekre visszanyúlik tükrözve az aktuális társadalmi, politikai, gazdasági helyzetet, a tudomány és haditechnika fejlettségét.

A sport a *Magyar Értelmező Szótár* szerint (főnév): versenyszerű testmozgás. Testgyakorlásként vagy szórakozásként, egyénileg vagy csoportosan, kötött szabályok szerint végzett rendszeres versenyzés vagy aktív tevékenység, amelyhez testi mozgás és ügyesség szükséges. Az Európai Sport Charta szerint a „Sport: a fizikai tevékenység minden formája, amelynek alkalmi vagy szervezett részvétele révén a fizikai erőnlét és a mentális jólét kifejezésére vagy javítására, a társadalmi kapcsolatok kialakítására vagy az eredmények elérésére van szükség minden szinten.”²

Hazánk sporttörvénye így fogalmaz: „Sporttevékenységnek minősül a meghatározott szabályok szerint, a szabadidő eltöltéseként kötetlenül vagy szervezett formában, illetve versenyszerűen végzett testedzés vagy szellemi sportágban kifejtett tevékenység, amely a fizikai erőnlét és a szellemi teljesítőképesség megtartását, fejlesztését szolgálja.”³

1 Hadtudományi lexikon A–L. Főszerkesztő Szabó József. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995. 444. o.

2 RECOMMENDATION No. R (92) 13 REV OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES ON THE REVISED EUROPEAN SPORTS CHARTER Article 2 Definition and Scope of the Charter
Az eredeti szöveg: „Sport means all forms of physical activity which, through casual or organised participation, aim at expressing or improving physical fitness and mental well-being, forming social relationships or obtaining results in competition at all levels.”
<https://rm.coe.int/16804c9dbb> (Letöltés ideje: 2018. 10. 04.)

3 2004. évi I. törvény a sportról. I. Fejezet 1§ (2).

A sport szó a 19. század első harmadában jelent meg, amikor az ipari forradalom hatására egyre több szabadidővel rendelkeztek az emberek, így eredete nem nyúlik vissza messzi időkre, de tartalma, maga a tevékenység ősidők óta létezik, szinte az emberiséggel egyidős, akárcsak a harc.

A sport és testkultúra története a harctevékenységekkel összefüggésben

Az alábbiakban a testkultúra és sport történetének azon mozzanatait, fejlődésének állomásait foglalom össze kronológiai sorrendben, röviden, melyek összefüggésbe hozhatók a sport és haderő kapcsolatának elemzésében.

A testmozgás és annak tudatos művelése mindig is jelen volt az emberiség történetében. Ennek bizonyítékai fedezhetők fel az őskori afrikai sziklafestményeken,⁴ melyek ijázó, futó, evező emberalakokat ábrázolnak. Ezek a mozgásformák, ebben az időben elsősorban az életben maradás, a létfenntartás, a vadászó-halászó életmódhoz kapcsolódtak. Minden bizonnyal gyakorolták is ezeket a mozgásokat, hogy hatékonyabban tudják használni azokat élelemszerzés és harc közben. Az emberi virtust ismerve elképzelhető, hogy versengések is kialakultak gyakorlás közben.

Ahhoz, hogy a haderő és a sport szerves kapcsolatát megértsük, a vizsgálatainkhoz vissza kell mennünk a történelem előtti ember világába, abba a korba, amikor az emberi közösség éppen kiemelkedik az állatvilágból. A természeti lét egyik alapelve a küzdelem. Küzdelmet folytat a ragadozó a zsákmány elejtéséért. A préda menekül a ragadozója elől, de még a legbékésebb növényevő állat is küzd akár a fajtársai ellen is a szűkös erőforrásokért, vagy a szaporodás jogáért. Ezeket a küzdelmet lehet egyénenként vagy csoportban vívni, az eredmény pedig az, hogy mindig az a próbálkozás lesz eredményes, ami bármi okból, de hatékonyan le tudja küzdeni a környezeti kihívásokat. Ehhez a küzdelemhez, akár genetikailag kódolt magatartásformákról is van szó, az egyednek fel kell készülnie, a genetikai tudást adaptálnia kell. Erre szolgál az állati egyedek tanulási folyamata. Sokszor megfigyelték már, s akinek van házimacska, maga is láthatja, hogy a ragadozó több esetben nem pusztítja el azonnal az áldozatát, hanem például a cica terelgeti, ijesztgeti, pofogtatja az egeret, „játszik” vele. Ez a magatartás nem feltétlenül célszerű, hiszen ez lehetőséget ad a nagy nehézségek által megszerzett préda menekülésére is. Azonban a ragadozó esetén ez láthatóan élvezetet okoz, amit az emberi gondolkodás és morál kivetítésével akár „kegyetlenségnek” is nevezhetünk, amikor a macska „kínozza” az egeret. Valójában a macska játszik, és ebben élvezetet talál. Ez a fajta játék „élvezet”, örömhormonok megjelenése a testben valójában evolúciós előny, és arra „szolgál”, hogy az egyedet a prédaszerzés mozgásformáinak gyakorlására sarkallja, ezáltal potenciálisan sikeressé formálja a jövőbeli vadászatok során. Az evolúció a hormonoknak ilyen szerepben tartására több más példát is szolgáltat, ilyen a szexualitás, mint örömforsás⁵ szerepe a fajfenntartásban. Az egyéni és csoportos játékoság tehát már része az állati viselkedésnek is, szerepét tekintve az egyed és a csoport számára

4 Walter Umminger: A sport krónikája. Budapest, Officina Nova, 1992. 13. o.

5 Jared Diamond: Miért élvezet a szex? Az emberi szexualitás evolúciója. Budapest, Kulturtrade, 1997.

fontos magatartásformák, kockázat nélküli vagy alacsony kockázatú begyakorlására, próbájára és a helyes minták megerősítésére szolgál, fő motivációs tényezője a siker és élvezet érzetének létrehozása. A prehisztórikus ember kollektív magatartásformák felvételével, falkaviselkedési mintákat gyakorol, annak érdekében, hogy az élelemszerzés és az ellenséges viselkedési formák, konkurens emberi csoportok és ragadozók támadásainak kivédése eredményes legyen.

Az élelemszerzés egyik formája a vadászat, amihez az ember eszközöket – fegyvert használ. A hatékonyan működő vadászcsoporthoz optimális mérete 5–12 főre tehető. Ennél kisebb csoport még nem képes költséghatékony prédaszerezésre, a nagyobb csoport vezetése és tehetetlensége viszont a természetes környezetben, emberi hang segítségével már nem ideális. Ha megfigyeljük, akkor ez a korai vadászcsapat méret mai napig a hadseregben a raj méretű alegységnek, a sportban pedig a csapatok méretének felel meg. A korai emberi csoportokban a vadászó ember egyidejűleg az élelemszerző és harcos is. A vadász fegyvere egyaránt szolgál a préda elejtésére és az ellenséges ember megsemmisítésére is.

A neolitikus forradalom elhozza a mezőgazdaság és állattenyésztés kialakulását, ezzel egyidejűleg a vadászó ember és a katona is kezd különválni. A katona feladata elsősorban az ellenséges emberi csoportok elleni harc, a belső rend és hatalom fegyveres fenntartása lett.

Az ókori társadalmakban a haderő önálló renddé alakul. A haderőben megkezdődik a gépesítés, ami kiegészíti az emberi erőn alapuló fölényt, a technikai fölényel kiegészített erővel. A Kr. e. 3. évezred Mezopotámiájában megjelent a harci kocsi, de leletek bizonyítják az élet-halálra menő birkózás és ökölvívás meglétét is.⁶ A kerék és kevéssel utána a kocsi feltalálása nagy változást hozott a közlekedésben. Használata nagyobb távolságok leküzdését, nagy terhek hordását tették lehetővé. A kocsi használata a harcban is jelentős technikai újításnak számított. Ennek „védőkíséret biztosítása a menetelő hadsereg számára, illetve a csata végén a megtört és demoralizált ellenfél üldözése és felszámolása” volt a feladata.⁷

Az ókori egyiptomi piramisokban birkózókat, kecses táncosnőket, akrobatákat, labdajátékosokat és úszó alakok ábrázolást is felfedezhetünk, de feltűnnek dárdatvető, birkózó, magasugró alakok is.⁸ Az egyiptomi kultúrában a testmozgásnak is nagy szerepe volt. A birkózó alakok a test-test elleni küzdelemről, azok harci helyzetben való alkalmazásáról tanúskodnak.

Az ősi Kínából származik egy olyan labdajáték ábrázolása, ami a mai labdarúgáshoz hasonló a Kr. e. 2600 körüli időből. Az ókori keleten találunk képeket lovasjátékokról, tollaslabdáról és gyógyításra használt gimnasztikai gyakorlatokról is. A keleti kultúrában az erősítés mellett az ügyesség fejlesztése, a magas fokú mozgásművészet is nagy hangsúlyt kapott. A tollaslabdával való játék kimondottan a katonai felkészülést, a reakcióidő rövidítését szolgálta.⁹

6 Walter Umminger: A sport krónikája. i. m. 21. o.

7 Tóth Dominik: A harci kocsi szerepe az ókor csatatarein. *Hadmérnök*, XII. évf. (2017), 1. különszám, 24. o.

8 Walter Umminger: A sport krónikája. i. m. 17. o.

9 Uo. 25–27. o.

A japánok ősi nemzeti sporja, harcművészete a szumó is 3000 éves múltra tekint vissza. Ezt ma is űzik Japánban, de a világ más országaiban is akadnak az óriások versenyzének hódolói.¹⁰

A kultúra egyik bölcsőjében, az ókori Athénban nagy hangsúlyt fektettek a testkultúrára, a testi, szellemi egészségre, a versengésre. Az ókori olimpiai játékok megrendezése Olümpiában történelmileg Kr. e.776-tól igazolható. A versenyeken a görög városállamok képviselői vettek részt. A rendezvények ideje előtt, alatt és után teljes fegyverszünetet tartottak. Az olimpiákon való részvétel, mind versenyzőként, mind nézőként csak a férfiak számára volt megengedett. A versenyszámok között lóverseny és kocsiverseny, az ötpróba – ami diszkoszvetésből, távolugrásból, gerelyhajításból, futásból és birkózásból állt –, rövid- és hosszútávfutás, birkózás, ökölvívás, pankration és futás fegyverzetben szerepelt.¹¹ Ezek a versenyszámok egytől egyig a harc megvívása során alkalmazott mozgásformák voltak. Ezeknek a professzionális szintű végrehajtására törekedtek erejük, ügyességüket összemérésére. Az olimpiai játékok több mint ezer éves folytonossága után 393-ban, I. Theodosius császár tilalmi rendeletére értek véget.¹² A nőknek engedélyezett mozgásformák összefoglaló neve: az orchestra, ami gimnasztikai gyakorlatokból, zenére végzett táncos mozgásokból és labdajátékokból állt.

Ezzel egy időben Spártában a férfiak és nők kisgyermekkoruktól katonai kiképzést kaptak. A felkészítés célja a harchoz szükséges fizikai képességek fejlesztése szigorú, puritán módszerekkel.

A Római Birodalomban a meghódított tartományok hagyományait tisztelve engedélyezték a korábbi mozgásformák gyakorlását. A leigázott területek mozgáskultúrái keveredtek, összeolvadtak, így a birodalomra jellemző mozgásfajták alakultak ki. A római légió harci kiképzései katonai táborokban, kemény fizikai felkészítéssel történtek. Ezen belül végeztek atlétikai, úszó-, küzdőgyakorlatokat. A harc fontos eleme volt a test-test elleni küzdelem, így a kiképzés része volt a fegyveres és fegyvertelen harc is. „Róma képezte ki az antik világ legfegyvelmezettebb és leghatékonyabb hadseregét. Ez volt az első hivatásos katonákból álló regiment, és a harcosokat a kor legfejlettebb fegyverzetével látták el. A római gyalogos katona fő fegyvere a rövid (gladius) kard volt. A kétélű, hegyes végű pengét inkább közelharcban, szúrásra használták, mint vagdalkozásra. Távoból hajítódárdával (pilum) öltek, amelyet halálos biztonsággal dobtak akár 30 méteres távolságra is. A katonák védelmükre pajzsot (scutum), páncélt (lorica segmentata), korábban láncvértet (lorica hamata) viseltek.”¹³ Az egyes fegyverek sajátos és eltérő mozgásformákat hoztak létre, amik az eszközök optimális használatát szolgálták, azaz minél hatékonyabb eredményt elérni fölösleges idő és erőpazarlás nélkül. A pajzsok segítségével csoportok képesek voltak pajzsfal vagy teknősbéka (testudo) alakzat alkalmazására, ami csoportban sikeresebb túlélést tudott biztosítani, mint amire az egyes harcos ugyanazzal a pajzsral képes lett volna. A lovasság ez ellen a szilárd védelem ellen fejlesztette ki a kéthegyű

10 Uo. 31. o.

11 Uo. 37. o.

12 Walter Umminger: A sport krónikája. i. m. 57. o.

13 https://ng.hu/kultura/2009/09/22/a_romai_legiok_fegyverzete/ (Letöltés ideje: 2019. 10. 14.)

hajtódárdát (contus), amit fejek fölött nagy ívben átdobva, a szabadon pattogó dárda sérüléseket okozott. Ezeknek a fegyvereknek a használata nagy ügyességet és testi erőt, illetve egyénileg és csoportban is összehangolt mozgást igényelt.

A római testkultúra legjellemzőbb, tömegeket szórakoztató eseményei a kocsi-versenyek és a gladiátorviadalkok voltak. Ezekben a küzdelmekben zsoldosok, rab-szolgák, kivégzésre várók viaskodtak életre és halálra egymással és vadállatokkal is.

1000 körül az arabok közvetítésével eljutott a sakk Európába, ami a szórakozáson túl a stratégiai gondolkodás fejlődését is szolgálta.¹⁴

A korai középkorban, a kereszténység állami vallássá válása, a keresztény tanok elterjedése visszavette a testkultúra fejlődését Európában. Ugyanakkor nagy különbségek mutatkoztak a földrajzi elhelyezkedés, helyi hagyományok, gazdasági fejlettség, társadalmi hovatartozás szerint. Az uralkodó osztályban kialakult a lovagság, ehhez kapcsolódóan a lovagi tornák. A lovagoknak a harci kiképzés mellett a hét lovagi készséget: a lovaglást, az úszást, a vadászatot, az íjászatot, a vívást, a táblajátékokat, a labdázást és a széptevést is el kellett sajátítaniuk. A lovagoknak mentális és fizikai elemeket egyaránt tartalmazó kiképzésen kellett részt venniük. A falvakban, mezővárosokban élő szegény néprétegek népi játékokkal, küzdőviadalkokkal, labdás játékokkal, ügyességi feladatokkal, lovasversenyekkel szórakoztak. A természetes vizek partjain lakók az evezést, úszást és korcsolyázást is kedvelték és űzték.¹⁵ Mind a lovagok által használt, mind a szegények által gyakorolt mozgásformák részét képezték a kor háborúiban, a kereszties hadjáratokban alkalmazott harcnak. „Egykorú ábrázolásokról ismerjük a frank lovasok fegyverzetét: törzsüket, karjukat, combjukat vaspikkelyekkel borított bőrpáncél védte. Mellvértet és vassisakot viseltek, a közelharcban bőrpajzzsal védekeztek. Hosszú, egyenes karddal és dárdával hadakoztak. A nehéz vértet viselő lovast a közelharcban két új »találmány« segítette: a magas támlájú nyereg és a kengyel. Ezek a szilárd támaszok tették lehetővé, hogy a nehéz fegyverzetű harcos biztosan üljön a lován, és kardcsapásai ne tévesszenek célt.”¹⁶ A középkori ember gondolkozását és magatartását alapvetően meghatározta a társadalmi hierarchia, és elvárás volt a saját pozícióból adódó követelmények teljesítése. A gazdasági munka és hadviselés egyaránt fizikai megterhelés volt.

A reneszánsz, a humanizmus térhódításával ismét az ember került a középpontba. Felelevenítették a hellén testkultúra szokásait, elterjedt a kalokagathia, a testi-szellemi harmónia, az esztétikum és az etikum egysége. A szabadidő eltöltésének újszerű formái alakultak ki.¹⁷ Itáliában és a Németalföldön sorra nyitották kapuikat

14 Walter Umminger: A sport krónikája. i. m. 59. o.

15 Rétsági Erzsébet, H. Ekler Judit, Nádori László, Woth Péter, Gáspár Mihály, Gáldi Gábor, Szegerné Dancs Henriette: Sportelméleti ismeretek. 271–272. o.
https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/sportelméleti-ismeretek_5538f52cde8e6.pdf
(Letöltés ideje: 2018. 10. 04.)

16 <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/a-kozepkor-tortene-476-1492/a-lovagkor-kezdetei-huberiseg/lovagga-utes> (Letöltés ideje: 2019. 10. 14.)

17 Rétsági Erzsébet, H. Ekler Judit, Nádori László, Woth Péter, Gáspár Mihály, Gáldi Gábor, Szegerné Dancs Henriette: Sportelméleti ismeretek. 273–274. o.
https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/sportelméleti-ismeretek_5538f52cde8e6.pdf
(Letöltés ideje: 2019. 10. 14.)

a lovasiskolák, tánciskolák, vívóakadémiák. Népszerű látványosságok voltak a lovasversenyek, calcio mérkőzések és gondolaversenyek. Tudományosan igazolták a testmozgás jótékony fiziológiai, pedagógiai, pszichológiai hatásait, melyeket az iskolai nevelésben is alkalmaztak.

Ezalatt Ázsiát továbbra is a háborúskodásra való felkészülés, önvédelmi sportok, fegyveres harci technikák kidolgozása jellemezte. A prevenciós és rehabilitációs mozgásformák közül kontinens szerte elterjedt és népszerűvé vált a joga.¹⁸

Az újkor küszöbére érve a testmozgást, sportolást az egészségmegőrzés hatékony eszközének ismerték el. Népszerűek voltak az evező, futó, atlétikai, birkózó, ökölvívó versenyek, a rugby és futballmérkőzések. A felvilágosodás hatására bekövetkezett változások következtében megszületett a mai értelemben vett sport, és vele együtt elindultak a sporthoz kapcsolódó, azt támogató fejlesztések. Ez az a történelmi pillanat, amikor azt mondhatjuk, hogy a sportnak a valós tevékenységekre nézve felkészítő jellegével szemben már elsősorban a szórakoztató jellege erősödik meg, és megkezdődik az önálló és „öncélú” sport kialakulása.

A 19. században kialakuló nemzeti tornamozgalmak célja a sport nevelő, egészségmegőrző hatásának kiaknázása, a katonai feladatok ellátásához szükséges képességek kialakítása, a nemzeti érzelmekre alapozott társadalmi kohézió fejlesztése volt. Sorra megalakultak tornaegyletek, sportszervezetek, iskolán kívüli testnevelési és szabadidős mozgalmak. Szétvált a versenysport, az élsport, a szabadidős és tömegsport.¹⁹

A 20. század fordulójára kialakult a modern idők testkultúrája. A társadalmi, gazdasági fejlődés, az ipar fellendülése, és technika vívmányainak hatása kedvező lehetőségeket biztosítottak a sport további fejlődéséhez, népszerűsödéséhez. Megalakult a Nemzetközi Olimpiai Mozgalom, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság, 1896-ban Athénban megrendezték az első újkori olimpiát.²⁰ Sportági nemzeti és nemzetközi szakszövetségek szerveződtek, lefektették a sportágak szabályait, a versenyek rendezésének alapelveit. Lebonyolították az első világ és kontinens viadalokat is. A négyévente megrendezésre kerülő olimpiai játékokra egyre nagyobb volt az érdeklődés. A tömegkommunikáció fejlődésével világszerte követni lehetett az eseményeket, ami felhívta az emberek figyelmét a sportra. Egyre több amatőr sportolónak lett célja az olimpiai játékokon való versenyzés. Ebben az időszakban jelenik meg a sport elüzletiesesedése is, ami a tőke és tőkebefektetések és megtérülések, reklám és vásárlói erő fenntartása mentén rátelepszik a sportra, de egyben fontos anyagi támogatóvá is válik.

A megváltozott életkörülmények hatására kialakuló mozgásszegény életmód kompenzálására az iskolai testnevelés fejlesztése szükségszerűvé vált. Korszerűsítették az iskolai testnevelés módszertanát, egységesítették a tornatanárképzést. Hazánkban 1925-ben a testnevelési tanerők képzésére felállították a Magyar Királyi Testnevelési Főiskolát, melynek jelmondata a „Szellemet, erkölcsöt, erőt egyesíts!” határozott célt

18 Uo. 275–276. o.

19 Uo. 279–280. o.

20 Uo. 281. o.

foglalmaz meg a testnevelők képzésében a mai napig. A Testnevelési Főiskolán a tanárképzés mellett edzőképzés, és sporttudományos kutatások is folytak, elsősorban a sportorvoslás területén.²¹

Az első világháború vesztes országaiban a rájuk kényszerített megszorításokat a sportolás fejlesztésével és támogatásával kompenzálták. Az ifjúság nevelésében teret hódítottak a félkatonai ifjúsági szervezetek, mint a cserkészlet és a levante mozgalom, melyek a katonai előképzés szinterei egészen kisiskolás kortól. Céljuk az volt, hogy olyan fizikai, erkölcsi és hazafias nevelést adjanak, ami az ifjúságot egy esetleges háborús szolgálatra is felkészíti és megedzi. Ezen belül hangsúlyos szerepük volt olyan sportoknak, mint például az akadályversenyek, stratégiai és küzdőjátékok.

A második világháborút követő időszakban a kétpólusúvá vált világban a sportot is felhasználták a politikai erők demonstrálására. A hidegháború politikai döntései sportolók ezreinek álmát és munkáját tette semmissé, amikor az olimpiai játékokon nem engedélyezték versenyzésüket. Ennek ellenére a sport egyik legnagyobb érdeme, hogy a béke közvetítőjévé, nagykövetévé vált. A világversenyeken küzdő különböző kultúrák, országok versenyzői a legjobb példamutatói az egymás elfogadásának, tiszteletének, a békés együttélésnek.

A 20. század a társadalom, gazdaság, tudomány és technika előrehaladásának köszönhetően a sporttörténet legdinamikusabban fejlődő korszaka lett. Regionális és szakmai szövetségek alakultak, melyek szervezik, irányítják a sporttevékenységeket, versenyeket rendeznek, érdek képviselőt hoznak létre. Ilyen például a CISM, a Nemzetközi Katonai Sporttanács, és a FISU a Nemzetközi Egyetemi Sportszövetség is.

A sporttudomány, a többi más tudományág eredményit is felhasználva óriási változásokon ment keresztül. Sporttudományos módszertani fórumok és egyesületek alakultak, melyek eredményeit jól hasznosítják a gyakorlatban. A világ rekordéhségének kielégítéséhez a sport-infrastruktúra, sporteszköz, sportruházat, az egészségügy és gyógyszeripar innovációja éppúgy szükségeltetik, mint az edzésmódszerek korszerűsítése, a kiválasztás pontosítása. Azonban sport nem csak élsportról szól. Szentgyörgyi Albert gondolataival élve: „A sport fogalma nem tévesztendő össze a pusztá testi ügyességgel, a rekord-hajhászással, a nyereségvadászással és a legutóbbiakkal együtt járó primadonnáskodásokkal. Ez utóbbiaknak, nemcsak hogy a sporthoz semmi közük, de a sportnak egyenesen ellenségei. A sport elsősorban szellemi fogalom. Egy sportcsapat a társadalomnak kicsinyített képe, a mérkőzés az életért való nemes küzdelem szimbóluma. A sport a játék alatt tanítja meg az embert rövid idő alatt a legfontosabb polgári erényekre: az összetartásra, az önfeláldozásra, az egyéni érdek teljes alárendelésére, a kitartásra, a tettekrezségre, a gyors elhatározásra, az önálló megítélésre, az abszolút tisztességre, és mindenekelőtt a »fair play«, a nemes küzdelem szabályaira.”²²

Napjaink globalizált világában a sport az egyik leghasznosabb civil társadalmi tevékenység. Segíti a fenntartható fejlődést, népek, kultúrák közötti kommunikációt,

21 <https://tf.hu/bemutakozas-tortenet> (Letöltés ideje: 2019. 10. 13.)

22 <http://www.klinikaikozpont.u-szeged.hu/hu/szent-gyorgyi-emlekszoba/idezetek-szent-gyorgyitol.html> (Letöltés ideje: 2019. 10. 12.)

konfliktusok megoldását, a civilizációs betegségek megfékezését, az ifjúság testi-lelki nevelését. Funkció szerinti differenciálása során öt területet különböztetünk meg: az élsportot, a szabadidősportot, az iskolai vagy diák sportot, a fogyatékkal élők sportját és a sportturizmust. Az élsport lényege a lehető legjobb eredmények elérése, a tömegek szórakoztatása, a pénz áramoltatása. Szabadidősportoknak az egészség és a testi-lelki jóllét fenntartása érdekében végzett mozgásokat nevezzük. Jelentős népegészségügyi szerepe van az elsődleges prevencióban: az egészség megőrzésében, a mozgásszegény életmód, a helytelen táplálkozási szokások, élvezeti szerek használatának ellensúlyozásában. Az iskolai testnevelés és diáksport az intézményesített oktatás és nevelés része. A testnevelés és sport eszköze a testileg-lelkileg harmonikusan fejlődő, hadra fogható ifjúság honvédelmi nevelésének is. Fontos a szerepük az élethosszig tartó mozgás és sportolási igény kialakításában. A fogyatékkal élők számára a fizikum fejlesztése az önállóság feltételeinek megteremtését, a fizikai inaktivitásból származó további szövődmények elkerülését és az aktív pihenést segíti.²³ Lehetőséget teremt a közösségi életbe való bekapcsolódásra, a társas kapcsolatok kialakítására. Számukra is rendeznek speciális versenyeket, ahol ember feletti akaratról, kitartásról tesznek tanúbizonyságot, ami minden ép ember számára példaértékű lehet. A sportturizmus az egyik leggyorsabban fejlődő turisztikai ágazat. Egyre többen utaznak azzal a céllal, hogy a versenysportban vagy rekreációs sportban aktív vagy passzív módon részt vegyenek lakóhelyüktől távol.

A testkultúra, sport történetének rövid áttekintésében nyomon követtem a két terület, a haderő és sport kapcsolatát, összefonódását. A háborúskodások során az emberi erő, ügyesség és a harci technikák fej-fej mellett haladva készítették egymást újításokra, fejlődésre. Az új kihívások leküzdéséhez új eszközökre volt szükség, amihez viszont a megfelelő kondicionális és koordinációs képességeket ki kellett alakítani. Majd a megszerzett képességek és az újabb feladatok ismét a technikai fejlődéseket inspirálták. Mára a hadi technika olyan fejlettséget ért el, ami sokakban azt az illúziót kelti, hogy a katonáknak nincs szükségük kimagaslóan jó fizikumra. Valóban nincs minden mai katonának olyan fizikai erőre szüksége, mint az ókori csatákban viaskodó legionáriusoknak, de a mai kor feladatainak eredményes végrehajtása, az átlagtól magasabb szintű felkészültséget igényel. A jó fizikai állapot alapfeltétele a hadrafoghatóságnak, a szolgálat ellátásának. A rendszeres, megfelelő mennyiségű és intenzitású testedzésnek nem csak az egészség megtartásában, hanem a krónikus és akkut betegségek megelőzésében és a betegségek rehabilitációjában is fontos szerepet tölt be.²⁴

Nem utolsó sorban a sportolás által kialakult jó testfelépítés, fellépés védelmezzük számunkra megnyugtató, bizalmat ébresztő, míg ellenségeink számára fenyegető lehet.

23 Dr. Balogh László, Kiss Gábor, Orbán Kornélia, Vári Beáta, Dr. Bóka Ferenc, Meszlényi-Lenhardt Emese, Dr. Mikulán Rita:

Rekreáció III. II. Fogyatékkal élő és hátrányos helyzetű személyek sportja és rekreációja.
http://www.jgypk.hu/tamop15e/tananyag_html/Rekreacio_III/ii2_a_fogyatkos_szemelyek_sportja_s_rekreacioja.html (Letöltés ideje: 2019. 10. 13.)

24 Perényi Szilvia, Petridis Leonidas: Bevezetés a sporttudományokba. Debrecen, Campus Kiadó, 2015. 14–15. o.

Az őskortól végig tekintve a versengések mozgásformáin, azok nagy része hasonló vagy azonos a harcok megvívásához szükséges mozgásokkal. A mai napig megtaláljuk ezt az örökséget például az újkori olimpiák programjában. A versenyzők olyan sportokban is összemérhetik tudásukat, amik a múltban megvívott harcokban alkalmazott technikák voltak. Ilyenek például a lovaglás, vívás, íjászat, lövészet, taekwondo, birkózás, cselgáncs, ökölvívás, öttusa.

Az olimpiai versenyszámokon kívül számos más olyan sportág is létezik, amelyek összefüggésbe hozhatók a harci tevékenységgel. A haditechnikai eszközöket átvették a civil életbe és onnan a sportba. Ilyenek például az ejtőernyőzés, tájékozódási futás. És vannak kimondottan katonai sportágak is, amelyek versenyein civil versenyzők nem indulnak. Ilyenek a sportágak haderőnemi változatai, mint például az öttusa haditengerészeti, légierő és szárazföldi csapatainak számára kidolgozott verziói.

A katonai szolgálatra való felkészülésnek fontos részét képezi a kiképzés. A megfelelő kondicionális állapot, a koordinációs képességek kialakítása, fejlesztése a katonai testnevelés kiképzés feladata. Ennek során a katonák testedzéssel, gyakorlással készülnek a harcra. Vannak olyan katonák, akik a kiképzés során megszerzett képességeiket versenyeken is kamatoztatják.

Katonasportolók

A haza védelmében, háborúk idején természetes, hogy a versenyző élsportolók is fegyvert ragadtak, így tagjai lettek a hadseregnek. Voltak olyan hivatásos katonák, akik szolgálatteljesítésük mellett lettek sportáguk kiválóságai.

A magyar sport könyvének legaranyosabb lapjain hivatásos katonák is szerepelnek.

2004-ben Kővágó Zoltán diszkoszvető olimpiai ezüstérmes lett Athénban.

1988-ban Szöulban Martinek János öttusázó olimpiai bajnok, Borkai Zsolt tornász, lólengésben olimpiai bajnok lett.

1972-ben Münchenben Bakó Pál öttusázó, Kajdi János ökölvívó, Rátkai János kajakozó, Kozma Mihály labdarúgó olimpiai ezüstérmes lett.

1968-ban Mexikóvárosban Varga János birkózó olimpiai bajnok lett.

1964-ben Tokióban Pézsa Tibor vívó olimpiai bajnokbronzérmes lett.

1960-ban Rómában 17 hivatásos katona volt az olimpikonok között. Kárpáti Rudolf, Kovács Pál olimpiai bajnok, Rózsavölgyi István futó, Faragó Lajos labdarúgó, Hevesi István vízilabdázó olimpiai bronzérmesek lettek.

1956-ban Melbourneben 15 hivatásos katonaszerepelt az olimpián. Kárpáti Rudolf, Kovács Pál vívók, Bolvári Antal és Hevesi István vízilabdázók olimpiai bajnokok, Sákovics József párbajtőröző ezüstérmes, Tóth Gyula birkózó, Tumppek György úszó bronzérmes lett.

1952-ben Helsinki-ben Kovács Pál vívó, Takács Károly sportlövő, Berczelly Tibor, Kárpáti Rudolf, Papp Tibor vívók, Bozsik József, Budai II. László, Czibor Zoltán, Grosics Gyula, Kocsis Sándor, Lóránt Gyula, Puskás Ferenc labdarúgók, Bolvári Antal vízilabdázó, Benedek Gábor és Szondy István öttusázók olimpiai bajnokok lettek.

1948-ban London-ban Takács Károly sportlövő, Berczelly Tibor, Kárpáti Rudolf, Kovács Pál, Papp Bertalan vívók olimpiai bajnokok lettek.²⁵

Ez a hosszú, de annál szebb felsorolás csak a második világháború utáni eredményeket tartalmazza. Szeretnék kiemelni egy sportolót közülük, aki az egyik legnagyobb példakép lehet számunkra. Takács Károly kétszeres olimpiai bajnok sportlövőnek egyszerű származása miatt sokat kellett küzdeni a tehetsége bizonyítására. Nem sokkal az után, hogy 1938-ban Európa bajnok lett, egy gránát súlyosan megsebesítette jobb kezét, de ő nem adta fel, megtanult bal kézzel lőni, és 5 alakos sportpisztoly versenyben kétszer is a dobogó legfelső fokára állhatott az olimpiai játékokon 1948-ban és 1952-ben. Kitartása, céltudatossága példa értékű mindenki számára.

Napjainkban is támogatja a honvédség a fiatal tehetséges sportolókat. Hazánkban is, mint a világ sok más országában is, régi hagyományok újra élesztésével létrejött a sportszázad. Az ötvenes években Magyarország legkiválóbb sportolóit tömörítette az akkori sportszázad. Olyan legendás sportolókat tudhatott soraiban, mint Puskás Ferenc az Aranycsapat kapitánya, a Nemzet sportolója, Grosics Gyula az Aranycsapat kapusa, a Nemzet sportolója, Iharos Sándor közép- és hosszútávfutó, világcsúcstartó atléta, akit 1955-ben a világ legjobb sportolójának választottak, Rózsavölgyi István olimpiai bronzérmes futó, Tumpek György tizenhatszoros világrekorder, olimpiai bronzérmes, Európa bajnok úszó. Ők mutatják a példát azoknak a kiváló fiatal atlétáknak, akik ma sportágukban kiemelkedő eredménnyel rendelkeznek, a katonai szolgálatot vállalva jelentkeztek a honvédség kötelékébe. Olyan kiválóságokat láthatunk a közöttük, mint Rédlí András olimpiai bronzérmes, világ- és Európa-bajnok párbajtőrívó, Marosi Ádám olimpiai bronzérmes, világ- és Európa bajnok öttusázó, Kovács Sarolta világ- és Európa-bajnok öttusázó, Lőrincz Viktor Európa-bajnok, világbajnoki ezüst- és kétszeres világbajnoki bronzérmes birkózó, Péni István ifjúsági olimpiai bajnok, világ- és Európa-bajnoki ezüstérmes sportlövő. Ők méltó utódaik legendás elődeiknek.

A katonák tisztelettel példaképeikként, bajtársaikként tekintenek a sportszázad tagjaira, akik itthon és külföldön is öregbítik a Magyar Honvédség hírnevét. Segítségükkel a katonai pálya népszerűségének növelését, a civil kapcsolatok javítását szeretnék elérni. Pályájuk során összegyűjtött sportszakmai tapasztalataik, ismereteik átadásával a kiképzés területén nyújthatnak nagy segítséget a honvédségnek.

Versenyzőink civil és katonai világversenyeken is összemérik tudásukat más nemzetek sportolóival. A világversenyek közül a legjelentősebbek a Nemzetközi Katonai Sporttanács (CISM) által szervezett regionális és világbajnokságok, világbajnokságok.

1948. február 18-án Nizzában alapították a Nemzetközi Katonai Sport Tanácsot, ami a világ egyik legnagyobb multidiszciplináris szervezete. A CISM évente több mint húsz katonai világbajnokságot és sporteseményt szervez különböző sportágakban 136 tagországa fegyveres erői számára. Egyike azon globális sportszervezeteknek, amelyekben a legtöbb tudományág képviselteti magát. A CISM zászlójára „Friendship through sport!” „Barátság a sporton keresztül!” jelmondatot tűzte.

25 Győr Béla – Klész László: Katonaolimpikonok. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2012.

Filozófiájának legfőbb mondanivalója ebben áll: a katonák, akik korábban a csatátérben találtak, most barátsággal a sport területén találkoznak.²⁶

Magyarország olimpiai pontszámítás alapján legeredményesebb sportegyesülete a Budapesti Honvéd. A Honvédelmi Minisztérium támogatásával működő klub 70 éves fennállása alatt a katonasportolók mellett világhírű bajnokoknak is otthont adott edzésre, versenyzésre. Kiemelkednek közülük az úszók: Hargitay András, Verrasztó Zoltán, az öttusa világnagyságai: Török Ferenc, Fábíán László, Balogh Gábor, a kajakos Gyulai Zsolt és Csipes Ferenc, a vívó Nébald György és Nagy Tímea, a vízilabdázó Benedek Tibor, Kiss Gergely, Molnár Tamás, Vári Attila.²⁷

Sportoló katonák

Társadalmi elvárás az erőt sugárzó, egészséges katona képe.

A katonai szolgálatra való alkalmasságnak három összetevője van: egészségi, pszichológiai és fizikai. A három területen egyszerre teljesülő alkalmasság esetén nevezük katonai szolgálatra alkalmasnak a jelentkezőt. A személyi állomány alkalmasságát is időszakosan ellenőrizzük. A fizikai állapotot évente fel kell mérni. Az aktív katonaállomány kötelessége a jó fizikai állapot elérése és megtartása, ennek érdekében eleget kell tenni az egészséges életmód szabályainak, a megfelelő táplálkozás, mozgás, pihenés egyensúlyának megtartásával. A pillanatnyilag érvényben levő honvédelmi miniszteri rendelet²⁸ alapján egy állóképességi és két erő-állóképességi teszttel kell a katona fizikai felkészültségét megállapítani.

Ezt a kötelezettséget szem előtt tartva a katonák rendszeresen sportolnak. A katonai testnevelés kiképzés keretein belül szakmai irányítás mellett, vezetett foglalkozások során érik el a kondicionális képességek azon szintjét, ami szükséges a korszerű harc eredményes megvívásához, a szolgálattal járó megterhelés egészségkárosodás nélküli elviseléséhez. A foglalkozások keretein belül sajátítják el és fejlesztik azokat a koordinációs képességeket és technikákat, amelyek feladat végrehajtás eredményes, pontos végrehajtásához szükségesek. A katonák közül sokan szabadidejükben is sportolnak. Kihasználják a Magyar Honvédség sport-infrastrukturális lehetőségeit, a honvéd sportszervezetek által szervezett edzéseket, versenyeket. A Honvéd Sportegyesületek Országos Szövetsége (HOSOSZ) a honvéd sportegyesületeket összefogja, pályázat útján támogatja. Feladatának tekinti a honvédség személyi állománya szabadidősportjának biztosítása, ezzel az ország védelmi képességeit fokozása, a civil kapcsolatokat elmélyítése. A HOSOSZ részt vesz a honvédelmi ágazat, csak aktív katonák számára megrendezésre kerülő Magyar Honvédség sportbajnokságainak szervezésében. De fő profiljához az egyéb katonai és szabadidősport rendezvények lebonyolítása tartozik. Ilyen katonai jellegű rendezvények az 54-es Kihívás, a Szent László Menet, a Bocskai Portya, a MH Túlélőfutás (Military Survival Run) és a MH amatőr sportbajnokságok, melyek között sielés, kézitusa utcai futás

26 <https://www.milsport.one> (Letöltés ideje: 2018. 10. 04.)

27 Török Ferenc: Honvéd-varázs. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2009.

28 10/2015. (VII. 30.) HM rendelet a katonai szolgálatra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasságról, valamint a felülvizsgálati eljárásról.

kispályás labdarúgás, tenisz, tájékozódási futás, tollaslabda, röplabda, úszás, lövészet, asztalitenisz és sakk szerepel. A HOSOSZ országos szintű szabadidős és rekreációs programokat is szervez, mint például a „Tekerj a sereggel!” kerékpártúra, Úszó Erőd a Balaton-átúszás keretein belül, természetjáró- és teljesítménytúrák. Rendezvényeiken katonák és igényjogosultak ezrei vesznek részt aktívan. De nem csak a versenyeken, rendezvényeken való részvétel a fontos, hanem az azokra való felkészülés, a célok kitűzése, mint motiváló tényező, a mozgásból fakadó aktív egészséges életmód.²⁹

Rövid múltra tekint vissza a 2017-ben megalakult Honvédelmi Sportszövetség (HS), ami hazánk védelmi képességének fenntartását és fejlesztését, a társadalom és honvédség kapcsolatának elmélyítését tűzte ki céljává a sport eszközeinek segítségével. A Honvédelmi Sportszövetség a 2016. CXXXII. törvényben meghatározott feladatát: „a honvédelmi nevelés programjaiban való közreműködés révén, tagságán keresztül biztosítja a honvédelem ügye iránt elkötelezett állampolgárok számára a honvédelmi sportok által a honvédelmi szempontból hasznosítható tudás megszerzését”³⁰ öt – lövészet sportágért, küzdősportokért, technikai sportokért és gépjárművezetésért, általános honvédelmi sportért felelős, valamint a kadét- és tartalékos – szakmai tagozatokon keresztül valósítja meg. A „*honvédelmi sportok*: azok a honvédelmi ismereteket, különösen a lőkészséget, a tájékozódási képességet, a fegyveres és fegyvertelen önvédelmet fejlesztő, továbbá speciális technikai tudást megalapozó mozgásformák és más tevékenységek, amelyeknek a rendszeres gyakorlása alkalmas a honvédelmi nevelés keretén belül olyan hasznosítható elméleti és gyakorlati ismeretek megszerzésére, amelyek az állampolgárokon keresztül elősegítik hazánk általános védelmi képességének fejlesztését.”³¹

Igyekeztem az egyetemes és sporttörténet, haderő és sport kapcsolatához kötődő momentumait felidézni, hogy megmutathassam, valóban milyen szoros kapcsolat van közöttük. Felidéztem legkiválóbb katonasportolóink eredményeit és a mindennapok sportoló katonáinak lehetőségeit, feladatait. Fontos, hogy a katonasportolók, és sportoló katonák teljesítményei széles körben ismertté váljanak, példaként álljanak katonatársaik előtt, ösztönözve őket a mozgásra, egészséges életmód kialakítására. A sportversenyeken való részvételükkel a katonák példát mutatnak a civil emberek számára, így a sport alkalmas eszköze a toborzásnak, a brandépítésnek és az ifjúság honvédelmi nevelésének is.

29 2019. évi sportnaptár. https://cc3fdcc6-e26f-41f7-bade-19ba8d1fa8ab.filesusr.com/ugd/0be359_be510f47a79349998361e98e4f8a5e82.pdf (Letöltés ideje: 2019. 10. 13.)

30 2016. évi CXXXII. törvény a Honvédelmi Sportszövetségről.

31 2016. évi CXXXII. törvény a Honvédelmi Sportszövetségről I. fejezet 1.§ (1) a).

FELHASZNÁLT IRODALOM

2004. évi I. törvény a sportról

10/2015. (VII. 30.) HM rendelet a katonai szolgálatra való egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasságról, valamint a felülvizsgálati eljárásról

2016. évi CXXXII. törvény a Honvédelmi Sportszövetségről

2019. évi sportnaplótár: https://cc3fdcc6-e26f-41f7-bade-19ba8d1fa8ab.filesusr.com/ugd/0be359_be510f47a79349998361e98e4f8a5e82.pdf

Diamond, Jared: Miért élvezet a szex? Az emberi szexualitás evolúciója. Budapest, Kulturtrade, 1997.

Hadtudományi lexikon A–L. Főszerkesztő: Szabó József. Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995.

Győr Béla – Klész László: Katonaolimpikonok. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2012.

Dr. Mikulán Rita: Rekreáció III. II. Fogyatékkal élő és hátrányos helyzetű személyek sportja és rekreációja.

Perényi Szilvia Petridis Leonidas: Bevezetés a sporttudományokba. Debrecen, Campus Kiadó, 2015.

RECOMMENDATION No. R (92) 13 REV OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES ON THE REVISED EUROPEAN SPORTS CHARTER Article 2 Definition and Scope of the Charter

Rétsági Erzsébet, H. Ekler Judit, Nádori László, Woth Péter, Gáspár Mihály, Gáldi Gábor, Szegerné Dancs Henriette: Sportelméleti ismeretek.

Tóth Dominik: A harci kocsi szerepe az ókor csataterain. *Hadmérnök*, XII. évf. (2017), 1. különszám.

Török Ferenc: Honvéd-varázs. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2009.

Walter Umminger: A sport krónikája. Budapest, Officina Nova, 1990.

http://www.jgypk.hu/tamop15e/tananyag_html/Rekreacio_III/ii2_a_fogyatekos_szemelyek_sportja_s_rekreacioja.html

<http://www.klinikaikozpont.u-szeged.hu/hu/szent-gyorgyi-emlekszoba/idezetek-szent-gyorgyitol.html>

https://ng.hu/kultura/2009/09/22/a_romai_legiok_fegyverzete/

<https://tf.hu/bemutakozas-tortenet>

<https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/a-kozepkor-tortenete-476-1492/a-lovagkor-kezdetei-huberiseg/lovagga-utes>

<https://www.milSPORT.one>

Tudományos kihívás a 21. század elején

A Magyar Hadtudományi Társaság Dél-dunántúli Tagozatának videokonferenciái 2020 első felében

A Magyar Hadtudományi Társaság Dél-Dunántúli Tagozata 2004 decemberében jött létre a Pécsi Tudományegyetemen. Tagjait főként egyetemi oktatók és hallgatók alkották és alkotják napjainkban is. A Tagozat fő célja az volt, hogy összegyűjtse a régió hadtudományokkal foglalkozó kutatóit, és fórumot biztosítson eredményeik közreadásához szóban és írásban. Ennek megfelelően indult útjára 2006 februárjában a Hadtörténeti Esték elnevezésű előadás-sorozat, amelyen az elmúlt közel tizenöt év folyamán már száznál több előadás hangzott el a hadtörténelem és haditechnika különböző fejezeteit bemutatva az érdeklődő közönségnek. Ezzel párhuzamosan a Tagozat megalakulásától kezdve számos konferenciát rendezett önállóan, illetve más szervezetekkel együttműködve. Utóbbiak közül egyértelműen kiemelkedik a 2018 decemberében megtartott Fiatal Hadtörténészek Országos Konferenciája, amelyen közel félszáz előadó vett részt még határainkon túlról is. A rendezvény azoknak a 40 év alatti, hadtörténettel foglalkozó magyar kutatóknak kívánt előadási – távlatilag pedig publikációs – lehetőséget biztosítani, akik a magyar és egyetemes hadtörténelem egyes fejezeteinek kutatásával foglalkoznak.

Tekintettel arra, hogy a Tagozat tagjainak többsége az egyetemi hallgatóság soraiból kerül ki, a vezetőség fontosnak tartja, hogy a kutatói pályán szárnyaikat bontogató fiatalok kipróbálhassák magukat és közreadhassák első kutatásaik eredményeit, ezért az országos rendezvények mellett arra is hangsúlyt fektet, hogy ezeknek a tagoknak a számára is előadási lehetőségeket biztosíthasson műhelykonferenciák keretében. Ennek az elgondolásnak a jegyében született az a döntés, hogy 2020 folyamán több olyan rendezvényre is sor fog kerülni a Tagozat szervezésében, amely a fiatal kutatók tapasztalatszerzését segíti.

Ugyanakkor a kialakult járványügyi helyzet miatt a 2020-as év első felében Tagozatunknak is át kellett gondolnia rendezvénytervét. Az immáron közel tizenöt éves Hadtörténeti Esték előadás-sorozatunkat az első alkalom megtartása után el kellett halasztanunk egy későbbi időpontra, így új lehetőségek után néztünk. A Pécsi Tudományegyetem által biztosított Microsoft Teams alkalmazás jó lehetőséget adott a tervezett szakmai találkozók megtartására, még ha online formában is.

Először 2020. május 22-én Új eredmények a hadtörténetben címmel tartottunk videokonferenciát. A három szekcióban tizenegy, a Pécsi Tudományegyetem különböző

intézeteiből és doktori iskoláiból érkező előadót hallgathattunk meg a hadtörténet közelebbi és tágabb értelmezési köreivel kapcsolatban – nem csak Magyarországon.

Az első szekcióban egyetemi hallgatók mutatták be kutatási eredményeiket. Hüse Asztrik (PTE BTK) régészhallgató a római kori hadsereg zenészeinek kutatási lehetőségeivel foglalkozott. Az eddigi leletanyagok vizsgálatából jól láthatóvá vált, hogy a római hadseregben rendszeresen foglalkoztattak különböző hangszerezen játszó személyeket (például kornétásokat). Az eddig feltárt leletek többségét sírfeliratok és egyes esetekben sírkövek jelentették, ahogyan azt az előadó részletesen bemutatta. Az előadó véleménye szerint a zenetörténeti kutatások módszertanát – mint például a kora újkori hegedűk vizsgálatát – kombinálni lehet a kísérleti régészet eredményeivel, ezáltal hozva létre új eredményeket.

Haramza Márk régészhallgató (PTE BTK) szintén egy elméleti és gyakorlati megközelítéssel is bíró témáról beszélt, mikor a kora középkori fegyverek (főként kardok) archeometallurgiai kutatásával kapcsolatos eredményeit adta közre. A fegyverek tipológiai összehasonlításához és rendszerezéséhez egyaránt szükség van a bölcsészeti- és a természettudományi módszerek ismeretére. Az eltérő elméleti konstrukciók bemutatása mellett a fegyverkutatásnak fontos részét képezi a fennmaradt leletegyüttesek anyagvizsgálata, amiből nemcsak a lehetséges készítőműhelyek köre rajzolódhat ki, hanem a különböző eljárások elterjedtsége és a tudástranszfer egyes állomásai egyaránt.

Palócz Márk francia szakos hallgató (PTE BTK) az első világháború alatt a Francia Idegenlégió soraiban harcoló magyarokat mutatta be egyéni életutakon keresztül. A gyakran romantikusnak tűnő élettörténetekből kiderült, hogy megközelítőleg száz magyar katona szolgált az Idegenlégió kötelékében az első világháború idején. A Nemzetközi Vöröskereszt és francia katonai adatbázisok online úton is elérhető kartotékjainak segítségével sikerült számos magyar származású katonát azonosítani. Külön nehézséget jelent a kutatások során a francia toborzók és a francia nyelvet nem bíró jelentkezők között fennálló polémia, a neveket ugyanis többnyire hallás után írták le, ami a mikrohistóriai kutatásokat megnehezítheti, különösen a gyakori magyar névvel bírók esetében.

Lévai Kristóf politológia és nemzetközi kapcsolatok szakos hallgató (PTE BTK) a magyar légierő második világháború utáni helyzetét mutatta be az 1945 és 1956 közötti időszakban. Előadásában elsőként a párizsi békeszerződés (1947) korlátozó pontjainak elfogadásával, valamint a magyar repülés újjáalakításával foglalkozott. A korábbi időszakban kiképzett pilóták és szakértők komoly politikai vizsgálat alá kerültek, az új szervezetekben külön párttitkári tisztségeket hoztak létre ellenőrzésükre. Az újjáalakított magyar légierő a korábbi repülőket „újabb” – általában a szovjet légierő által már elhasznált – gépekre cserélte. A legtöbb probléma abból keletkezett, hogy ezek technikai ellátását és gyakorlati használatát még az itteni vezetők és oktatók sem igazán értették – ez a hiányosság pedig sajnos többször is halálos baleseteket eredményezett. Az 1956-os forradalomban is fontos szerepet szántak a repülőgépeknek, amelyek több felderítő repülést, egy esetben pedig még támadó feladatokat is elláttak a magyar lakossággal szemben.

A második szekcióban fiatal, több esetben még doktori tanulmányaikat végző kutatók mutatták be eredményeiket. Sarlós István (MNL BKML) doktorandusz és

levéltáros az 1933-ban tartott 8. Országos Távlovagló Túráról és annak bajai állomásáról beszélt. Az első világháborús vereség után a magyar hadsereg létszámát – a trianoni békeszerződésben meghatározott módon – erőteljesen lecsökkentették. Ezzel egy időben megkezdődött a különböző nevelési célzatú intézmények kiépítése, amelyek célja a testi-lelki nevelés biztosítása volt. Ilyen volt például a Magyar Lovassport Egyesületek Országos Szövetsége is. Az országos program célja a távlovaglás népszerűsítése volt, amit Budapestről indítottak meg a Dunántúlon keresztül egészen Bajáig. A településre érkezőket egy rövid fogadás és számos helyi szórakozási lehetőség várta, amelyek során megismerhették Baja főbb nevezetességeit. A résztvevőket másnap reggel 5 órakor ébresztették a helyi leventecsapat bevonásával, majd ezt követően hazaindultak a főváros irányába. A rendezvény akkora sikert aratott, hogy a következő évben sokkal nagyobb számú résztvevővel megismételték.

Szántó Ákos (PTE TTK FDI, doktorandusz) előadásában Brazília gazdasági fejlődési lehetőségeit mutatta be az 1960-as évektől napjainkig. Dél-Amerika legnagyobb államának gazdasága több konjunktúraciklust is ki tudott használni: a cukornád, az arany, a kávé, a gumi és végül a szója bizonyult olyan terméknek, amivel Brazília megjelenhetett a világpiacra. A gazdasági nehézségeket a hadsereg 1964-es puccsa követte, ami után megkezdődhetett az ország átalakítása. A nyugati értelemben vett reformokból kiemelkedett a brazil Munkáspárt, amely sokáig az országot irányította, azonban az újabb időszakok gazdasági-pénzügyi nehézségei, valamint a különböző korrupciós ügyek aláásták a kormányzat tekintélyét.

Máté Zsolt (PTE BTK IDI, doktorandusz) az amerikai Camp Kilmerbe szállított 1956-os magyar menekültek egészségügyi helyzetéről adott átfogó képet. A magyar forradalom után emigrálókat az amerikai hadsereg egy korábbi haditengerészeti bázisra szállította további vizsgálatok céljából. Az itt élőket magyar nyelvű feliratok várták, amivel megpróbálták segíteni a beilleszkedésüket és felidézni az „otthon érzetét”. A hadsereg komoly erőfeszítéseket tett az újonnan érkezők egészségügyi állapotának fenntartása érdekében, amelyeknek keretében több oltási programot hajtottak végre a menekülteken. Ezek alól csak azok mentesülhettek, akik igazolni tudták, hogy kaptak valamilyen védőoltást Magyarországon. Máté Zsolt előadását egy, az amerikai hadsereg megrendelésére készült filmmel illusztrálta, amely által a történelem „mozgóvá” vált a hallgatóság számára.

A szekció utolsó előadását Kiss Márton (PTE TTK FDI, doktorandusz) tartotta meg a dél-dunántúli háborús emlékezet 21. századi vetületeiről. A prezentáció három történelmi korszak emlékezetét mutatta be a Dél-Dunántúl három megyéjében, mégpedig az 1848–1849-es és a két világháború emlékezeti tereit. Az emlékezés pszichológiai megközelítése után kiderült, hogy az emlékezet konstrukciójában az állam tevékeny szerepet vállalt, amire kitűnő példa lehet a két világháború közötti „Hősök emléknapja”, valamint az 1950 és 1991 között létező április 4-i ünnepség. Az elérhető és feldolgozott adatbázisokra támaszkodva a szerző térinformatikai szoftver segítségével mutatta be a térség emlékezeti hotspotjait. Ezek közül kiemelkedett Baranya megye, amelynek oka az előadó szerint valószínűleg a sűrű településhálózat lehetett, mivel a kutatás itteni adatai a települések magas száma miatt biztosítanak erősebb emlékezetet.

A harmadik szekcióban a már fokozattal rendelkező kutatók előadásai következtek. Dr. Fazekas Ferenc (PTE BTK TTI, egyetemi adjunktus) a magyarországi

Lussoniumban (Paks-Dunakömlődnél) található kardleletek értelmezési lehetőségeit mutatta be. A római hadsereg kardjai tipológiájának bemutatásakor az előadó kitért az eszközök alkalmazásának kérdéseire, amelyekről élénk tudományos diskurzus folyik. A hosszú éveken keresztül zajló ásatások és kutatások eredményeinek összegzése különösen nehéz feladat, elsősorban a magyar föld összetételéből kifolyólag, ami nem kíméli a fémtárgyakat. A fennmaradó leletanyag-töredékek összehasonlító elemzése komoly kapcsolatokat mutat a különböző németországi lelőhelyeken találtakkal, ami ígéretes lehet a lelőhely későbbi kutatásai szempontjából.

Dr. Hamerli Petra (PTE BTK Társadalmi Kapcsolatok Intézete, tanársegéd) előadásában két – később híressé váló – olasz politikus, Dino Grandi és Benito Mussolini első világháborús naplóbejegyzéseit vette górcső alá. Mindketten támogatták, hogy Olaszország belépjen a háborúba, azonban eltérő tapasztalatokat szereztek a hadviselés éveiben. Grandi nem vezetett naplót, helyette utólag adta közre emlékiratait a küzdelmekről. Ezek arról tanúskodnak, hogy szép emlékként gondolt vissza arra az időszakra, amikor katona volt, s több helyen kiemelte az olasz katonák hősiességét és bátorságát. Mussolini ezzel szemben naplót is vezetett a háborús élményeiről, amíg sérülése miatt ki nem vonták a frontvonalból. Az ő esetében a kezdeti lelkesedést az idő előrehaladtával csüggedés és kiábrándultság követte, amit a később kiadott önéletrajzában próbált megszépíteni.

A konferencia záróelőadását dr. habil. Bene Krisztián (PTE BTK Romanisztika Intézet, intézetigazgató egyetemi docens) tartotta, aki a Francia Idegenlégió 1940-es franciaországi hadjáratban betöltött szerepéről beszélt. Rámutatott, hogy a sokszor romantikus légiósábrázolások nem felelnek meg annak a képnek, ami a külföldi forrásokból kibontakozik a Légió két világháború közötti átalakulásáról. Ez nemcsak létszámbeli növekedést, hanem egy új fegyvernem megjelenését is jelentette az Idegenlégióon belül, ahol ekkor jöttek létre az első légiós lovassági alakulatok. Az 1940-es német hadjárat előtt a francia hadseregbe több ezer idegenlégióst tagoltak be, többnyire már meglévő alakulatok mellé osztva be őket – ezzel viszont elvesztették korábbi önállóságukat. A harcok vizsgálatából kiderül, hogy a gyengén felfegyverzett francia légiós csapatok többnyire csak hősiességgel tudták pótolni fegyverzetük hiányosságait, így legtöbb alakulatuk 60-70%-os veszteségeket szenvedett el. A rövid és vereséggel záruló hadjárat után az Idegenlégió története is többfelé ágazott: a légiósok többségét leszerelték, egyesek a londoni emigrációhoz (De Gaulle-hoz) csatlakoztak, másokat visszahelyeztek Afrikába a Vichy-kormányzat irányítása alá, míg a légió német tagjainak egy része átkerült a német hadsereg – sokan közvetlenül a Deutsche Afrika Korps – kötelékébe.

A konferenciát elnöki lezárás és rövid párbeszéd zárta, mintegy keretbe foglalva a virtuális rendezvényt. Az előadók örültek a lehetőségnek, hogy bemutathatták kutatásaik eredményeit – ráadásul teheték ezt úgy, hogy több kontinensről is egyformán hallották egymást, mivel volt olyan előadó, aki Dél-Amerikából jelentkezett be. Itt szeretnénk megköszönni a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának, hogy rendelkezésünkre bocsátotta a Microsoft Teams alkalmazást, amelynek segítségével tovább folytathattuk tudományos tevékenységünket.

A konferencia ténye és híre több helyre is eljutott, ami tovább növelte Tagozatunk láthatóságát. Szinte a lezárás utáni pillanatokban megfogalmazódott bennünk

egy hasonló körülmények között megtartott konferencia képe, új tematikával és tartalommal. A Tagozat féléves munkája során több kisebb „inkubátor-projektet” indítottunk, hogy minél több tagunknak legyen lehetősége szakmai munkáját bemutatni nagyobb közönség előtt. Így dolgoztuk ki a következő esemény tervét, ahol a korábbiakban bemutatott „hosszanti” él mentén válogattuk össze az előadókat, a graduális képzésben résztvevőktől egészen a doktori kutatásaikat végzőkig, szoros együttműködésben a neveléstudomány képviselőivel. Utóbbit azért tartottuk fontosnak, mert munkájuk ismertetése mellett példaképpel szolgálhatnak a kutatói pályájuk elején lévők számára. A konferencia címe „A hadtörténet kutatásának útjai” címet kapta és 2020. június 26-ára tűztük ki a megtartását.

A hat előadást két szekcióban tartottuk meg a fent leírt módon. Az első szekcióban először Rudolf Levente (PTE BTK, hallgató) tartott előadást az augsburgi csata (955) hadtörténeti kutatásairól. A magyar történelem korszakhatáraként számon tartott eseménysorozat forrásainak vizsgálatánál kiderült, hogy a kutatás mennyire szűk forrásbázissal képes dolgozni ebben a helyzetben. A fennmaradó szöveges források összehasonlítása a korábbi történészgenerációk munkássága után sem hozta meg a vitás kérdések tisztázását. A harci cselekmények ténye mellett keveset tudunk azok lokalizációjáról, illetve a részt vevő felek erejéről is több eltérő információval bírunk.

Ezután Vlasics Bálint (PTE BTK, hallgató) beszélt az oszmán–magyar küzdelmek külpolitikai háttéréről és alakulásáról. A 14–15. században komoly küzdelmeket folytató két állam történetének bemutatása után az előadó rátért az oszmánok európai megjelenésére és annak hatására a magyar diplomáciai törekvésekre. Az „aktív-passzív” külpolitika megkülönböztetése helyett az előadó az állandó küzdelmeket és az élénk diplomáciai háttérjátszmákat emelte ki, ahol a hadtörténeti kutatások is fontos szerepet kaphatnak.

Varga Bence (PTE BTK, hallgató) az ausztrál hadsereg közel-keleti tevékenységét mutatta be, különös tekintettel a könnyűlovasság szerepének kérdésére. Az ANZAC csapatok bevetése az első világháborúban stratégiai érdekeket szolgált, mivel az ausztrál és új-zélandi alakulatok a stratégiai jelentőségű Szezi-csatorna védelmében vettek részt, mégpedig nagy sikerrel.

A második szekcióban szintén három előadás hangzott el. Dergez Ildikó (Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola, doktorandusz) előadásában a nők szerepének átalakulását mutatta be a két világháború hatására. A két világhégés ugyanis nem csak a hadviselést változtatta meg, hanem a hátszágban élő nőkre is rendkívüli hatást gyakorolt. Itt nem csak arra kell gondolnunk, hogy a nők közül többen kerültek gyárakba dolgozni, hanem a választójogi küzdelmeket is befolyásolta a háború ténye és következményei. A visszarendeződés során bekövetkező társadalmi súrlódások száma megnőtt, amiben nagy szerepet játszott a munkaerőpiacon elfoglalt helyzet és az ott megnyíló lehetőségek. A második világháború hatására ugyanis nem csak a betöltött szerep, hanem a nőkről kialakult általános kép is megváltozott, elegendő csak a szovjet hadseregben harcoló mesterlövészekre gondolnunk.

Nyúl Eszter Anna (PTE TTK FDI, doktorandusz) előadásában egy geopolitikai feladat megoldásának neveléstudományi megközelítését adta. A 19–20. század geopolitikai küzdelmei egyik gyújtópontjának tekinthető Berlin–Bagdad-vasút képe és kutatástörténete

a magyar szakemberek számára is ismert, azonban ennek oktatási megközelítése még hiányos. A téma időbeli közelsége ellenére nem bír olyan fogódzókka, amik alkalmassá teszik a 21. században való tudományos átadásra – főleg, ha gyerekekről van szó. Éppen ezért az előadó megpróbált egy olyan tanulási metódust kidolgozni, aminek segítségével az elsöre bonyolultnak tűnő geopolitikai vetélkedést közelebb lehet hozni. Ide tartozhat például a különböző, kézzel fogható eszközök használata – például egy vonat alakú torta, vagy egy ballada, ami a német külpolitikát írja le. A közös tanulás és tudáselsajátítás – például családdal vagy barátokkal – még a hadtörténet esetében is alkalmazható, amit a későbbiekben még érdemes lehet tovább kutatni.

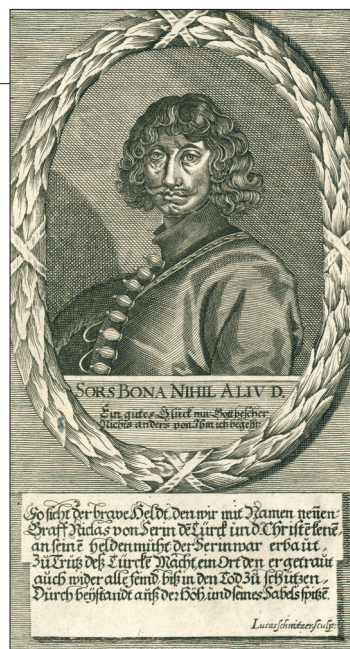
A szekció – és egyben a konferencia – zárásaként Kiss Márton (PTE TTK FDI, doktorandusz) tartott előadást a Rákóczi-szabadságharc emlékeinek adatbázisba rendezésének kérdéseiről. Az emlékezeti adatok gyűjtése során két nagyobb csoportot lehet létrehozni, attól függően, hogy milyen típusú formátummal találkozunk. Egyes emlékek csak egy adott földrajzi közegben léteznek, míg másokat az ország – és a világ – bármelyik részén is aktuálisnak tarthatunk. A különböző épített örökségek mellett fontos részét képezhetik az ilyen kutatásoknak az írásba fektetett emlékezet eredményei (könyvek, füzetek), de még a filmek is. A különböző adatok rendezésére és kiértékelésére a szerző egy példát mutatott be, ahol térinformatikai szoftver segítségével elemezte a rendelkezésre álló emlékezeti adatokat.

A rendezvényt közös diszkusszió és elnöki összefoglaló zárta le, megköszönve az előadók részvételét és az együtt eltöltött – igazán mozgalmas – félévet egyaránt. Reményeink szerint a jövőben már személyesen is lesz lehetőségünk találkozni és további eredményeinket bemutatni mások számára is, amennyiben azonban ez nem lenne lehetséges a járványhelyzet kiújulása miatt, a fenti tapasztalatok birtokában már nyugodtabban helyezhetjük majd át a tudományos párbeszédet az elektronikus térbe, hogy az elvégzett tudományos munka eredményeinek ismertetése ne szenvedjen csorbát.

Bene Krisztián – Kiss Márton

Zrínyiek a haza szolgálatában

Kiállítás és könyvbemutató
a költő-katonára Zrínyi Miklós születésének
400. évfordulójára
a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen

Az idei évben Zrínyi Miklós születésének 400. évfordulóját ünnepeljük. Az előtte való tisztelgés jeléül 2020. szeptember 29-én került sor a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, valamint a Magyar Hadtudományi Társaság által szervezett „Zrínyiek a haza szolgálatában” című kiállítás megnyitására és a *Zrínyi-Újvár. Egy 17. századi védelmi rendszer az oszmán hódoltság határán* című kötet bemutatására a Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campus Kari Könyvtárban.

A kiállítást Szászi Gábor ezredes, oktatási dékánhelyettes nyitotta meg, hangsúlyozva, hogy a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon nagy hagyománya van a Zrínyi Miklós iránti tisztelet kifejezésének, hiszen a katonai felsőoktatás intézményei 1955-től 2011-ig az ő nevét viselték, és a mai laktanya és egyetemi campus, ahol a HHK hallgatói tanulnak, szintén Zrínyi nevét hordozza. A kiállítás azt jelképezi, hogy Zrínyi személyiségének, gondolatainak, életművének ma is meghatározó szerepe van a katonák életében. Annál is inkább, mert a Kar oktatóinak, munkatársainak másfél évtizede folytatott Zrínyi kutatásaiban – amelynek eredményeként e kiállítás létrejöhetett – a honvédtisztjelöltek is részt vettek.

Ezt követően Padányi József vezérőrnagy, a Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar egyetemi tanára, a kutatócsoport vezetője és a kiállítás egyik rendezője mutatta be a kutatócsoport munkáját és az időszak kiállítását, amely Zrínyi Miklós halálának napjái, november 18-ig tekinthető meg a HHK Kari Könyvtárban.

Padányi tábornok elmondta, hogy a Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, illetve a jogelőd Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem egykori és jelenlegi oktatói (hadtörténészek, műszakiak, térképészek, hivatásos katonák és civilek) 2005 óta végeznek helyszíni hadszíntérfeltárási munkálatokat a jelenlegi horvát-magyar határ közvetlen közelében fekvő területen, ahol egykoron Zrínyi-Újvár állt. E mellett múzeumi, levéltári és könyvtári bűvárlatokat folytatnak. Kutatásaikat legújabbban kiterjesztették a Zrínyiek hajdan gazdag és híres fegyvergyűjteménye világszerte szétszóródott darabjai felkutatására és rekonstruálására. Mindezek eredményeit

rendszeresen közzéteszik tudományos publikációkban, konferenciákon, a különféle médiákban, és beépítik a katonai felsőoktatásba és a közszolgálati edukációba.

A kiállított anyag magját 16–17. századi eredeti rézkarcok, színezett rézmetszettek, veduták, portrék és térképek adják. A Zrínyiek szigetvári Zrínyi Miklós hősies önfeláldozását követően a nemzetközi figyelem középpontjában álltak a 16–17. században. Alakjuk szinte minden, a török háborúkkal foglalkozó hírlevélen, röplapon, históriában és krónikában helyet kapott. A Zrínyiekről, a velük kapcsolatos eseményekről, helyszínekről készült 16–18. századi ábrázolások száma mintegy félezerre

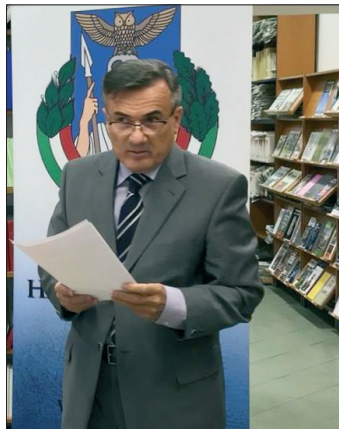

tehető. Ebből nyújt válogatást a kiállított 24 kép, a Zrínyi család leszármazásának rendjét követve (szigetvári Zrínyi Miklós, a költő-hadvezér dédunoka és két kép erejéig Zrínyi Péter).

A képek nem magukban szerepelnek a kiállításban, kiegészülnek a tárlókban elhelyezett tárgyakkal: a Zrínyi-Újvár helyszíni kutatásai során felszínre került leletek néhány jellemző darabjával és azok másolataival, fegyverekkel, valamint e kutatásokról született tudományos publikációk egész sorával. Mindegyik kiállított tárgy és írás erről a komplex munkáról mesél, amelyet Padányi József néhány példával illusztrált, bemutatva, hogyan épül egymásra a tudományos kutatás, a hagyomány-ápolás és az oktatás.

*Padányi József vörgy.,
a kutatócsoport vezetője*

*Szenes Zoltán ny. vezds.
ismertette a könyvet*

Az első a szigetvári Zrínyi Miklós személyéhez köthető díszszablya, amelynek eredetijét a bécsi Kunsthistorisches Museumban őrzik Zrínyi huszársisakjával és arany szálakkal díszített, selyem mentéjével együtt.

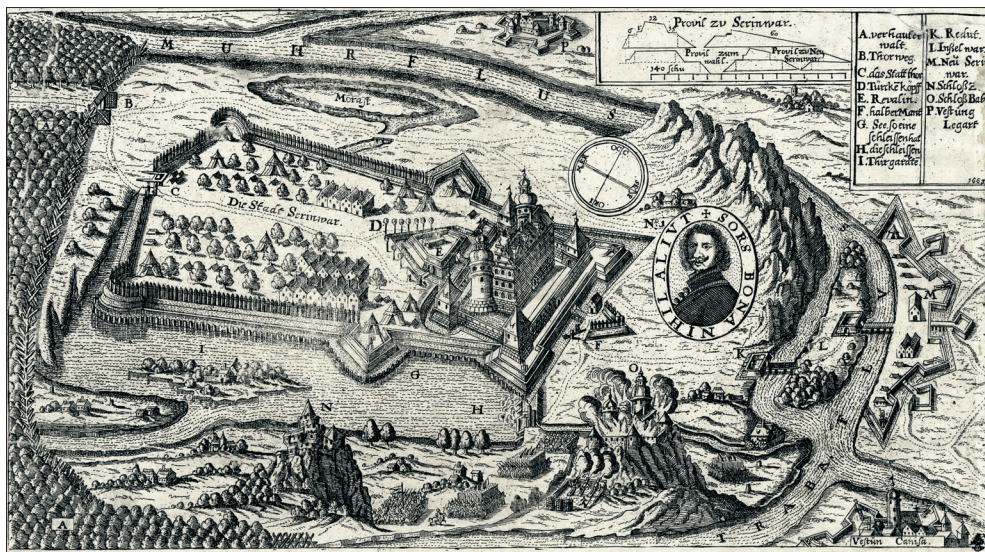
2016-ban, szigetvári Zrínyi Miklós halálának 450. évfordulójához kapcsolódva, a Zrínyi kutatócsoport tagjai Magyarország bécsi külképviselete segítségével engedélyt kaptak a fegyver helyszíni vizsgálatára, melynek során rögzítették az állapotról tett megállapításukat és a műtárgy pontos méreteit. A vizsgálat eredményeként megállapítható volt, hogy a díszszablya, a Zrínyi Miklós személyéhez köthető bécsi tárgyegyüttes másik két darabjával együtt I. Miksa 1563. évi magyar királlyá koronázási ünnepségére készült, és a szigetvári hős, aki a szertartás egyik központi szereplője volt, ott viselte őket.

A Bécsben rögzített méretek és az ott készített fényképek alapján a kutatócsoport elkészítette a szablya hiteles másolatát, amellyel felváltották a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián (majd jogutódján, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen) a doktori avatás során 1985 óta használt jelképes díszfegyvert. 2017 novembere óta a Nemzeti Közszerológiai Egyetem frissen avatott PhD doktorai már a hiteles másolat előtt tesznek fogadalmat. Az új díszfegyver immár egyértelműen a szigetvári hős személyét jeleníti meg a Nemzeti Közszerológiai Egyetem jelképrendszerében, ritka példaként a gyakorlati kultusz és a tudományos kutatás szoros kapcsolatának.

A másik beszédes példája annak, hogy a Zrínyi-Újvár helyszíni kutatása során használt eszközök és módszerek (fém-detektor, LIDAR, drón, 3D modellezés stb.) beépültek a honvédtiszthallgatók oktatásába a Zrínyi-Újvár helyszínéről készült dombornyomatú térkép.

A vár és előterének részletes modellezésére a 2006–2009 folyamán a katonai térképész hallgatók részvételével nyári gyakorlat keretében végrehajtott topogeodéziai felmérés adatai szolgáltak. Ezt egészítette ki a terület lézeres szkennelése (LIDAR), amely lehetővé tette olyan részletes terepmodellezési feladatokat végrehajtását is, amelyeket addig nem, vagy nem kellő megbízhatósággal lehetett elvégezni. Így készülhetett el 2015-ben az a térkép, amely a HM Zrínyi Nonprofit Kft. segítségével a közelmúltban látott napvilágot.

Lucas Schnitzer: Csáktornya és Zrínyi-Újvár Zrínyi Miklós mellképével. Rézmetszet, 1665.
Megjelent: *Ortelius Redivivus et Continuatus*. Nürnberg, 1665. I. 196–197. o. között.

Mindezen kutatási eredményeket, módszereket tartalmazzák a tárlóban elhelyezett publikációk, fejezte be az ismertetést Padányi tábornok, jó szívvel ajánlva a kiállítást a kedves érdeklődő, virtuális vagy valóságos látogatók figyelmébe.

A megnyitó a Zrínyi-újvári kutatások legújabb eredményeit tartalmazó tanulmánykötet: Hausner Gábor – Németh András (szerk.): *Zrínyi-Újvár. Egy 17. századi védelmi rendszer az oszmán hódoltság határán* (Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 344 o.) bemutatásával folytatódott. A kötetet Szenes Zoltán nyugállományú vezérezredes, egyetemi tanár, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke ismertette.

Szenes Zoltán kiemelte, a kötet hadművészeti, hadtörténeti, műszaki, térképészeti, régészeti ismereteket foglal össze, így többféle tudásnyaggal is megismerkedhet az olvasó. Többek között olyan korszerű technikai tartalmakkal, mint például a 3D-s digitalizált fotók (Zrínyi-Újvár makettképe, Zrínyi arcképe stb.). Emellett a Zrínyi-Újvárral

kapcsolatos magyar, illetve török nyelvű forrásokat is tartalmazza. A könyvet forgatva számos érdekességről is olvashat az érdeklődő, mint például arról, hogy Zrínyi a várat jogszabályellenesen építtette, hiszen megállapodás volt a Habsburg és Ottomán Birodalom között, arról, hogy nem építenek új várakat. Zrínyi ennek ellenére büszke volt munkájára, sokszor hangoztatta, hogy az „új váram”.

Gondolatmenetét azzal zárta, hogy a tanulmánykötet interdiszciplináris jellege miatt mindenki talál a maga érdeklődési körének megfelelő részleteket, amelyben elmerülhet. Szerinte sokféleképpen olvasható, és az oktatásban is jól felhasználható. Végezetül gratulált a szerzőknek, szerkesztőknek és arra buzdított mindenkit, hogy lapozzák, olvassák a könyvet, és hivatkozzanak Zrínyi Miklósrá.

A kiállításhoz magyar és angol nyelvű katalógusfüzet is készült, az eseményről pedig a Ludovika TV is beszámolt, melyet az alábbi linkre kattintva tekinthetnek meg: <https://hhk.uni-nke.hu/hirek/2020/10/09/zrinyiek-a-haza-szolgalataban-latvanyos-osszeallitas-a-ludovika-tv-n>

Körmöczy Dávid

MILITARY SCIENCE

Periodical of the Hungarian Association of Military Science, and of
the Committee on the Military Science of the Hungarian Academy of Sciences

Contents

SECURITY STUDIES

Melinda Zsolt

- The solution to energy-sovereignty obscured by the future.
The role of energy security in Hungary's National Security Strategy 3

Gyula Speck

- German-Hungarian defense relations
in the light of Hungary's new National Security Strategy 17

HONVÉDELEM

Sándor Fórizs

- The Conscripted Personnel of the Border Guard in 1956–1957 39

SOCIAL SCIENCES

Boglárka Barna

- Job satisfaction at the armed forces: main functions
and possibility of utilizing 55

Attila Bán

- A research on the military Code of Ethics considering
the everyday lives of those graduated from
'Kratochvil Károly' 'Honvéd' Secondary School and Dormitory 67

DEFENCE ECONOMY

Gabriella Pogányiné Rózsa

- The Instructions of Ludwig Andreas Khevenhüller
for Field Feldscherers 77

Attila Süli

- History of the Military Health Service in Esztergom
from the Beginning of the 19th Century to 1918 88

FORUM

Éva Országné Faragó

- Relations between Sport and Armed Forces.
Military Athletes, Athlete Soldiers 104

ASSOCIATION NEWS

Krisztián Bene – Márton Kiss

- A Scientific Challenge in the Early 21st Century.
A videoconference by the South Transdanubian Section
of the Hungarian Association of Military Science in the first half of 2020 118

Dávid Körmöczy

- The Zrínyis Serving their Country.
An exhibition and book presentation for the 400th anniversary
of the birth of the poet-soldier at the National University of Public Service 124

